

VÄRMLANDS A NOR

JUBILEUMSNUMMER

2013:4

1983 - 2013

VärmlandsAnor

Författarna ansvarar för riktigheten i artiklar. Citera gärna VärmlandsAnor, men glöm inte att ange källa! Eftertryck av texter endast med författarens tillåtelse. Redaktionen förbehåller sig rätt att redigera insända bidrag.

ISSN 1400-1047
Upplaga 1600 ex, 4 ggr/år

Ansvarig utgivare
Göran Dour, Karlstad

Redaktör
Åke Hörnvist, Lagmansvägen 10, 663 41 Hammarö
Tel 054-52 54 43 redaktor@varmlandsrotter.se

Layout
Olle Andersson, Karlstad

Tryck
City Tryck i Karlstad AB

Föreningsfakta

Föreningen bildades 1983 och har till ändamål att stödja och stimulera intresset för släkt- och hembygdsforskning i Värmland och förena dem som delar detta intresse.

Föreningens adress
c/o Göran Dour, Järnvägsgränd 12, 652 25 Karlstad
Organisationsnummer 873201-6897

Medlemsfrågor
Thore Jansson: medlem@varmlandsrotter.se

Medlemsavgift
Medlemsavgiften är 150 kr för ordinarie medlem och 50 kr för familjemedlem (2011) till svenskt postgiro **46 96 60-5**.
Medlemmar i Norge betalar 140 norska kronor + porto 50 norska kronor till norskt postgiro **7877.08.16652**

Hemsida
www.varmlandsrotter.se
e-mail
vsf@varmlandsrotter.se

Föreningens styrelse

Ordförande Göran Dour,
Järnvägsgränd 12, 652 25 Karlstad. Tel. 054-15 27 24

Vice ordförande Hans Olsson,
Virvelgatan 77, 667 34 Forshaga. Tel. 054-87 29 93

Sekreterare Gunnar Jonsson,
Älvhagsgränd 25, 661 40 Säffle. Tel. 0533-105 59

Kassör Thore Jansson,
Västra Ingersby 101, 686 94 Rottneros. Tel. 0565-602 23

Ledamöter:
Anita Dagmarsdotter,
Horsensgränd 66, 654 67 Karlstad. Tel. 054-83 08 87

Anneli Johansson,
Snoavägen 4, 663 34 Hammarö. Tel. 054-52 13 86

Ann-Greth Carlsson
Gyllenflyktsvägen, 663 33 Skoghall. Tel. 054-51 78 30

Eva Lejrin,
Örholmshuset 3, 652 26 Karlstad. Tel. 054-202 21 76

Lars-Åke Salling
Kroppkärrsvägen 97, 654 61 Karlstad. Tel. 054-83 57 52

INNEHÅLL

Redaktörens ruta

Under mitt redaktörskap har ledorden varit: informera och inspirera. Flera av de artiklar som varit införda under de gångna åren har i rikt mått levt upp till denna ambition. Jag vill till och med påstå att många av dem har en varaktig aktualitet. Därför är det nu mycket glädjande att få möjlighet att reprisera ett urval av de artiklar som varit publicerade under de senaste 10 åren.

Styrelsen för vår förening beslöt ifjol att föreningens 30-årsjubileum – i december 2013 – skall uppmärksammas med ett erbjudande, som alla medlemmar skall kunna ta del av. Det förslag, som då vann styrelsens öra, var att ge ut ett utvidgat nummer av VärmlandsAnor. Tanken bakom detta är att nytillkomna medlemmar skall få möjlighet att läsa instruktiva artiklar ur äldre årgångar men också att detta nummer skall locka framtida läsare och ge dem uppslag i deras forskande och genom ett eventuellt medlemskap stärka föreningens möjligheter till en fortsatt god medlemservice.

För dig som har varit medlem under många år, kan repriserna kanske väcka nya tankar till liv. Om inte annat, så hoppas jag att du har förståelse för den tanke som ligger bakom detta jubileumsnummer.

Nu kanske någon undrar varför vi valt att fokusera på den senaste 10-årsperioden. Den enkla förklaringen är att min företrädare – på ett förtjänstfullt sätt – gjorde en resumé över de mest intressanta bidragen under föreningens första 20 år. Den presentationen var införd i nr 2004:2. Om du går in på vår hemsida, hittar du den under fliken: För medlemmar.

Omslagsbilden

Bilden återger ett av de tolv ark, vilka tillsammans bildar det släktträd, som Ulrika Kullgren publicerade 1868 över ättlingar till Erlandus Gudmundi, född i Kronoborgs län 1554, kyrkoherde i Nor 1596-1630. Han representerade även prästerskapet i vårt stift vid flera riksdagar under senare hälften av 1590-talet samt i början av 1600-talet.

Så vitt vi vet är detta en av de första grafiska presentationerna av ett släktträd över en ofrälse släkt.

De 12 arken bildar en tavla med måtten 2,5 m gånger 1,5 m och rymmer tillsammans 7.569 personer. Arbetet med att digitalisera arken har utförts av Per Clemensson. Han leder även arbetet med att upprätta ett namnregister.

Ägare till arken är sedan en tid GöteborgsRegionens Släktforskare. Detta efter ett avtal mellan GRS och Jonas Kullgren, vars farfars farfar var gift med Ulrika Kullgren, född Hedrén.

Manusstopp för 2014:1 är 4 febr. 2014.

Innehåll

Några vanliga källor

- 4 Dödboken berättar
Anneli Johannesson
- 8 Glöm inte faddrarna!
Lars Gunnar Sander
- 10 Bouppteckningar
Anneli Johannesson
- 14 Att ta hjälp av domböcker
Eivor Plantin
- 16 Domböcker
Lars Gunnar Sander
- 18 Mantalslängder – några kommentarer
Lars Gunnar Sander
- 19 Sockenstämmoprotokoll från Glava
Birgitta Juås
- 22 Sockenbeskrivningar
Åke Hörnqvist
- 24 Fastighetsforskning
Petra Berglund
- 27 Var låg min anfaders hus?
Gunnar Jonsson
- 29 Karlstads stifts herdaminne
Carl-Johan Ivarsson
- 32 Gustaf Elgenstierna och Värmland
Johan R:son Sjöberg

Något om våra arkiv

- 34 Att forska i kommunala arkiv
Jon Räftegård
- 36 Värmlands Museums arkiv
Helena Røjder
- 37 Landstingsarkivet
Inga Kullgren

- 39 Föreningsarkivet i Värmland
Berith Sande

- 42 Värmlands läns Hushållningssällskap
Åsa Vålvik

Diverse ämnen

- 43 Utvandringen från Sverige
Mathias Nilsson
- 47 Utomäktenskapliga barn och okända fäder
Anneli Bihl och Karin Wiik
- 50 Att hitta ögonvittnen
Anneli Johannesson
- 54 Kyrktagning
Annika Karlsson
- 55 Begravningskostnader förr och nu
Bertil Olsson
- 57 Rödsot eller dysenteri
Anders Höglund
- 59 Nyhetsförmedling i äldre tid
Åke Hörnqvist
- 62 Väghistoria
Bengt Stjernlöf
- 68 Glumserudsbreven
Roland Kihlstedius

Föreningsnytt

- 71 Ordföranden har ordet
- 72 Vinterns program
- 73 Ur andra medlemsblad
- 73 Föreningens utgivning av CD-skivor
- 74 Antavla nr 182

Dödboken berättar

av Anneli Johannesson

Våra dödböcker har mycket att berätta utöver namn och datum. Det har jag kunnat konstatera under mitt arbete med att renskriva död- och begravningsböckerna för Dalby 1694-1808.

Med död- och begravningsboken kan man nå personer som är födda långt innan det fanns födelseböcker och husförhörlängder. Man kan också hitta de barn som dött innan de kom med i husförhörlängden eller ens i födelseboken. I födelseboken antecknades barnen när de döptes, alltså saknas de som var dödfödda och de som dog innan de hann döpas. I död- och begravningsboken kan man alltså hitta en pusselbit man saknat i sin släktforskning.

Min renskrivning av död- och begravningsboken för Dalby 1694 – 1808 är nu på granskning och registret kommer så småningom att ges ut av Värmlands släktforskarförening. Under arbetet har jag sett att det går att läsa ut en hel del olika saker om de levnadsvillkor man hade, både från kommentarerna som man oftast missar i ett register, men också av det man kan se när man sammanställer siffrorna.

Totala antalet registrerade de här åren är 3.811, men det är stor skillnad på vilka uppgifter som prästerna förde in i boken under olika år. Noggranna präster har skrivit var personen är född och gjort en kort levnadsbeskrivning. Andra har varit mindre noggranna, eller kanske inte riktigt nyktra, och inte ens antecknat åldern på de döda eller vad de dog av.

Hur många dog per år?

Man kan se hur epidemier slagit hårt vissa år – och hur få som har dött de påföljande åren då alla svaga redan sällats bort. Det värsta enskilda året var 1773, då rödsot, koppor och "hetsig feber" härjade i socknen. 157 personer dog och det var nära 10 %

av befolkningen. Under sommaren det året var det vanligt med 8 – 14 begravningar per helg.

Åren 1741 - 43 sammanlagt 295 personer, 18 % av befolkningen. 30! personer begravdes 28/2 1742, varav 24 stycken hade dött av fläckfeber, dvs tyfus. Alla utom en bodde inom det som senare blev Södra Finnskoga. (Sjukdomen smittar via löss och normalt dör 10 - 40 % av dem som insjuknat – om de inte får antibiotika.) Pål Davidsson, 25 år, dog i Bograngen den 19 februari "sedan han på vägen från Christiania blev sjuk". Det kan ha varit han som hade med sig de smittande lössen hem.

Befolkningen ökade långsamt eftersom epidemier med jämna mellanrum slog hårt bland framförallt barnen. Följande år kan man utläsa att större epidemier härjat:

1733 Kopporna
1741 Kopporna
1742 Fläckfeber och blodsot
1743 Hetsig feber
1752 Kopporna

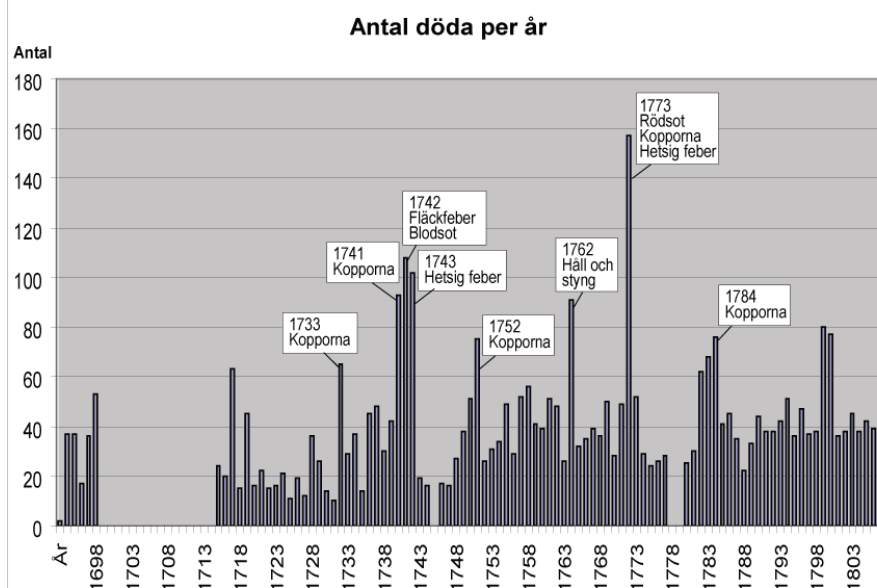
1762 Håll och styng
1765 Kopporna
1773 Rödsot, koppor och hetsig feber
1783 Rödsot
1784 Kopporna

Åren 1700 - 15, 1746, 1779 - 80 saknas dödboken och åren 1745, 1747, 1778, 1781, 1799 och 1808 är inte fullständiga, men diagrammet ger ändå en uppfattning om variationerna över tiden. Se figur 1.

Vad dog man av?

Jag har sammanställt dödsorsak för de personer där det finns angivet (1597 fall av 3811). Dödsorsakerna är relativt likartade under tidsperioden, de blir inte som jag trodde, mer "vetenskapliga" när man kommer längre fram i tiden.

130 (8 %) av dessa dog av olyckor. Av dem var det 45 som drunknade och så många som 10 stycken som dog av att få fallande träd över sig. 38 spädbarn kvävdes av modern, (några mammor kvävde för många barn och anklagades för detta:

Figur 1. Antalet döda i Dalby socken under perioden 1694-1808. Större toppar och epidemier är utmärkta.

”... och som detta är det 3:e barnet som blivit dödd i sängen när sin moder, ty hemställes dess begravning till häradsrättens omprövande.”.

1718 sammanfattade prästen efter årets slut då 65 personer dött: ”På detta året gick den sjukan kopporna häftigt, varav många blev döde”. Ett par år senare skrev prästen på motsvarande sätt efter 45 dödsfall: ”På detta året 1720, gick här i församlingen från januari och slut till midsommaren en stark blodsot som drog många människor till graven.”. Vad ”många” är går inte att veta så dessa personer finns inte med i tabellen. Se tab 1.

Hur gammal blev man?

I en artikel i Släkthistoriskt forum 5/04 skriver Örjan Hedberg om att den låga medelåldern förr lätt ger ett felaktigt intryck av att det inte fanns några äldre personer och att det kan vara bättre att se på åldersfördelningen. Jag har gjort på liknande sätt och jämför också några siffror mot dem som Örjan Hedberg redovisar från Ramsbergs socken i Västmanland. Tabell 2.

Medellivslängd beräknas egentligen som genomsnittet av livslängden på dem som är födda ett visst år. Eftersom det blir väldigt krångligt att reda ut har jag istället räknat medelåldern på dem som dött under ett år. På motsvarande sätt har jag gjort med barnadödligheten; för ett visst år tagit antal döda som inte fyllt ett år dividerat med totala antalet döda under året.

Barnadödlighet (under 1 år)

Ramsberg	1700-49	38%,
	1775-99	42%
Dalby	1694-1808	20%
(Dalby: 18%, NF: 20%, SF: 25%)		

Medellivslängd

Ramsberg	1700-49	26 år
Dalby	1694-1808	31 år
(medellivslängd äldre än 10 år: 54 år)		

Tabell 2. Barnadödlighet och medellivslängd. En jämförelse mellan två socknar.

Dödsorsaker i Dalby socken

Sjukdomar				Olyckor och andra vådliga händelser	
andtäppa	8	kolik	3	blixtnedslag	1
barnsäng	39	kopporna	275	brännskada	
benvärk	2	kräfta	6	/innebränd	11
blodsot	53	ledvärk	2	drunknad	45
bräck	5	lungkot	100	dödad av björn	1
brännsot/feber		långsam sjukdom	11	fall	5
/hetsig feber	159	långsam svår		ihjälfrusen	7
bröstsjuka/-värk		skinnplåga	1	ihjälklämd	2
/-feber	57	magrev/magsveda	57	ihjälslagen av träd	10
böld	2	moderpassion	3	ihjälslagen av	
död i skogen	4	mässling	17	vådelig händelse	1
dödfödd	66	nervfeber	3	knivskada	1
fällandesot	4	oangiven		kvävt av modern	38
fläckfeber (tyfus)	42	/okänd sjukdom	267	mördad	2
gikt	2	okänd barnsjuka	76	olyckshändelse	1
gulsot	5	rödsot (dysenteri)	150	os	2
gyllenåder	1	röfveber	5	skjuten/vådaskott	3
halsböld/-sjuka	7	slag	17		
hosta	19	tvinsot	116		
huvudsjuka/-värk	49	Uppsalafeber			
huvudsvaghet	2	(som tyfus)	9		
håll och styng	572	vattusot/svullnad	105		
innansjuka/magsjuka		värk/långsam värk			
/uppkastning	13	/torrvärk	42		
kallbrand	5	ålderdomsbräcklighet			
kikhosta	24	/-svaghet	229		

Tabell 1. Dödsorsaker i Dalby socken.

De som överlevde 10-årsåldern kunde med lite tur leva till hög ålder. Det fanns ganska många gamla, även riktigt ålderstigna, trots att medellivslängden var låg.

Ramsberg hade högre barnadödlighet och därmed lägre medellivslängd. Det är en socken med många järnbruk, kanske man bodde tätare och smittades lättare? Det är också möjligt att det finns skillnader i sättet att räkna. Dalby socken har senare delats i tre delar, Dalby, Norra (NF) och Södra Finnskoga (SF). Jag har tittat på hur barnadödligheten skiljde sig mellan de tre delarna. Det gör att man ser att variationerna är stora även inom detta begränsade område. Levnadsvillkoren skiljde sig kraftigt inom

dåvarande Dalby socken och den del som senare blev Södra Finnskoga hade sämst ”standard” vilket också tydligt syns i högre barnadödlighet.

Mycket avgörande för siffrorna är också hur intervallen satts, dvs vilka år man valt, och hur många ”epidemiår” som råkar komma med. Om man jämför några slumpvist utvalda typiska ”epidemiår” och ”normalår” så är det stora skillnader i både barnadödlighet och medellivslängd. Skillnaderna beror alltså mest på om någon epidemi pågick eller ej, och också vilken sjukdom det var eftersom olika sjukdomar slog olika hårt i olika åldrar. Det finns alltså ingen tydlig trend i att barnadödligheten eller medellivslängden ökar eller minskar,

År	1735	1742	1782	1784	1806
		epidemiår	epidemiår		
antal döda:	36	105	30	68	40
döda under 1 år:	11%	7%	13%	25%	10%
döda under 11 år:	17%	38%	27%	59%	27%
medellivslängd	47 år	47 år	44 år	21 år	39 år

Tabell 3.

däremot ökar antalet döda något med tiden eftersom folkmängden ökar. Se Tabell 3.

Om man ser på fördelningen år för år kan man se tydliga toppar för 40-, 50-, 60-åringar vilket betyder att prästerna har gjort en del uppskattningar när de angett åldern, trots att den ofta verkar vara "exakt" angiven i år, månader och dagar. Åldern har här därför samlats i 10-årssteg för att ge en mer meningsfull överblick över livslängden. Eftersom barnadödligheten var så oproportionerligt hög har jag också sågat diagrammet för att skillnaderna även bland de högre åldrarna ska framgå. Se Figur 2.

Vad kommentarerna berättar

Jag har valt ut några kommentarer som exempel på vad man med lite tur kan få ut av dödboken; några allmänna exempel, några riktigt drastiska saker som skulle ha hamnat på löpsedeln idag och till sist några som säger en del om hur man reste och flyttade.

Allmänt

Här är det intressant att se hur man under 1600-talet mätte tiden i relation till viktiga händelser. I två fall har man angett födelse i relation till Hannibalfejden (1644-45). Men också att man får uppgift om antal äktenskap, antal barn och hur man levat.

1717-02-04:

Urbanus Matsson (73 år), född i begynnelsen av Hannibalsfejden

1718-07-18:

Olof Nilsson, Transtrand, 38 år.
En vanvetting som aldrig arbetade, aldrig var i Guds hus eller Herrans nattvard besökte, kunde intet läsa, ej heller bringas till det gott var, dock gjorde han aldrig illa utan gick husen emellan sökande föda

1720-08-01:

Torkel Persson, N Branäs, 80 år, en stilla ärlig och gudfruktig gubbe som levat uti 80 år och 2 månader

1740-04-28:

änka Kerstin Jönsdotter, N Branäs, 81 år

född i Höljes 1659, gift i 11 år, avlat 4 barn, änka i 2 år, åter gift i 19 år, avlat 2 barn, sedan änka i 29 år

1772-05-00:

Johan Wennergren, Bjurberget, en något till åren bedagad man, har en tid uppehållit sig på Finnskogen i Dalby sn med läsande för barn, utan att bruka sina salighets medel härstädes, dödde, efter berättats, på vägen då han gick från Bjurberget till Mackartjärn sistlidne maj, vart efter H Rättens dom d 1 februari 1773 är begravnen förliden sommar

Olycka eller annan otäck död

Här följer ett urval av hemskheter som skulle ha hamnat i tidningen om de hänt idag. Men de är också intressanta för att de samtidigt berättar en del om hur man levde.

1723-09-23:

Klemmet Olsson, Backa, 66 år drunknade i Storälven utanför sin gård, en ärlig man

1729-05-24:

Hans Eriksson, Järpliden, 70 år, född i Kiärbacktorpet, 2 ggr gift, blev afton före Pingstdagen ihjälslagen av ett omkullbränt furuträd

1741-08-24:

pigan Sigrid Klemmetsdotter, Uppgård, 26 år, mördad under sin vallgång på Likens ägor av sin egen morbror Per Klemmetsson i Uppgård därför att hon emot hans vilja trolovat sig med drängen Amund Nilsson i Uppgård, var igenom hans hemmans bruk skulle komma att klyvas och minskas, hon blev efter häradsrättens tillstånd begravnen

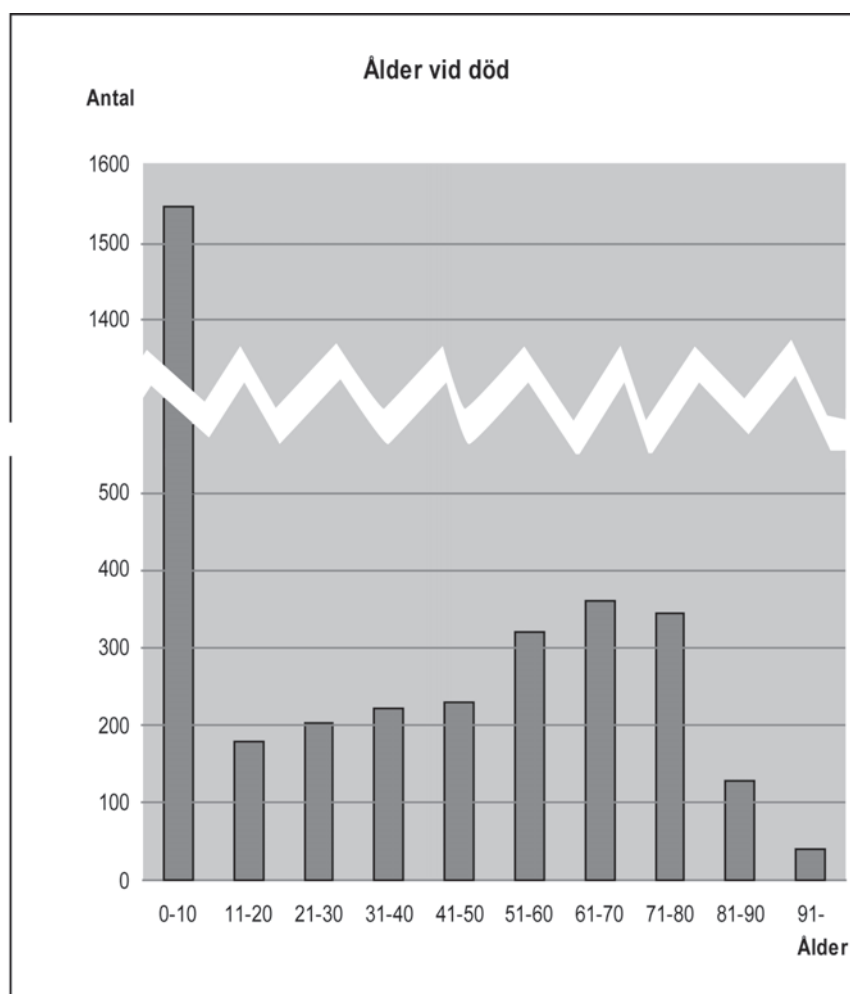

Fig. 2 Ålder vid dödsfallet.

1756-07-02:

gifte man Lars Jonsson, Amnerud, 67 år var i skogen ensam den 30:e juni och fällde, då toppen av en björk föll honom på huvudet, varpå han gick hem, och klagade ej stort av det slaget han fick, dagen därpå den 1:e juli var bittida uppe, utträttade halvdagen sina hemsysslor och åt sina måltider någorlunda, den andra dagen eller 2 juli, vart sängliggande mest klagande av håll och styng, samma dag inmot middagen miste sitt mål och om aftonen avsomnade.

1757-09-17:

drängen Håkan Bengtsson, Slättne, 16 år som den 12:e april varit vid älven Tåsan och sent om aftonen gått åter till älven att hämta sig kokvatten, då fötterna halkat under honom och en stor vass sten, den han blev hängandes över, huggit honom i själva hemligheten, varpå han måste bäras hem och avled i stor värk och vedermöda

På resa

Man kan tro att folk förr sällan reste på längre resor eftersom man sällan ser något av det i böckerna. Här ser vi några som råkade dö när de var utanför socknen, alltså bör det ha varit en hel del som var ute och reste.

1720-04-09:

husfinnen Nils Nilsson, Skräckarberget, 35 år, dödde i Medskogen på resan från Norge

1743-04-03:

drängen Olof Olofsson, Möre, 33 år, sjuknade på vägen till Grangärde och dödde på Tiomilaskogen

1807-08-11:

barnet Karin Jönsdotter, N Persby, kopporna, död i Svärdsjö församling, begravnen därstädes

Inflyttade

Framförallt under åren 1725-43 angav prästen ofta om en person var född utanför socknen. Några år verkar uppgifterna heltäckande, andra år är

det mer sporadiska angivelser, alltså är det verkliga antalet antagligen större. Inflyttningen verkar ha varit ganska stor. Av totalt 77 (av 752) personer som angetts födda på annan ort de här åren kom 12 från Ny/Nyskoga, 12 från Fryksdalen, 11 från övriga Värmland, 12 från Dalarna, 3 från Gästrikland/Hälsingland, 11 från övriga Sverige, 15 från Norge och 1 från Finland. Av dessa 77 var 29 stycken (troliga) finnar.

1727-04-09:

Staffan Staffansson Waiken, Aspberget, 96 år, född i Löväsen, Fryksdals härad, 2 ggr gift

1731-01-25:

änkan Anna Eliasdotter, Aspberget, 71 år. Född i Laggåsen och Ekshärads socken 1659, gift till Aspberget 1677 i 22 år, varit änka i 21 år

1741-02-10:

hustru Sigrid Andersdotter, Långav, 63 år, ett vandringsfolk, född i Marstrand av vaktmästaren Lars Torresson, i 40 år ogift, i 23 år gift med Erik Hansson Lübeck en avskedad man av Bergslagsregementet, avlat 2 barn av vilka en son nu är vid Grevendals bruk, dragits med värk och vedermöda i 18 år

Källförteckning:

Död- och begravningsböcker Dalby 1694-1755 C:1, 1756-84 E:1 och 1785-1808 E:2 via Genline och Digiarkivs foton

Styffe, Torleif, *Nordvärmändsk historia i fickformat, Montana 2004*

Nilsson, Yngve, *Bygd och näringsliv i norra Värmland, Lunds universitet 1950*

Kartsök på www2.lantmateriet.se/ksos/index.html

Lagerkranz, Gunnar, *Svenska sjukdomsnamn i gångna tider, 1983*

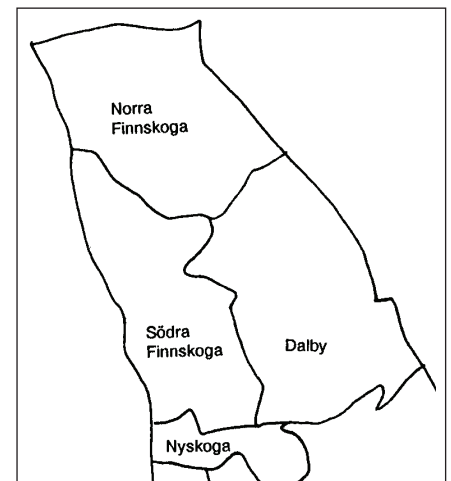
Hedberg, Örjan, *Hur gamla blev folk egentligen förr? Artikel i Släkt-historiskt forum 5/04*

Ribe, Martin, *Räkna med livslängder, artikel på http://www.scb.se/Grupp/Klassrummet/_Dokument/Skolan199.pdf*

se/Grupp/Klassrummet/_Dokument/Skolan199.pdf

Fakta

Dalby församling delades 1826 i tre delar, Norra Finnskoga, Södra Finnskoga och Dalby.

Glöm inte faddrarna !

Av Lars Gunnar Sander

Runt om i landet sitter i dag flitiga släktforskare och gör register och databaser över födde, vigde och döde i sina respektive favoritsocknar. Då det gäller födde så registreras barnet och föräldrarna samt dag och hemort.

Mig veterligt har inga register givits ut där faddrarna tagits med. Och det är synd, för om det visar sig svårt att spåra upp föräldrarnas härkomst, kan det löna sig att forska vidare om dem som var närvarande vid dopet, för att på så sätt möjligen finna far- och morföräldrarna till barnet.

Föräldrarna var förr i världen vanligtvis inte med under själva dopakten. Dopet skulle ske senast 8 dagar efter förlossningen och det var ju så tidigt att modern inte hunnit bli kyrktagen. Och för övrigt var hon väl då sällan knappast kurant nog för en kyrkfärd.

På något sätt ansågs det inte heller riktigt passande att fadern var närvarande. Faddrarna spelade sålunda en betydligt viktigare roll i sammanhanget än vad man vid första påseendet skulle kunna tro.

Deras namn skulle också noteras i dopboken enligt 1686 års kyrkolag, något som nutida släktforskare skall vara tacksamma för. Uppräkningen av faddrarna föregås vanligtvis av rubriken *Test* som är en förkortning av *Testes* vilket betyder *dopvittnen*.

Meningen var att faddrarna genom noteringen i dopboken skulle bli förpliktade att ta hand om barnet om något skulle hända föräldrarna. Hur detta egentligen fungerade i praktiken är väl ovisst. Längre tillbaka i tiden åtog sig faddern att även svara för barnets kristna fostran.

När fadderfunktionen infördes på 300-talet var en viktig orsak att kristna martyrs barn behövde tas om hand.

Faddrarna representerade faderns och moderns sida. Ofta var de nära släktingar till familjen. Nästan regelmässigt fanns bland faddrarna något eller några syskon eller annan nära anhörig till endera eller bägge föräldrarna. I synnerhet till sina äldsta barn sökte föräldrarna merendels få faddrar inom släkten.

I Skåne och på en del andra orter får man veta vem av faddrarna som bar barnet till dopet, det vill säga gud-modern. Om barnets föräldrar hade sina mödrar i livet, så bars det första barnet, om det var en gosse, av mannens moder, om det var en flicka av hustruns moder.

Eljest var det ovanligt med äldre personer som faddrar. Var både far- och mormodern döda eller bosatta så långt bort att de inte kunde vara med vid dopet, övertogs ofta deras roll av närmaste kvinnliga fäderne- eller modernefrände.

Om man finner faddrar från en annan ort än barnets födelseort, och om dessa faddrar har samma släktnamn eller patronymikon som någon av föräldrarna, så kan man vara så gott som säker på, att det är någon av deras syskon.

Har de inte samma tillnamn så kan de ändå vara svågrar eller svägerskor till föräldrarna. Som inledningsvis nämnts så är det här synnerligen intressant information i de fall föräldrarnas härkomst är okänd. För att vara riktigt säker på släktskapet, bör man undersöka om inte faddrarna från annan ort i sin tur hade de aktuella föräldrarna som faddrar till sina barn.

Ofta finner man att familjens gran- nar ställde upp som faddrar. Det var inte heller ovanligt att den adlige godsägaren och hans fru figurerade som faddrar när barnen till underly-

dande landbönder och torpare döptes.

Vid sådana tillfällen kunde också besökande högreståndspersoner sälla sig till skaran av faddrar och sprida glans över dopet. Ja, vid genomgång av en födelsebok från 1700-talet, fann jag till min överraskning kungen och ett antal hovfunktionärer som faddrar till en enkel bondes lilla barn.

Någonstans har jag läst om dop av utomäktenskapliga barn. Om det då bland faddrarna dyker upp någon udda mansperson som inte riktigt passar in i sammanhanget, så kan det vara fråga om barnafadern. Hur pass säkert ett sådant antagande är får väl bedömas från fall till fall.

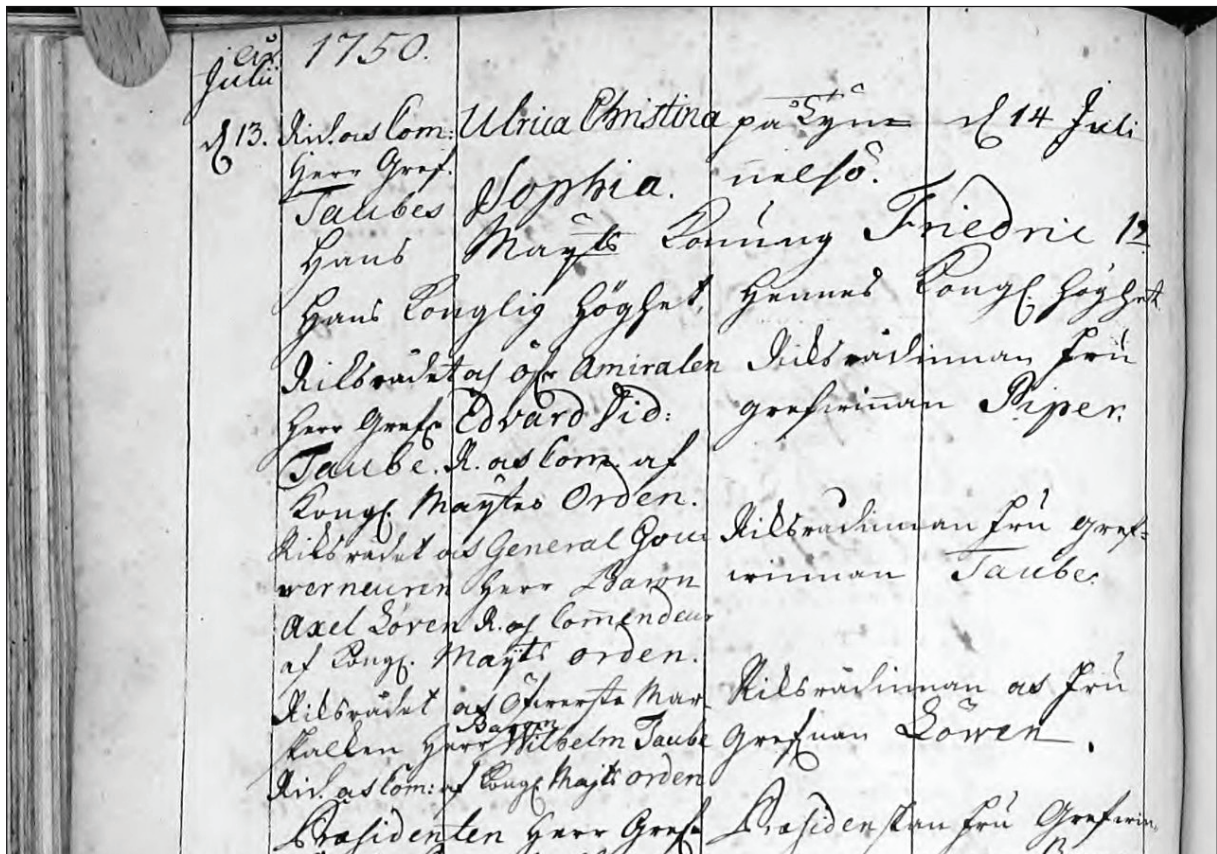
Inom de högre samhällsklasserna valdes ofta faddrar bosatta på helt andra orter. De kunde då representeras vid dopet av ställföreträdare.

Spektakulära faddrar

Här är ett dop som förrättades den 14 juli 1750 på Tynnelsö slott, beläget på en ö i Mälaren och som står att läsa om i Överselö födelsebok (C2, sid 64).

Det är den lilla Ulrica Christina Sophia Taube som döps. Hon är dotter till riddaren, kommandören och greven Evert Fredrik Taube (1718-1758) och dennes hustru Christina Helena Löwen (1724-1764). Av allt att döma förvaltade Evert Fredrik slottet åt sina två minderåriga systersöner grevarna von Hessenstein, Fredrik Wilhelm (1735-1808) och Karl Edvard (1737-1769).

Dessa gossar var inte vilka som helst ty de var utomäktenskapliga söner till kung Fredrik I av Sverige och hans älskarinna Hedvig Ulrica Taube som dött i barnsäng redan 1744 endast 30 år gammal. Kungen hade nyligen köpt Tynnelsö slott av den polska grevinnan Anna Woynarowska och

Överselö C:2 (1690-1788) Bild 71 / sid 64 (AID: v63369.b71.s64, NAD: SE/ULA/11837)

Från Arkiv Digital. För att få plats med alla faddrar och deras titlar var prästen tvungen att använda hela sidan. Bilden visar översta delen av födelsebokens vänstra sida.

skänkt det till sina ovannämnda söner. Grevinnans koppling till Sverige är nog så dramatisk, men det hoppar vi över här.

Främst bland faddrarna finner vi den av slag handikappade kungen – han dog åtta månader senare. Sedan kommer Hans kunglig höghet och Hennes kungliga höghet.

Dessa två kan rimligtvis inte vara några andra än tronföljaren Adolf Fredrik och dennes gemål den preussiska prinsessan Lovisa Ulrika, syster till Fredrik den store.

Övriga faddrar är:

Riksrådet, överamiralen och greven Edvard (Evert) Didrik Taube (1681-1751), barnets farfar, ruinerad på spel och dubbel men gynnad av kungen för att ha ställt sin vackra dotter till majestätets förfogande.

Riksrådinnan och grevinnan Piper, identisk med barnets mormor Sofia Carolina Piper.

Riksrådet och generalguvernören i Svenska Pommern, baronen Axel Löwen (1686-1772), barnets morfar. Han upphöjdes för övrigt i grevligt stånd detta år. Det var han som föreslog byggandet av Sveaborgs fästning.

Riksrådinnan och grevinnan Taube, förmodligen identisk med barnets farmor Christina Maria Falkenberg (1686-1753).

Riksrådet, överstemarskalken och baronen Wilhelm Taube

Riksrådinnan och grevinnan Löwen
Presidenten och greven Carl Piper

Presidentskan och grevinnan Broman, barnets faster.

Hon är identisk med Vilhelmina Magdalena Taube (1720-1757) hustru till baron Erland Broman, hovmarskalk och president i kammarkollegium. Mest känd är han nog som kungens

supbroder och leverantör av galanta damer till majestätets sängkammare.

Landshövdingen i Skaraborgs län, baron Gabriel Falkenberg (1685-1756), bror till barnets farmor.

Kommendören och greven (Didrik) Henrik Taube (1711-1781), barnets farbror.

Generaladjutanten och baronen Göran Löwen

Fröken Beata Elisabet Taube
Fröken Barbro Löwen
Fröken Sophia Löwen

Bouppteckningar

Av Anneli Johannesson

När man är ny som släktforskare är det framförallt släktingars berättelser och kyrkböckerna som är intressanta. Man hittar de grundläggande uppgifterna några generationer bakåt och får fram namn, födelsedatum, föräldrar, syskon, vigseldatum och dödsdatum.

Efter en tids forskande vill man komma personerna närmare. Ett bra sätt är då att läsa bouppteckningar. Där förväntar man sig först bara att se vad personerna ägde, men det visar sig snart att man både får insikt i deras liv och en del ledtrådar att fortsätta forska på.

Bouppteckningar finns för största delen av Värmland på internet och mikrokort/-film, från 1737 fram till 1800-talets slut (serie F II). Man kan också hitta enstaka exemplar i domböckerna. Landsarkiven förvarar bouppteckningar som upprättats före 1/7 2001 och efter det lagras de hos Skattemyndigheten. Eftersom det är offentliga handlingar så gäller inga sekretessregler.

De flesta bouppteckningar som är intressanta för släktforskare går att hitta i register, sorterade på förnamn och efternamn. Registren finns t ex på Arkivcentrum och de bibliotek där bouppteckningarna finns tillgängliga.

Med hjälp av namn och dödsdatum är det alltså enkelt att hitta rätt bouppteckning – om den finns.

Har man ovanliga släktnamn så kan man klara sig utan dödsdatum och registret kan istället bli en genväg till att hitta det datum de dog. I registret ingår dessutom en del andra släktingar som omnämnts i bouppteckningens ingress.

Domböcker kan vara rena mar-
drömmen att tyda eftersom anteckningarna skrevs av många olika personer som kanske inte i första hand

tänkte på att skriva vackert.

Också bouppteckningarna kan vara svårlästa, men där har man hjälp av att inledningen är mer eller mindre standardiserad och det gör att man får en bra start för att läsa resten av texten.

Hos Arkiv Digital¹ finns de avfotograferade i färg vilket också gör det enklare att läsa, och där finns också registren tillgängliga.

Häradsrätt	F II	Register
Fryksdals nedre	1737-1900	1737-1861
Fryksdals övre	1737-1900	1737-1861
Färnebo	1731-1859	1698-1861
Gillbergs	1737-1900	1737-1859
Grums	1719-1881	
Jösse	1737-1900	1737-1860
Karlstad	1737-1881	1737-1860
Kil	1740-1881	1737-1860
Mellansysslet	1882-1900	
Nordmark	1739-1900	1739-1864
Nyed	1737-1900	1737-1852
Näs	1729-1902	1729-1859
Visnum	1736-1875	1736-1860
Väse	1734-1875	1751-1860
Älvdals	1690-1863	1690-1860
Älvdals nedre	1864-1900	1890-1947
Älvdals övre	1864-1901	1890-1947
Ölme, Visnum, Väse	1876-1901	
Ölme	1716-1875	1739-1876

Förenklad tabell över fotograferade bouppteckningar och register (från Arkiv Digital)

SVAR² har fotograferat bouppteckningar för fem län med databaserat register men där finns ännu inte Värmland med.

Många saknas

När man letar systematiskt efter bouppteckningar för alla anfäder med dödsdatum upptäcker man att många saknas.

I dag finns följande regel (Skatteverkets hemsida³):

”En bouppteckning behöver inte upprättas om det inte finns någon fast egendom eller tomträtt i boet

och tillgångarna inte räcker till annat än begravningskostnader och andra utgifter med anledning av dödsfallet.”

Troligen fanns en liknande paragraf eller praxis även förr och detta kan vara en anledning till att så många bouppteckningar saknas.

En annan viktig orsak anges i en artikel i Släktdata⁴: ”Det kan vara så att det inte upprättats bouppteckning då gården överlåtits till en son eller dotter.” Många av våra anfäder/-mödrar dog vid ganska hög ålder och hade då ofta redan fördelat sina tillgångar på de efterlevande.

Dessutom kan dokumenten förstås ha förkommit på samma sätt som många andra handlingar; genom t ex brand eller försummelse.

De flesta bouppteckningarna är från efter 1734, vilket förstås beror på att bouppteckningslagen kom då (se faktarutan), men den stora mängden i registren är gjorda i början av 1800-talet

Inledning, avslutning och rubriker

Exempel på inledning

”År 1826 den 19:e Januari anställdes bouppteckning efter avlidne ...vilkens död timade den 18:e Oktober 1825 ... Änkefrun tillsades att uppgiva boet sådant som det vid ... frånfälle befanns med fordringar och gäld som skedde på efterskrivna sätt nämligen:”

Exempel på avslutande text

”Att boet är riktigt uppgivet med tillgångar och gäld så att intet med vilja är döljt och uteslutet utan allt riktigt uppgivet det intygas under edsförpliktelse ut supra ...” (ut supra = som ovan).

Sist följer underskrift av änkan/änkemannen, vittnen samt den som tagit emot fattigprocenten.

Exempel på rubriklista

Fast egendom
Silver
Koppar
Porslin
Järnredskap
Sängkläder
Gångkläder
Körredskap
Smedjeredskap
Stor kreatur
Små kreatur

Penningvärdet

Det är vanskligt att jämföra pengars värde olika år men för att få veta lite mer kan man läsa t ex boken Vad kostade det?⁵.

Här ser man hur benämningen på mynten varierar under åren och t ex hur många daler kopparmynt som går på en daler silvermynt ett visst år.

Värderingen av olika varor och tjänster varierar givetvis också över åren liksom den påverkas av yttre händelser som krig, epidemier och missväxt. En tumregel kan ändå vara att penningvärdet halverades från 1750 till 1870 (enl. index i tabell sid. 27). I boken kan man också se vad ett urval av varor kostade olika år.

Exempel – en tunna råg:

1695 15	daler kopparmynt
1735 18	daler kopparmynt
1775 54	daler kopparmynt
1800 5	riksdaler specie
1835 10	riksdaler riksgälds
1855 15	riksdaler riksmünt
1875 15	kronor

Mitt material

Jag har dödsdatum för ca 280 av mina anor och för dessa har jag hittills lokaliserat 33 bouppteckningar. En del föll bort för att de dog på annan ort eller före/efter den tid registren täcker, men många saknas av okänd anledning. De jag hittade fanns inom Älvdals häradsrätt och av dem fanns flest i Dalby socken. Det betyder att många var skogsbönder och torpare

eller deras hustrur, men det fanns också en soldat, en klockare, en tullnär, en gränssidare och ett par präster. Några av dessa var finnättlingar, åtta var kvinnor. För Värmlands landsbygdsbefolkning är det ett skapligt representativt urval.

De bouppteckningar jag har studerat täcker tiden 1747 – 1878, men de flesta kommer från början av 1800-talet.

Vad får man ut?

Det man först ser är en lång lista över ägodelar med sammanräknat värde, och även vilka fordringar och skulder som fanns i boet.

Men det verkliga värdet får man då man börjar reflektera kring vad som står där - och vad som saknas. Man kan få fram en hel del fler uppgifter att forska på, och dessutom få en aning om hur anfäderna/-mödrarna levde sina liv.

Okända släktingar och andra samband

Alla levande barn står (oftast) med i inledningstexten. Alltså kan man hitta hittills okända barn eller få dem man hittat bekräftade. Har man tur står det var barnen bor, och kanske också

döttrarnas makar.

Om det finns omyndiga barn finns ibland namnet på deras förmyndare. Eftersom det ofta var släktingar som utsågs till förmyndare kan man få ledtrådar där. Jag lyckades t ex hitta och nysta upp en historia om hur en ensam morfar tagit hand om sina barnbarn under hela deras uppväxt.

I listan över skulder och fordringar kan man se vilka man handlade med. Jag har hittat släktingar och grannar, timmeruppköpare och handelsmän, från båda sidor av riksgränsen.

De som förrättar och bevittnar bouppteckningen får inte vara släkt med den döde, men det kan ändå slumpa sig så att det är någon annan man är släkt med.

I ett fall, tullnären Lars Jonsson Vallmen d. 1737 (som många värm-länningar tycks ha med i sina släkt-träd) hade hans för mig hittills okända änka Helena Fernelia prydligt skrivit under med sitt namn. Det ledde till att jag spårade att hon bör vara dotter till Nils Jonsson (1621-89), Yngshyttan - också en vanligt förekommande och omskriven släktgren.

Lars Jonsson Vallmen och hans dotter säkerställdes dessutom genom att en av arvingarna var mågen Casper

Värmlands län, Älvdals häradsrätt		Värmlands län, Älvdals häradsrätt	
År	Ört	År	Ört
1747	19	1747	19
1755	18	1755	18
1775	54	1775	54
1800	5	1800	5
1835	10	1835	10
1855	15	1855	15
1875	15	1875	15

Älvdals häradsrätts arkiv FII:8:bild 207 / sida 407.
Bilderna från ArkivDigital Online - originalbild i färg.

Dejenberg, korpral i Dalby. Detta var extra roligt eftersom Helena Fernelia var min mormors mormors mormors mormors mor.

Säterliv

I ett par bouppteckningar finns det angivet att vissa av de uppräknade ägodelarna finns på sätern. Det blir då både ett bevis på att man hade en säter, och en faktisk lista över vilka saker som fanns där, t ex grytor och slipstenar.

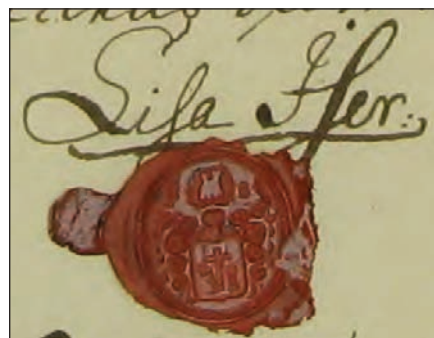
Väglöst liv

Först undrade jag över att det inte fanns vagnar med i uppräkningarna, inte ens i de mer välbeställda hushållen, där det fanns en eller flera hästar. Det fanns däremot många slädar och ridsadlar. Den självklara anledningen är att det inte fanns farbara vägar.

På vintern använde man släde, på sommaren åkte man båt på Klarälven, eller red. (Enligt Nordvärmäländsk historia i fickformat⁶ blev vägen till Höljes klar 1870 och till Långflon 1895.)

Skrivkunnighet

När släktingar undertecknar och bevitnar ser man om de kunde skriva, och i så fall handstilen, om inte så ser man deras signatur. I ett par fall har de också satt dit sitt sigill.

Bilden visar min mormors morfars farmors farfars mors, Lisa Iser, sigill.

I ett fall verkar det som om änkan själv skrivit bouppteckningen vilket då egentligen inte skulle vara tillåtet. Det är hennes handstil och den är lite extra omsorgsfullt skriven.

Dialekt

Innan svenska skrivspråket var standardiserat skrev både präster och "vanligt folk" lite som de ville och givetvis speglade det dialekt och talspråk.

En oväntad upptäckt var ändå att man kan se hur en del av personerna, som förstås var värmlandsfinnar, skrev med finskt uttal, p blev b, g blev k osv. Exempel: en krytta (gryta), fyra stycken utokelige stekebanner (odugliga stekpannor), en bar ulkarer (ett par ullkardor). Detta hushåll hade också både en finsk och en svensk psalmbok.

Fastigheter

I de fall då det ingår fastigheter i bouppteckningen kan det ge en ledtråd till var personen är född eller har sina rötter.

Det kan stå angivet om det är en ärvd fastighet/andel, eller om den är förvärvad. Ett exempel är Petrus Thyberg, Norra Råda, som ägde: "Nedre Kilane, ett fierdedels skattehemman, ... i Tössebo härad, ... väl bebyggt, ymnig timmer och fallskog, godt mulbete, mycken och dräktig äng, tillräckelig och fruktbar åker, skiönt fiske, vacker trädgård och humlegårdar."

Standard

Ofta står det i vilket skick tillhörigheterna har, nytt, gammalt, slitet, osv, och man kan dra slutsatser av hur det ser ut sammantaget.

När i princip allt anges vara utslitet och gammalt kan man se ett ganska fattigt hem framför sig.

Kläder

Första reflektionen här är hur få klädesplagg de ägde. De hade t ex ofta bara två par strumpor. Nästa är att det ibland är detaljerat beskrivet, så att man kan se framför sig hur de såg ut. Vanliga plagg: blå väst, blaggarnsskjorta, vadmalsbyxor, skinnbyxor, blå vanter, resp. svart vadmalströja, livstycke, särk, grå kjortel, huvudkläde, grönt förkläde, blå vanter.

Linne

I sängen hade man ett fjäderbolster, ett lakan, en huvuddyna och en fårskinnsfäll.

Lakanen kunde vara av linne men ofta var de av kalvskinn! Ibland var också bolstren klädda med kalvskinn. Någon enstaka handduk har jag sett och några få bordkläden. Detta är alltså lite oväntat ett område där det är stor skillnad mot det vi har idag.

Porslin

Porslinsallrikar var också sällsynt, liksom glas och bestick. Ibland fanns blecktallrikar. Det mesta husgerådet var gjort av trä eller järn.

Dyrbarheter

Silver fanns det däremot ofta i form av skedar eller bågare, i något fall också förgyllda silverbågare och en guldring.

Silver användes som morgongåva så det är nog orsaken till att det oftast finns med i någon form. Annars fanns det något av koppar, mässing eller tenn. Jag har också sett förvånande saker som att man i en i övrigt fattig soldatfamilj ägde två silvertumlare. Kanske var det krigsbyten?

Boskap

Bästa sättet att snabbt avgöra hushållets livsvillkor är att se på hur många kor som fanns, om det fanns hästar, och förstås också får och getter.

En rolig bonus är att det nästan alltid finns namn på korna, fina namn som Mångås, Gullstjärn och Vackergås.

Verktyg

Verktyg av olika sorter berättar om självhushållet och hur mycket man tillverkade själv.

Nästan alla ägde jordbruksredskap och smedjeverktyg. Många hade utrustning för fiske och jakt. De flesta hade en eller flera spinnrockar och ullkardor, en vävstol, några hade linhäcklor. Några hade också brännvinspanna av koppar.

Personliga tillhörigheter

Såg din anfader lite dåligt? Det gjorde uppenbarligen en hel del av mina släktingar eftersom sex stycken hade glasögon.

De som hade det lite bättre ställt ägde ett fickur och några också ett väggur. Några rökte pipa, varav två hade sjöskumspipa.

Böcker var det inte många som hade utöver psalmbok och bibel. Prästerna hade desto fler, och klockaren. Men det roliga är att böckernas titlar finns angivna. Flera hade Fernows Beskrifning öfver Wermeland. Jag undrar vad för ett slags bok "Philip August Kärlek Historia" var?

Möbler

Det fanns knappt några möbler, förutom i de rikare hushållen. Troligen var de flesta möblerna väggfasta och räknades som en del av byggnaden.

I "vanliga" hushåll har jag bara hittat enstaka skåp, väggskåp, skrin och kistor. Hos prästerna och tullnären finns både bord, stolar och ståndsängar.

Förtida bodelning

Bland mina bouppteckningar finns det två stycken som är förtida, som alltså har upprättats ett tag innan personerna dött.

I det ena fallet levde båda föräldrarna i många år efteråt, men troligen var anledningen att de ville fördela arvet och undvika ovänskap bland arvingarna.

Bankverksamhet

En bouppteckning i Höljes, dock inte en av mina, visar att den döde verkar ha fungerat som en inofficiell bank.

Det finns en flera sidor lång lista över personer som hade lånat pengar, och personer som han hade lånat pengar av. Sammantaget ger det intrycket av att det var dit man gick när man hade behov av banktjänster. Kanske det var så det fungerade innan de officiella bankerna etablerades ute i länet?

Olika levnadsvillkor

De rikaste hemmen levde på en nivå som vi nog skulle känna oss ganska hemma i idag. De fattigaste däremot levde på det vi nu skulle kalla u-landsnivå.

Mina bouppteckningar varierar i värde från 2374 Rd (Petrus Thyberg, präst d 1743), till 20 Rd (Marit Håkansdotter, torparänka d 1810).

Men titta också på hur stora skulderna var i förhållande till tillgångarna. Många av dem som hade små tillgångar saknade också skulder medan flera med större tillgångar hade en hel del skulder.

Källor

1. Arkiv Digital <http://www.arkivdigital.se/>
2. SVAR <http://www.svar.ra.se>
3. Skatteverket <http://www.skatteverket.se>
4. Släktdata 2003:3, Före kyrkböckernas tid, Ragnhild Ericsson http://www.slaektdata.org/tidning-en_arkiv/tidning033.pdf
5. Vad kostade det? Lagerqvist/Nathorst-Böös, 1999
6. Nordvärmländsk historia i fickformat Torleif Styffe, 2004
7. Älvdals häradsrätts arkiv FII
8. Diverse inlägg på Rötter <http://aforum.genealogi.se/discus/>
9. Forskningsarkivet Umeå universitet http://www.foark.umu.se/samlingar/mik_dombocker.htm

FAKTARUTA

Bouppteckningar skulle enligt 1734 års lag upprättas i samband med dödsfall. Det låg efterlevande man, hustru eller andra arvingar att uppteckna all egendom som fanns vid dödstillfället.

Uppteckningen skulle ske inom tre månader efter dödsfallet och avskrift inlämnas till domstolen (häradsrätt eller rådhusrätt). I bouppteckningen finns förutom information om arvingars namn och bostadsort detaljerade uppgifter om boets fasta egendom och lösöre liksom fordringar och skulder.

Bouppteckningarna återfinns oftast i särskilda volymer (serie F II) i domstolsarkiven men kan i vissa fall vara sammanbundna med småprotokollen.

Bouppteckningar efter adliga personer finns i hovrättens arkiv, eftersom adeln fått sina ärenden angående arvstvister, testamenten och förmynderskap behandlade direkt av hovrätten.

*Utdrag från Forskningsarkivet
Umeå universitet*

Att ta hjälp av domböcker

Av Eivor Plantin

För flera år sedan fick jag ta del av den släktforskning som redan var gjord om min pappas släktträd.

Min pappa är född i Årjäng och hans anor har levt i olika socknar i Nordmarks härad under flera hundra år tillbaka i tiden. Det saknades en del data och några källor fanns inte antecknade i den släkttavla som jag fick i min hand. Jag blev nyfiken och började leta i kyrkböckerna efter de familjer jag hade fått uppgifter om.

Det var inte så svårt att leta rätt på dem då jag redan hade namnen på anorna. Men det visade sig att det blev svårare när jag kom längre tillbaka i tiden. Det fanns helt enkelt inga kyrkböcker att leta i och hur hade då den forskare som gjort släkttavlan fått fram dessa namn. Jag kunde inte längre fråga min faster och farbror, som jag hade fått utredningen av.

Det är väl ofta så, att de som har kunskap om släkten inte längre finns i livet när frågorna kommer. Vi får aldrig svar på de frågor som väckts under tiden som vi släktforskar.

Jag har fått veta av andra släktforskare att man kan använda andra källor än kyrkböcker för att få kunskap om sina anor t.ex. mantalslängder och jordböcker.

I bouppteckningarna kan jag få veta vilka barn som är i livet då en förälder har avlidit. Men jag kan även ta hjälp av domböckerna.

Har jag bönder bland mina anor kan jag kanske se när de säljer eller köper delar av hemman och får fasta (lagfart) på sin jordlott eller om jorden går över till en annan ägare. I domboken kan det också framgå om det förekommit tvister kring gränsdragningar mellan hemman. Det kan vara många personer som är inblandade i marktvister. Kvinnor

kunde ärva och äga mark. Jordägare kan lösa in arvejord från syskon och jag kan få namn på delar av familjer och till och med flera generationer. Särskilt om det uppstår arvstvister mellan syskon. Ofta gifte makar om sig om den ena maken dog. Det var väl en förutsättning för att klara en gård att det fanns både en man och en kvinna på gårdarna för alla sysslor. Då kan det också finnas barn i familjen från olika giften.

Vid nästan varje ting under senare delen av 1600-talet och första delen av 1700-talet så anklagades personer för mökränkning eller lägersmål som det kom att kallas. Ofta unga människor som hade sexuell umgänge före äktenskapet. Om ena parten var

pet och namn på alla inblandade. Testamenten upprättas och offentliggörs också vid tingen.

Jag har fått släktskap bekräftade mellan anor genom uppgifter i domböckerna. Det var ju mitt främsta skäl till att forska i domböcker. Tidigare hade jag tittat i bouppteckningar men de finns inte bevarade tidigare än 1734.

Den äldsta anan som jag har funnit i Nordmarks häradsrätts domstolsprotokoll är Jöran Sandersson. Han framträder som tullnär ungefär 1654 i rätten med anledning av att han vill köpa gården Strand i Silbodals socken.

Det är ett ärende som drar ut på tiden för de bönder som har bott där

Långelanda tingshus, norr om Årjäng, är Sveriges äldsta bevarade tingshus. Byggt 1802 och var i bruk till 1936. Här dömdes bl a kyrkoherden i Silbodal.

gift och hade umgänge med en ogift, kallades det för enkelt hor. Var båda gifta men hade umgänge med någon annan än sin äkta maka eller make så kallades det för dubbelt hor.

Sen kan rena våldshandlingar och stöld förekomma i domboksprotokollet. Protokollen tar upp vad som har hänt och jag får hela händelseförlopp-

tidigare och har skulder till den som har rätt att beskatta gården. Strand var en av de gårdar som blev hårt härjad vid Hannibalfejden 1645. Det var många gårdar som härjades i Silbodal och i alla de andra socknarna i Nordmarks härad.

Bror Wideland har forskat under 1960-talet i domböcker och i hand-

lingar på krigsarkivet och skrivit rapporter om de krigshandlingar (Dansk-Norska krigshärjningar i Nordmarks härad), som har förekommit i regionen.

Nordmarks härad har enligt Wideland drabbats av tre krig, ett 1563-1570, ett annat 1643-1645 (Hannibalfejden) och det som varade mellan 1675-1679 (Gyldenlöwefejden). Det krig som förekom på 1500-talet hade till följd att många gårdar i häradet inte gick att beskatta på omkring åtta år. Likadant skedde även vid de senare fejdena.

De drabbade bönderna klagade i rätten och talade om allt vad de hade mist. Det var tydligen viktigt att få rättens godkännande av förlusterna för att få lindring av skatt. I domstolsprotokollen finns därför redogörelser om vad bönderna har förlorat.

Nämndemannabänken i Långelanda tingshus.

En del personer blir också anklagade för att ha gått norrmännens ärenden. En präst fick bl.a. rentvå sig från ett sådant rykte.

Min ana Jöran Sandersson fick så småningom fasta på Strand. Jag har fått uppgifter om att hans far skulle heta Sander Valentinsson. Det har jag inte lyckats få bekräftat. Det finns en befallningsman med det namnet vid Jösse och Karlstads häradsrätter fram till ca. 1640.

Men jag ser ingen koppling mellan honom och Jöran Sandersson. Vid en tvist med broderns familj får jag veta hans brors namn, svägerskans namn och brorsonens namn. Brodern hade dött och Jöran hade hjälpt familjen att betala de skulder som brodern haft och då fått sälja av en del mark. Broderns efterlevande tyckte inte att han hade handlat rätt. Rätten ansåg att ärendet borde behandlas vid Ämåls häradsrätt och hänvisade det dit.

Jöran Sandersson avancerar inom tullen och blir tullinspektör. För vitsord om en persons duglighet begär den som söker en statlig tjänst en attest av rätten. Hur detta gick till är jag inte riktigt klar över men det förefaller som om allmogen vid tinget fick yttra sig om det fanns något att anmärka mot den som begärt en attest.

Fick personen en attest av rätten så meddelades det att personen fått fullmakt till den sökta tjänsten t.ex. till en kronolänsmanstjänst eller en befallningsmanstjänst.

Jöran Sanderssons son Christopher fick en kronolänsmanstjänst i Nordmarks härad efter det att han fått en attest av rätten.

Släktskapet fick jag bekräftat då Jöran fick hemmanet Sandviken i Trankil av Brita Larsdotter. Hon kunde själv inte sköta gården på grund av

att hon var ofärdig. Det hon begärde var att bli försörjd tills döddagar och att hon skulle få en hederlig begravning när det var så dags.

Jöran ordnade det så att sonen och hans hustru Anna Persdotter fick ta hand om Britta på Sandviken medan Jöran bodde kvar på Strand i Silbodal.

Både far och son drabbades hårt av Gyldenlöwefejden 1675-1676. De beklagade sig för rätten och berättade om sina förluster av både hus, djur och lösöre. Vid den här tiden bodde inte Christoffer kvar i Sandviken utan han hade köpt en del av Huken i Silbodal av sin far. Brita hade troligen dött. Den som nu bodde i Sandviken var Sander Jöransson, som visar sig också vara en son till Jöran.

Anders Jöransson, ytterligare en son till Jöran får en kronolänsmanstjänst i häradet och det är nu två syskon som tjänstgör i Nordmarks häradsrätt. Länsmännen anmäler brott vid rätten och rätten beordrar länsmännen att utföra olika uppdrag tillsammans med några nämndemen som att syna gårdar eller kontrollera gränsdragningar mellan olika hemman. De har allehanda arbetsuppgifter mellan tingen som de sen ska redogöra för vid nästkommande ting.

Jag har fått många uppgifter om mina anor i domböckerna och de figurerar nästan vid varje ting. Domböckerna har för mig blivit en viktig källa att hämta information ur för min släktforskning. Många släktforskare måste ha glädje av att läsa i dessa böcker för det nämns så många namn och i vissa ärenden nämns hela familjer och även flera generationer. Jag har ännu inte tömt domböckerna på all den information som finns om mina anor.

Domböcker

Av Lars-Gunnar Sander

Redaktören har bett mig skriva något om domböcker. Ämnet är så omfattande att det gott och väl skulle kunna fylla en hel bok. Men här finns det bara plats för lite allmänna tankar och tips. En bra introduktion till domböksforskning får man i *Släktforska steg för steg* av Per Clemensson och Kjell Andersson. Kapitlet om domstolsarkiv innehåller alla basfakta som släktforskaren bör känna till i ämnet och därför redogör jag inte för dessa här utan hänvisar till nämnda bok. Samma författare har också skrivit mer utförligt om domstolsarkiven med många exempel i boken *Hembygdsforska steg för steg*.

För ordningens skull bör det inledningsvis påpekas att domboken är en del av domstolsarkivet som även innehåller andra handlingar såsom lagfarter, bouppteckningar, förmyndarskap mm. Men gränsdragningen är flytande. Särskilt i äldre domböcker finner man även de sistnämnda protokollen intagna, dock inte bouppteckningar.

Våra äldre domböcker innehåller: ett enastående rikt material av stort intresse för släktforskningen. Där får vi lära känna den miljö i vilken våra förfäder levde.

Kyrkböckernas torra uppgifter om namn och årtal kan kompletteras med livfulla skildringar av personernas vardagsliv. Det är nämligen en omfattande del av befolkningen som haft med rättsväsendet att göra. Jag vågar påstå att det bara är i undantagsfall som man inte träffar på en anfader i äldre domböcker.

Inte minst har detta att göra med att man stämde varandra för rena småsaker som exempelvis skällsord. Har man tur kanske t o m vederbörande beskrivs till utseende och klädsel. Protokollen återger ofta ordagrant vad kändanden, svaranden och vittnen sagt inför rätten. Mellan raderna kan man läsa om personen ifråga var en arrogant figur eller en tystlåten och tillsam medborgare.

Här avslöjas också vilka som söp mer än lovligt, vilka som notoriskt återkom i krog- och marknadsslagsmål och vilka som hade kronisk dålig

ekonomi. Men det är huvudsakligen civilmål som avhandlades inför domstolarna. De rena brottmålen var relativt få. Och mer sällan träffar man på dödsdomar som med tiden blev allt färre. Brottsmål av mera allvarligt slag avhandlades vanligtvis vid så kallade urtima ting. Annars sammanträdde häradsrätten tre gånger om året: vinterting, sommaring och höstting. Rådhusrätten däremot sammanträdde varje vecka.

Det är väl framför allt i arvstvister och förmyndarprotokoll som man upptäcker släktskap som inte framgått av kyrkböckerna. Har man tur kan man i enstaka fall finna en hel antavla som täcker flera generationer! Men även i andra mål finns uppgifter om släktskap undanstuckna här och där i bisatser.

Ansökan om burskap behandlades av städernas rådhusrätter. I sådana mål kan man finna varifrån en borgare inflyttat till staden och även var han var född. Uppgifter som kanske saknas i kyrkbokföringen. Motsatsen till ansökan om burskap kan sägas vara ansökan om börsbrev. I ett sådant

Domboksregister för Värmland

Härad	Upphovsman	Titel	Medium	Värml.arkiv
Fryksdals	Almqvist, Gunnar	Sammandrag av Fryksdals härads domböcker 1602-1750, band I-IV	böcker	X
Färnebo	Åberg, Kjell o Myhl, Sven	Register till Färnebo härads domböcker 1638-1690	CD	
Gillbergs	Föreningen Tingshuset i Häljebol	Ort- och personregister till Gillbergs härads domböcker 1602-1858	databas	
	Magnell, Kjell	Domboksavskrifter med register 1600-1699	mikrokort	X
Grums	Granholm, Bernhard	Namnregister till 1796 års domböcker	bok	
	Magnell, Kjell	Domboksavskrifter med register 1603-1652	mikrokort	X
Jösse	Magnell, Kjell	Domboksavskrifter med register 1600-1699	mikrokort	X
Nordmarks	Albinsson, Gun	Domboksavskrifter 1668-1860 (vissa år saknas)	bok	X
	Wideland, Bror	Domboksavskrifter	bok	
Näs	Föreningen Tingshuset i Häljebol	Ort- och personregister till Näs härads domböcker 1619-1858	databas	
Älvdals	Björk, Jan-Erik	Sammandrag av Älvdals härads domböcker 1600-1649	bok	
	Bäckvall, Lars	Domboksavskrifter 1667-1850	mikrokort	X
Ölme	Löf, Lars Em	Ölme härads dombok 1629-1650 jämte andra handlingar	bok	
Bergstingsrätten	Åberg, Kjell	Register till Värmlands bergstingsrätter 1657-1690	CD	

mål kan man få veta vart en gosse eller ung man ämnade flytta för att bli lärling i något hantverk.

Att söka efter en viss person i ett kyrkoarkiv är förhållandevis enkelt. Kyrkböckerna är ju egentligen i sig själva utformade som register. Den grundläggande systemlösningen är genial och enkel. En nutida it-konsult skulle knappast komma på något bättre!

Med domböckerna förhåller det sig emellertid på ett annat sätt. Protokollen är upptagna i kronologisk ordning, men det är i stort sett allt. Visserligen finns vanligtvis saköreslängderna i slutet av varje ting, men dessa upptar endast personer som ådömts böter. I vissa fall, och där är Värmland faktiskt lyckligt lottat, har flitiga släktforskare upprättat register men även avskrifter och regist.

Domböckerna är mikrofilmade från äldsta tid fram till 1860. Mikrokorten går att låna eller köpa från SVAR. De finns även fritt tillgängliga i forskarsalen på Värmlandsarkiv.

I vilken häradsrätts dombok skall jag söka en person? I första hand är

det naturligtvis på hemorten jag får söka honom. Men om han begått brott i ett eller flera andra härader så finns han i detta eller dessa häraders rättegångsprotokoll. Eller också kan han ha stämt en person bosatt i ett annat härad och då finns målet i den häradsrätten.

Till vilket härad hörde gården eller byn där min anfader bodde? I uppslagsböcker och på kartor är detta lätt att konstatera. Men det finns undantag som inte alltid framgår av dessa källor. En socken kunde nämligen vara delad mellan två häradsrätter. Det kan också hända att en hel socken förs över från en häradsrätt till en annan.

I övrigt är sökandet i domböckerna efter en viss person eller en viss släkt ett synnerligen tidsödande arbete beroende på källmaterialets enorma storlek. Totalt räknar man med att de svenska domböckerna omfattar cirka 7, 3 miljoner sidor!

Ett exempel ur högen är Marks härad i Dalsland vars dombok för åren 1750-1810 omfattar 80 000 sidor. Alltför få släktforskare har tid och ork

att läsa igenom dessa väldiga sviter av rättegångsprotokoll. De flesta ger väl upp vid blotta tanken och det är synd.

Ger man sig dock i kast med en dombok så vill jag rekommendera att man gör någon slags notering om varje mål. Efter att ha plöjt igenom åtskilliga hundra sidor så kanske du finner en uppgift om att en anfader var bror till X - något du tidigare inte känt till. Du erinrar dig då att du läst något synnerligen intressant om X där bland annat hans härstamning nämdes, men var i domboken stod det? Den här situationen är mycket förarglig att hamna i. Men har du gjort ett register så undgår du detta dilemma.

Bäst är naturligtvis om man kan göra ett fullständigt namn- och ortregister till en dombok och ge ut detta till nytta och glädje för andra släktforskare, men detta är ett enormt arbete och i så fall får man nog lägga all annan släktforskning på hyllan.

Är inte handstilen i domböckerna svårläst, undrar många. Här skall man inte tro att en dombok från senare tid alltid är mer lättläst än en äldre. Själv har jag stött på en mycket lättläst dombok från 1600-talet medan samma domstols protokoll från 1800-talet var extremt svårtydda. Under långa perioder förde annars samma notarie protokollen och ganska snart lär man sig hans krumelurer och förkortningar.

Slutligen kan nämnas att 1734 års lag är en god hjälp vid läsningen av text i de gamla domböckerna. Faksimilupplagan finns att köpa från Sveriges Släktforskarförbund.

Domboks-forskning

Vill du veta mer om hur man forskar i domböcker, bör du absolut gå in på www.domboksforskning.se. Den hemsidan innehåller mycket matnyttigt både för nybörjaren och den lite mer erfarne.

Befolkning 1571 – 1997

Vill man ha siffror på socknarnas antal invånare före Tabellverkets tid, får man gå till Lennart Andersson Palms uppskattningar i boken "Folkmängden i Sveriges socknar och kommuner 1571 – 1997".

Där redovisar han resultatet av sin forskning finansierad av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Syftet med projektet var "att rekonstruera och tillgängliggöra lokala befolkningsdata för tiden före Tabellverket för hela det nuvarande Sverige samt undersöka regionala skillnader i folkmängdsutvecklingen".

Andersson Palm har koncentrerat sig på landsbygdens befolkning, eftersom uppgifter om städerna redan presenterats av historikern Sven Lilja.

Åke Hörnvist

1600-talskartor i klartext

Om du varit inne på Lantmäteriets hemsida och studerat de geometriska kartorna, har du kanske – precis som jag – blivit nyfiken på den text som finns med på kartbladen. Men är kartorna från 1600-talet, kan i vart fall inte jag läsa texten.

Nu har jag dock fått min nyfikenhet stillad. Jag har varit inne på www.riksarkivet.se/geometriska.

Där har texten renskrivits. Arkivet har koncentrerat sig på våra äldsta kartor, d v s de från mitten av 1600-talet. För Värmlands del är det bara vissa häraden som är med i kartsamlingen: Fryksdals, Näs, Gillbergs, Jösse och Nordmarks häraden.

Åke Hörnvist

Mantalslängder – några kommentarer

Av Lars Gunnar Sander

Mantalslängderna är ett utmärkt komplement till kyrkobokföringen, särskilt där kyrkböckerna har brunnit. De ger oss dessutom kunskap längre tillbaka i tiden än kyrkböckerna.

Kammarkollegiets exemplar av mantalslängderna för åren 1642-1820 är utlagda av SVAR på Internet.

För att kunna läsa dessa fordras ett abonnemang. En del årgångar kan saknas, men har man tur kan dessa finnas i länsstyrelsens arkiv eller möjligen i häradsskrivarens arkiv. Dessa förvaras på respektive landsarkiv och är inte skannade eller mikrofilmade. Kopior kan beställas till en rimlig kostnad.

För forskning i mantalslängder får släkt- och hembygdsforskaren utmärkt handledning i Per Clemenssons och Kjell Anderssons böcker *Släktforska Steg för steg* och *Hembygdsforska Steg för steg*.

Den som vill fördjupa sig mer i ämnet kan dessutom läsa Gösta Lexts *Mantalskrivningen i Sverige före 1860* eller Holger Wichmans *Mantalslängderna i Kammararkivet*.

Jag skall därför här inte försöka mig på någon heltäckande redogörelse för mantalslängder utan hänvisar läsaren till nämnda skrifter. I stället tar jag upp några saker som inte framgår av i varje fall Clemensson-Anderssons böcker.

Mantalslängderna är upprättade socken för socken. Men det är inte alltid som de strikt följer sockengränserna. Vid bruken skrev bruksbokhållarna mantalsuppgifter över de anställda och deras familjemedlemmar som underlag för mantalskrivningen.

Hade man då t ex kolartorp eller gruvor i en grannsocken så tog man också med de anställda som bodde där.

Inom en landsbygdssocken är mantalslängden uppdelad i tre delar: skatte, krono och frälse.

Det är inte alltid rubriker är utsatta för de olika delarna. Alla tre typer av gårdar kan finnas i en och samma by som således då är representerad på tre olika ställen i längden.

På 1700-talet fick många kronobönder möjlighet att köpa hemmanet som de bebodde. Sådana köp kan man spåra i de fall där en gård ena året är registrerad i mantalslängden som kronohemman och påföljande år som skattehemman.

Husförhörlängderna täcker vanligen perioder om fem år men ibland också mer än fem år.

Om en son tagit över hemmanet som husbonde efter fadern någon gång under perioden, så framgår detta vanligtvis inte i husförhörlängden. Mantalslängden avslöjar däremot vilket år som ny husbonde har trätt till.

Adelsmän med hushåll, soldater och fattighjon var befriade från mantalspenningen och påstås ej finnas med i längderna före 1750-talet.

Min erfarenhet är dock att dessa kategorier visst finns med i de äldre längderna men liksom i de senare ej är inräknade i debiteringsunderlaget. Hos adelsmannen var hela hushållet skattebefriat. Men på soldattorpet var det bara soldaten själv som var befriad. Hans hustru och eventuella hemmaboende vuxna barn var skattepliktiga.

I längdens anmärkningskolumn kan man finna diverse kommentarer som inte står i husförhörlängden: sjuk och bräcklig, ofärdig, sängliggande, huvudsvag, krympling, dövd, avskedad soldat mm.

Fram till år 1841 skulle mantalspenning betalas för varje vuxen person mellan 15 och 63 år.

När åldersuppgifter saknas i kyrkbokföringen kan alltså mantalslängderna vara till viss hjälp. Men det är inte alltid så. Om t ex en dotter i familjen dyker upp första gången i mantalslängden, kan man då vara säker på att vederbörande är 15 år?

Nej, hon kan ha flyttat hemifrån som piga till någon annan gård redan som 13- eller 14 åring och sedan återvänt till föräldrahemmet i 20-årsåldern.

Om mantalslängden för en gård t ex upptar bonden Per, hustrun och dottern Karin, så är det inte alldeles säkert att dotterns fullständiga namn är Karin Persdotter. Hon kan nämligen vara dotter till hustrun i ett tidigare äktenskap med någon som inte hette Per!

Slutligen kan nämnas att jag i vissa mantalslängder under 1700-talet har funnit uppgifter om vart föregående bonde har flyttat i de fall ny brukare tillträtt ett hemman. Detta är naturligtvis värdefull information för släktforskaren eftersom flyttningslängder vanligtvis saknas för den tiden.

Sockenstämmaprotokoll från Glava

Av Birgitta Juås

Sedan medeltiden har allmogen samlats till sockenstämma för att besluta om gemensamma angelägenheter. Jag har läst protokoll för Glava sockenstämmor som finns bevarade från 1746 till 1862, då sockenstämman delades i en kyrklig och en kommunal. Värmlandssocknarnas protokoll bör finnas i Värmlandsarkivs gömmor.

Sockenstämmor hölls några söndagar om året efter gudstjänstens slut. Kyrkans pastor satt alltid ordförande. I protokollet räknas upp närvarande ståndspersoner, det var majoren och brukspatronerna förstås men även bruksbokhållaren kunde räknas dit, kyrkvärdar "och de

fleste av sockenmännen". Protokollet lästes upp från predikstolen och justerades av betrodda bönder.

Kyrkliga frågor

Kyrkliga frågor var ett av sockenstämmans viktigare ansvarsområden. Kyrkans byggnader skulle underhållas. Kontanter var det ont om, så mestadels var det hemmanens bönder som fick bidra med dagsverken. Sockenstämman fick också tillse att det gick ordentligt till i och utanför kyrkan vid veckans stora begivenhet, söndagsgudstjänsten.

Fattigvård

Fattigvården var en annan uppgift. Först och främst gällde det att mota ut fattiga från andra socknar. I Glava tillsatte man en stråtarekong: "Beslöts att mot viss lön, 1 kagge säd av gården, antaga Bengt Persson från Rudstorpet till så kallad stråtare-

kong, vars göromål skall vara att förmena utsocknes tiggare att stryka omkring i församlingen." (1772). Att ge utsocknes fattiga husrum var belagt med böter. Men våra egna tog vi hand om. Rotehjonen fördelades ut

Vid sockenstämmorna samlades man i sockenstugan. Sockenstugan i Glava brann 1939 men på denna bild kan man skymta den till vänster om hästspannet.

Foto: Bröderna Källqvist

på hemmanen. De som inte platsade som rotehjon kunde få bli allmosehjon och gå omkring i socknen och tiggare. Tiggartillstånd, en bricka av bleckplåt, utdelades av sockenstämman. Tillfälligt behövande kunde få socialbidrag i form av råg eller havre.

Sjukvård

Sockenstämman hade ansvar för sjukvården. Mentalsjuka skickades på dårkur på lasarettet i Karlstad. Personer med veneriska sjukdomar förpassades också till Karlstad. Övriga sjukdomar behandlades hemma. Stämman hade därför anskaffat ett sockenapotek som förvarades i kyrkan. När smittkoppsvaccinet kom i början av 1800-talet skulle alla vaccineras. Klockare Rosenquist fick uppdraget att gå runt i stugorna och vaccinera. Så här avrapporterar han till sockenstämman: "Denna respek-

tive församling torde erinra sig att jag inte sparat mödan i detta fall, då i synnerhet de 4 à 5 första åren, när ganska få personer hyste förtroende till vaccinationen, samt de besvär jag fått vidkännas då jag varit nödsakad fara till de hemman belägna väster om sjön Gla och för att förekomma smittan har jag icke kunnat begagna sommartiden till detta göromål utan merendels våren vid den tid då sjön varit betäckt med en svag is, som har nödgats mig gått landsvägen förbi nämnda sjö ovägrad i djup snö 3 à 4 mil. Sådana besvärligheter har jag fått vidkänna 4 à 5 resor efter varandra, innan jag kunnat vara säker om att alla

barnen haft äkta vaccin. (1820) När koleran hotade vår bygd på 1840-talet beslutade sockenstämman om omfattande skyddsåtgärder med lyckat resultat: Vi skonades helt från den första infektionsvågen.

"Försäkringsbolag" och bank

Sockenstämman var "försäkringsbolag". Den som råkat ut för brand fick ersättning genom sockenstämman. Bönderna samlade godvilligt virke till en ny stuga, väl vetande att det kunde bli deras stuga som drabbades nästa gång. Stämman var även "bank". Kontanter i sockenkassan placerades i räntebärande tillgångar, dvs man lånade ut mot ränta till, vad man trodde vara, solventa sockenbor. Det av Kungl. Maj:t påbjudna sockenmagasinet var också

en sorts bank. Tanken var att bönderna skulle leverera sin spannmål till sockenmagasinet på hösten och göra uttag under året vid behov. Den som hade för lite spannmål kunde få låna ur sockenmagasinet mot 6% ränta. (Lånade man 100 tunnor skulle man betala tillbaka 106.) Ränteöverskottet skulle användas till fattigunderstöd. Men sockenmagasinsbanken råkade i samma små-righeter som våra dagars banker: Den lånade ut till personer som inte betalade tillbaka.

Häradsglasmästare

Broar och sockenvägar var andra gemensamma angelägenheter som sockenstämman beslutade om liksom tillsättande av sockenskräddare, sockenskomakare och glasmästare:

Det gamla sockenmagasinet är numera sommarcafé

”Eftersom här är en från städerna vida avlägsen ort, kan man inte utan en dryg kostnad skaffa nya fönster, när så behövs. Och då står man i fara att under steniga och bergiga vägar köra sönder dem och då man kommer hem med söndriga fönster måste man företaga en ny resa med lika äventyr, för att laga dem, om det inte finns någon på orten som äger friheten att till ett billigt pris förfärdiga nya och laga gamla fönster. För den skull och eftersom unge drängen Erik Andersson, klockarens son i Holmedal, är så skicklig som villig att här i Gillberga härad och Stavnäs pastorat och

Gillberga pastorat vara invånarna till nöjaktig betjäning. Så önskades allmänt att han erhåller högvederbörlikt tillstånd att under namnet häradsglasmästare förfärdiga nya fönster, försälja dem på Nysäters och Edane marknader samt resa omkring i häradet en gång om året för att laga gamla fönster.” (1770)

Brott och straff

Sockenstämman fick utdöma straff för lindrigare brott. Grövre brott dömdes av häradsrätten. Det vanligaste straffet var böter t.ex. för föräktenskapliga förbindelser, sk lägersmålsböter, för fylleri och brännvinsutskänkning. Man kunde också döma till skamstraff: att sitta en eller flera söndagar i stocken utanför kyrkan eller stå på skampallen inne i kyrkan.

nade att föräldrarna var försumliga i tuktandet så alla tre dömdes att sitta en söndag i stocken *”androm till skräck och varning”* (1748). Men mästernsmeden Bengt Abrahamsson vid Glasforsen fick böta 3 silvermynt och förmanades att ta sig tillvara för hämndgirighet för att han tuktat gossen Nils Persson, en lösdrivare som stulit matvaror för honom. Sockenmännen ansåg att mästernsmeden gjort sig skyldig till en missgärning som rätteligen borde ha dömts av häradsrätten, men han var ångerfull (1749).

Vådadödad flicka

Medan manhaftige korpralen Johan Bransberg var på regementsmöte i Karlstad dog hans 8 månader gamla dotter Britta. Modern hade hämtat grannarna på morgonen den 20 juni och visat dem det döda barnet. Hela vänstra sidan av ansiktet var blått men inga andra skador var att se. Sockenstämman ansåg att barnet dödats av modern av våda. För sin ovarsamhet dömdes hon att stå kyrkoplikt på skampallen kommande söndag.

Ryktesspridning

Sockenstämman kunde behandla ärekränkingsmål: Ett rykte hade kommit ut att nämndemannen Anders Persson skulle ha stulit en silverbägre på Lidköpings marknad och blivit satt i arresten. Herr bokhållare Trana skulle ha betalat en summa pengar för att han skulle bli frigiven. Anders Persson säger sig vara oskyldig och nu vill han att den som spritt ut ryktet ska bötfällas. De sju båtlagen som varit i Lidköping kallades fram i kyrkan för förhör: Knappstad, Vissle, Gär, Spässerud, Berga, patron Lönboms, patron Moliteus båtlag, ingen visste var ryktet kom ifrån. Petter Kempen-skjöld hade hört det av kvinnfolken på Rud och rustmästare Moffat hade talat med kornett Schröder om ryktet. Sockenstämman kunde inte bringa klarhet i var ryktet kom ifrån utan fick nöja sig med att erinra om det 8:de budet.

Äppelpallande och aga.

Jon Olssons legogosse Anders Nilsson och Sven Erssons son Jon i Semnebyn samt soldaten Bengts äldsta son i Rudstorpet hade stulit äpplen i prästens trädgård en söndagsnatt. Trots prästens tillsägelser hade de fortfarit med sin odygd och stulit kål och rötter i gårdarna däromkring. Föräldrar och husbonde jämte gossarna hade instämts. De erkände. Prästen föreslog att den äldsta, 14-åringen, skulle sitta en söndag i stocken och de yngre agas av sina föräldrar, men kyrkvärden och sockenmännen me-

Försenat dop

Drängen Anders Larsson och änkan Anna Mattsdotter på Lenungen hade fått ett oäkta gossebarn den 14 maj men barnet blev inte döpt förrän den 26 maj. Detta föranledde extra sockenstämma den 9 juni 1765. Barn måste nämligen döpas inom det 8-de dygnet. Mormodern berättade att hon minsann, redan på söndagen 21, hade skickat iväg pigan Marit med barnet till sjön Stora Gla i förhoppningen att barnets farfar Lars Andersson skulle låta dem åka med i sin kyrkbåt. Men Lars rodde iväg ifrån dem. Han

försvarade sig med att båten var för liten och att han inte trodde att pigan kunde vårda pilten under den besvärliga resan. Sockenstämman gav Lars skulden för det försenade dopet. *"Det angavs att det mellan grannarna Lars Andersson och Mats Månsson i Lenungen (barnets farfar och morfar) hade yppats någon oenighet. Av detta har det blivit ett oskickligt och oanständigt väsen. Vid detta tillfälle varnades de för sådant och för att de säkrare skulle upphöra med sådan oenighet förmåddes de nu att ingå förlikning. Den första av dem som*

bryter mot detta ska böta 10 daler silvermynt till kyrkan."

Något för släktforskare?

Släktforskare med förfäder som var torpare med anspråk på odlingsbidrag, jägare som begärde skottpengar, ståndspersoner, betrodda bönder, småkriminella och drinkare har goda chanser att finna deras namn i sockenstämmoprotokollen. Men framför allt ger protokollen en inblick i förhållanden och värderingar i det samhälle som våra förfäder levde i, vilket jag hoppas ha visat med några exempel hämtade från Glava socken.

Så kan det gå

När min hustru klagar "Du sitter ju jämt vid den där datorn", brukar jag svara att det finns de som är mycket värre. För det är ju så att många av oss sitter och stirrar in i skärmen tills nacken säger stopp.

Ett mycket tydligt exempel på detta problem, dvs att ett fritidsintresse övergår till att bli en mani, fick jag ögonen på, när jag surfade in på Kulturkoppras hemsida. Där finns en kort levnadsteckning av Lars Bäckvall - en märkesman inom släkt- och hembygdsforskning i norra delen av länet.

Jag har valt att återge notisen i extenso främst som en hommage till en enastående forskargärning men också för att visa ett typfall där intresset fått en närmast manisk karaktär.

Tilläggs bör att en förteckning över innehållet i det sk Älvdalsregistret finns återgivet i vår medlemstidning 1989:2. Sammanställningen är gjord av Eva Fredriksson m fl.

Åke Hörnqvist

LARS BÄCKVALL (1858-1935)

Lars Bäckvall var torparsonen som blev arkitekt som blev hembygdsforskare på heltid. Få personer torde ha ägnat mer tid och intresse åt sin hembygd än denne Dalbyson. Han växte upp under knappa förhållanden på Bäcketorp i Transtrand som äldst av fem barn (varav två dog i barndomen). Hans folkskolebetyg vittnar om en ovanlig studiebegåvning, och genom att kombinera studier med förvärvsarbete lyckades han utbilda sig till arkitekt. I denna profession verkade han en tid i Chicago och senare i Stockholm, där han bosatte sig för gott.

Med tilltagande ålder växte hans hembygdsintresse, och han började skriva av domböcker, kyrkoböcker och annat material som rörde norra Värmland. Han klippte notiser och gjorde släktutredningar, han brevväxlade med folk som hade kunskap om de gamla hemtrakterna, och han gjorde egna resor och strövtåg i fädernebygd.

Han har beskrivits som "en man med brinnande hembygdskärlek och outtröttlig forskariver", och detta är inga överord. Hans hembygdsforskning blev alltmer frenetisk och tangerade gränsen till mani. För att klara ekonomin blev Bäckvall tvungen att sälja ut sitt förnämliga bibliotek, vilket grep honom hårt. Trots försäljningen blev det knäppt med pengar - arkitektyrket hann han inte ägna sig åt. Förlusten av makan (1927) tog honom mycket hårt, och han ändade sitt liv för egen hand en oktoberdag 1935.

Sin hembygdsforskning donerade Lars Bäckvall till Nordiska museet, där de handskrivna volymerna i folioformat upptar bortåt tre hyllmeter, en nära nog ofattbar forskargärning, "en outtömlig källa för mer än ett helt livs studium av övre Klarälvdalens kulturhistoria"

*Saxat från
www.nordvarmland.com.*

Sockenbeskrivningar

Av Åke Hörnqvist

Bland hembygdsforskare och lokalhistoriker är sockenbeskrivningar ett välbekant begrepp. Men jag förmodar att motsatsen gäller bland släktforskare. Ändå kan vi hitta ett och annat guldgruv, om vi har turen att det finns en sådan beskrivning över vår socken. För många av oss glider släktforskningen över till att också vilja veta mer om anförvanternas livsvillkor: Hur såg deras vardag ut? Hur bedrev de sitt arbete? Hur såg deras ekonomi ut? Hade de något inflytande i lokalsamhället?

Svaren på dessa och liknande frågor är det få av oss som kan hitta i de traditionella genealogiska källorna. Vill vi komma i närheten av svaren, får vi komplettera med de lokalhistoriska källorna. Utifrån dessa kan vi kanske få en bild, som möjliggör en kvalificerad gissning hur de egna anorna hade det i helg och söcken.

Den typ av sockenbeskrivningar, som jag vill lyfta fram i denna artikel, är sådana som är skrivna av personer som var yrkesverksamma under den tidsperiod, som beskrivs i deras avhandlingar. Exempelvis kronofogdar, präster, provinsialläkare och lantmätare.

Av dessa är det framförallt lantmätarnas beskrivningar som tilldragit sig störst intresse. Av den anledningen kommer huvuddelen av denna framställning att behandla deras alster

Kort bakgrund

År 1827 stadgades i en lantmäteriinstruktion att lantmätarna skulle upprätta sockenkartor med beskrivningar.

Anledningen till detta var att man ville ha fram statistiska uppgifter om den dåvarande huvudnäringen, jordbruket. Lantmätarna ställde sig dock kallsinniga till detta, av två skäl.

För det första var de redan överhoppade med skiftesförrättningar efter stadgandet om laga skifte samma år.

För det andra var extraarbetet med sockenbeskrivningarna uselt betalt.

1845 beslöt därför riksdagen att skjuta till medel för arbetet plus att beskrivningarna skulle få räknas som merit för lantmätarnas befordran.

Detta fick gynnsam effekt. Fram till 1859, då instruktionen upphörde att gälla, upprättades i hela landet 272 sockenkartor och 244 beskrivningar.

Det är alltså en förhållandevis liten del av Sveriges socknar som begåvats med dessa alster. Till de mer lyckligt lottade hör dock Värmland, där 26 av 80-talet socknar har fått en sådan beskrivning.

Socken	Upprättad	Lantmätare	Socken	Upprättad	Lantmätare
Bjurtjärn ¹⁾	1857	C. W. Fröman	Nyed	1851	J. Lindberg
Boda	1857	S. Dahlgren	Nysund ²⁾	1852	G. Kolthoff
By	1849	A. Norrström	Segerstad	1851	N. Bergman
Ekshärad	1849	A. Stenbeck	Skillingmark	1850	L. Eklund
Frykerud	1855	C. Dahlman	Stavnäs	1849	B.A. Zetterberg
Gräsmark	1859	C. Dahlman	Sunnemo	1858	A. von Wachenfeldt
Huggenäs	1847	C. Björk	Södra Råda	1839	E. Hedborg
Högerud	1856	N. Frykberg	Trankil	1848	E.S. Björck
Kil	1853	C. Brattén	Värmskog	1853	P.I. Warberg
Lysvik	1857	C. Schyllander	Väse	1859	E. Montan
Norra Finnskoga	1855	C. Maule	Västra Ämtervik	1854	O. Ignelius
Norra Ny	1860	O. Södergren	Älvsbacka	1851	J. Lindberg
Ny	1860	G. Lindmark	Östra Fågelvik	1850	J. Roman

¹⁾ Tabellen är hämtad ur John Engvalls inledning till "Beskrifning öfver Wermskogs socken" men med tillägg av Bjurtjärns socken som tillhörde Örebro län fram till 1952.

²⁾ Tillhörde Värmlands län fram till 1923. Idag är socknen delad mellan S och T län.

Av dessa har mig veterligen bara tre beskrivningar överförts till trycket.

- Värmskogs socken
- Trankils socken
- Stavnäs socken

Övriga finns tillgängliga i originalskick på Lantmäteriet i Gävle. Men om du funderar på att ta kontakt med dem, skulle jag rekommendera att du först kontaktar den aktuella hembygdsföreningen utifall de har något eget exemplar.

Innehåll

”Ramarna gavs i ett formulär från 1845, där en mängd rubriker togs upp. Geografisk belägenhet och beskrivning, invånarnas folkmängd, lynne, klädedräkt, bostäder, seder och bruk, näringarnas beskaffenhet och avkastning, skolgången, fattigvården, kyrkan, fornminnena – det är något av det som behandlas.

Lantmätarna skulle dessutom i en statistikbilaga redogöra för läget hemman för hemman vad gäller brukningsdelar, torp, folkmängd, kreatur, ägoareal, utsäde, skatter m.m.

Att ambitionen och förmågan att beskriva växlade från lantmätare till lantmätare säger sig självt.” (Ur Peter Olaussons inledning till sockenbeskrivningen för Stavnäs i ”Vid Glafsfordens stränder”).

Mycket av texten är alltså med nödvändighet av typen ”hard facts”. Men de är inplacerade i ett sammanhang som ger pregnans åt levnadsvillkoren och livsförhållandena vid en tidpunkt som ligger strax före de stora samhällsförändringarna satt igång.

Befolkningstalen hade ökat kontinuerligt sedan slutet av 1700-talet men ännu hade inte den stora utvandringen börjat och inte heller utflyttningen till tätorternas spirande industrier.

Det var också före järnvägarnas och de förbättrade kommunikationernas tid. Däremot var laga skifte

genomfört på många håll, vilket i kombination med förbättrade jordbruksredskap, gjorde det möjligt att hjälpligt livnära den växande befolkningen. Men att förhållandena var svåra, framhålls på många ställen.

Äldre beskrivningar

Från 1700-talet finns de s k landshövdingeberättelserna. I en resolution från 1738/39 års riksdag ålades landshövdingarna att till varje riksdag inkomma med berättelser om tillståndet i länet med uppgifter om topografi, folkmängd, näringsliv och ekonomiska förhållanden m.m. Dessa berättelser är sammanställningar av uppgifter som lämnats av prästerna socken för socken.

För värmländsk del är det lätt att ta del av en av dessa, eftersom Värmlands Fornminnes och Museiförening har låtit trycka upp den berättelse som upprättades 1762 av Adolph Mörner som var landshövding i Örebro län. (Vid den tidpunkten var Värmland fortfarande en del av Örebro län.)

Texten återfinns i ”Värmland förr och nu 1952” och omfattar hela berättelsen vad avser de värmländska socknarna. Prästernas uppgifter har kondenserats och stöpts i en fast form, vilket ger ett mycket kompakt

intryck. Jag förmodar dock att rapporterna från de enskilda prästerna är mer givande – om de nu finns kvar.

På Riksarkivet finns landshövdingeberättelser för perioden 1734 – 1772.

Källor

1. P.I. Warberg: Beskrifning öfver Wermskogs socken. Med inledning av John Engvall. Ingår som del III i skriftserien Värmskog förr och nu. 1956.
2. B.A. Zetterberg: Beskrifning öfver Stavnäs socken. Med inledning av Peter Olausson

Utgiven av Stavnäs hembygdsförening 1988 med titeln ”Vid Glafsfordens stränder”.
3. E.S. Björck: Beskrifning öfver Trankihl socken. Med inledning av Gösta von Schoultz. Ingår i Värmland förr och nu 1969.
4. Adolph Mörner: Kort oekonomisk beskrifning öfver Wermeland åhr 1762. Med inledning av Gösta von Schoultz. Ingår i Värmland förr och nu 1952.
5. Lantmateristyrelsen arkiv: www.lantmateriet.se

CHARTA ÖVER WERMSKOGS
SOCKEN. WERMLANDS
LÄN, GILLBERGA HÄRAD.

Fastighetsforskning

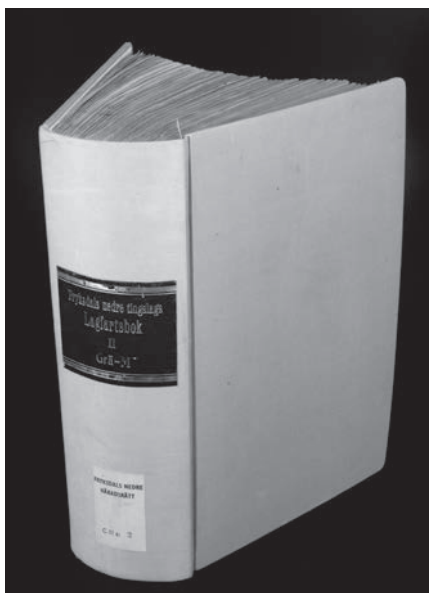
Av Petra Berglund

Att fastighetsforska innebär oftast ett omfattande projekt då ett djupt grävande i många olika källor och arkiv krävs för att få fram den samlade historien om en fastighet. Historien om en fastighet kan t.ex. innefatta uppgifter om fastighetens ägare samt information om vilka människor som har bott där. För att få fram dessa uppgifter måste dock flera olika källor kombineras. I denna artikel beskrivs främst de källor där man söker information om vilka som ägt en fastighet samt hur man går tillväga när man söker fram informationen.

Uppgifter om fastighetens ägare söker man främst i de rättsliga arkiven (häradsrätter på landet och rådhusrätter i städerna). Här får man den samlade bilden om de som i juridisk mening har ägt fastigheten. Innan man börjar sitt grävande i arkiven är det dock en fördel om man skaffar sig kunskap om de lagar och förordningar som gällde för den tid man forskar kring - på så sätt blir det lättare att förstå det historiska sammahanget.

Historisk bakgrund

I 1734 års lag infördes i Jordabalkens regler om fastighetsöverlåtelse - regler om hur köpet skulle gå till. Fram till 1875 så skulle köparen i rätten visa upp köpehandling. Därefter skulle försäljningen offentliggöras på tre på varandra följande ting - det första, andra och tredje uppbudet. Häradsrätten/Rådhusrätten utfärdade sedan fastebrevet (äldre benämning på lagfart) inom ett år efter det tredje uppbudet - dock under förutsättning att ingen infört klander mot köpet. Klander kunde t.ex. införas på grund av börsrätt. Dessa regler gällde fram till år 1800 då den s.k. klandertiden minskades, så att fastebrev kunde utfärdas på tinget närmast efter det tredje uppbudet. För att vara säkra

Lagfartsbok 1875-1932, ingår i Fryksdals nedre tingslags häradsrätts arkiv (volym C III a: 2), Värmlandsarkiv.

Foto: Börje Holmén, Värmlandsarkiv, 2011

på att fastighetsköpet har genomförts i juridisk mening bör man således söka reda på de tre uppbudet och det fastebrev som därefter lagfäst köpet. Det händer nämligen ibland att klander har införts mot köpet och då blir lagfarten i anstånd tills klandret har retts ut.

År 1806 infördes en ny regel som innebar att säljaren vid fastighetsförsäljning med någon form av dokument, t.ex. fastebrev, gåvobrev, köpebrev, skulle ange hur och när man har kommit över fastigheten - och detta skulle noteras i första uppbudet och köpebrevet.

Om en fastighet överlämnades i arv behövdes dock inte lagfart sökas. Och denna regel gällde fram till 1876. Så har en fastighet gått i arv innebär det ofta att det inte går att finna några handlingar om fastigheten i de rättsliga arkiven.

Uppbudet och fastebreven infördes från början i själva domboken bland övriga mål och ärenden. Så småningom har de dock samlats under

särskilda rubriker i domböckerna och därefter (från ca 1800-talets början) bildar de egna volymer i domstolsarkiven - de ligger då som regel under serie A II som benämns "uppbuds- och lagfartsprotokoll".

Uppbuds- och lagfartsprotokollen är kronologiskt förda inom varje härad - uppställda årsvis och/eller tingsvis. Av protokollen framgår köparens och säljarens namn, egendomens namn och omfattning samt köpesumman. Från 1806 skulle även säljaren med dokument ange hur och när man har kommit över fastigheten. Köpebrevet, gåvobrevet eller testamentet är oftast (för Värmlands del) inskrivet direkt i protokollet. Men ibland ligger de som bilagor till protokollen eller ingår i serien "inneiggående handlingar". Detta kan dock variera mellan olika häradsrätter och mellan olika tidsperioder.

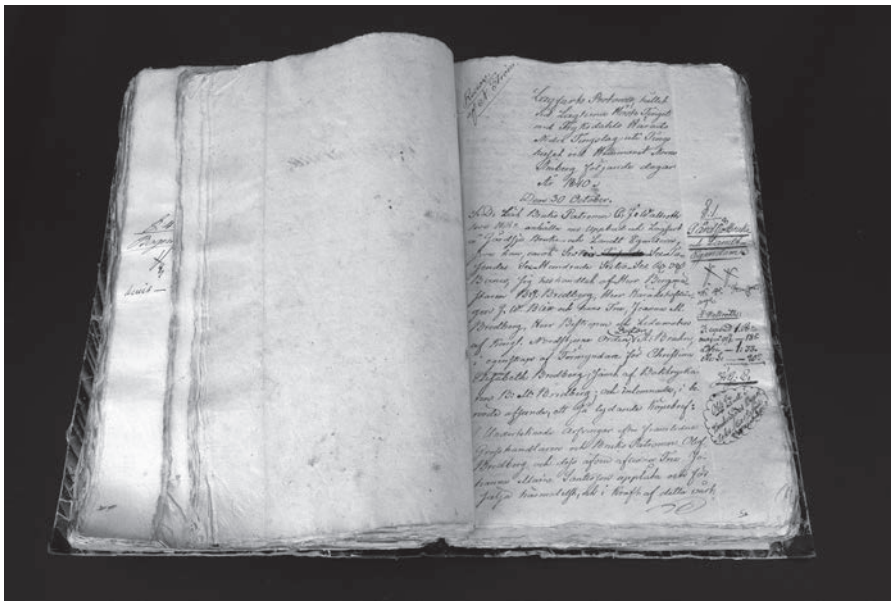
Källor

Lagfarter och inteckningar går idag oftast under benämningen "inskrivningshandlingar" - där en inskrivning har betydelsen "registrering av förhållanden av fastigheter". Inskrivningshandlingarna från de rättsliga arkiven (domstolsarkiven) förvaras på Landsarkiven fram till och med 1932 - dock med vissa undantag. För vissa domstolar kan det finnas handlingar längre fram i tiden och för uppgifter om dessa undantag hänvisas till aktuellt Landsarkiv.

För senare år gäller följande:

Handlingar registrerade t.o.m. maj 2008 återfinns på Inskrivningsmyndighetens arkiv (IM-arkivet) på landsarkivet i Härnösand.

Handlingar registrerade fr.o.m. 1 juni 2009 återfinns på Lantmäteriet, Division Inskrivning.

Exempel på ett "Lagfartsprotokoll hållet vid Lagtima Höstetinget med Fryksdals härads nedre tingslag 1840". Ingår i Fryksdals nedre tingslags häradsrätts arkiv (volym A II a: 149), Värmlandsarkiv.

Foto: Börje Holmén, Värmlandsarkiv, 2011.

Värmlandsarkiv förvarar inskrivningshandlingar fram till 1932 med följande undantag:

För *Filipstads* inskrivningsdomares arkiv finns handlingar fram till 1968

För *Karlstads* inskrivningsdomares arkiv finns handlingar fram till 1935

För *Kristinehamns* inskrivningsdomares arkiv finns handlingar fram till 1966

För *Älvdals nedre tingslags* häradsrätts arkiv finns handlingar fram till 1948

För *Älvdals övre tingslags* häradsrätts arkiv finns handlingar fram till 1948

Alfabetiska register över fastighetsförsäljningarna finns först från 1875 då lagfartsböckerna infördes – och dessa fungerar då som sökingångar till uppbuds- och lagfartsprotokollen. Böckerna omfattar tiden ca 1875-1932 och de fungerar som ett slags register över de förändringar som gjordes på varje fastighet med utgångspunkt från hur förhållandena var 1875. Från 1933 gjordes anteck-

ningar om lagfarter i de s.k. fastighetsböckerna.

Lagfartsböckerna överfördes i regel från de domstolar de skapades i, till de nybildade Inskrivningsdomarna 1933 och därefter har de hamnat på IM-arkivet på landsarkivet i Härnösand.

Men undantag finns även här och för Värmlandsarkiv gäller följande undantag:

Värmlandsarkiv förvarar lagfartsböckerna från följande domstolar:

Fryksdals nedre tingslags häradsrätt
Fryksdals övre tingslags häradsrätt
Kristinehamns Inskrivningsdomare

När man ska söka fram uppgifter kring en fastighets ägoförhållande över tid bör man börja sin kartläggning i nutid och sedan söka sig bakåt i tiden.

Via IM-arkivet i Härnösand (eller Lantmäteriet) kan man med hjälp av dagens fastighetsbeteckning som ingång få fram uppgifter ur fastighetsdataregistret.

Fastighetsdataregistret har upprättats vid olika tidpunkter mellan 1976 och 1994 och ur detta register får man fram uppgifter om fastighetens tidigare ägare, fastighetens tidigare beteckningar samt hur den har förvärvats och när den har lagfarits.

För tiden före fastighetsdataregistret återfinns samma information i de s.k. fastighetsböckerna som förvaras på IM-arkivet i Härnösand. På IM-arkivet förvaras (med vissa undantag) även de fastighetsvis uppställda lagfartsböckerna som listar upp ägoförhållandet under perioden 1875-1932. Böckerna började visserligen föras 1875 men de kan även innehålla senaste kända ägarskifte före detta år.

Den första inskrivna lagfartsansökan på en fastighet som återfinns i lagfartsböckerna skall innehålla uppgift om sökandes s.k. fångeshandling (köpebrev, bouppteckning, gåvobrev o.s.v.) samt förra ägarens s.k. åtkomsthandling (fastebrev, bouppteckning o.s.v.) med datum och, med lite tur, eventuellt även paragrafnummer.

Detta innebär att man här får fram de ingångsuppgifter som behövs för att man sedan ska kunna söka sig vidare bakåt i tiden via uppbuds- och lagfartsprotokollen.

Före 1806 fanns dock, som nämndes ovan, inget krav på att säljaren skulle visa sin åtkomsthandling.

Så vet man inte när en fastighet har bytt ägare blir det komplicerat när man forskar kring tiden före 1806 eftersom man då är hänvisad till att söka sig bakåt år för år i lagfartsprotokollen - vilket är mycket tidsödande (dock inte omöjligt).

Avslutningsvis nämns nedan några andra typer av källor som kan vara användbara när man forskar om fastigheter:

Mantalsländer, fastighetslängder, jordeböcker

(återfinns i Länsstyrelse- och Skattearkiven)

Husförhörslängder

(återfinns i kyrkoarkiven)

Lantmäterikartor och förrättningsakter

(återfinns i Lantmäteriets arkiv)

Bouppteckningar

(återfinns i Domstolsarkiven)

Brandförsäkringar

(återfinns i arkiven efter Brandförsäkringsverket samt de lokala Brandstodsbolagen)

Ekonomiska syner

(återfinns i Domstols-, Kronofogde- och Länsstyrelsearkiven samt Domkapitel- och kyrkoarkiv)

Enskilda arkiv

(gårdsarkiv, företagsarkiv m.fl.)

Museets samlingar

(torpinventeringar)

När det gäller fastighetsforskning så är det just kombinationen av informationen ur källorna som nämns i denna artikel som behövs för att man ska få fram den samlade historien om en specifik fastighet.

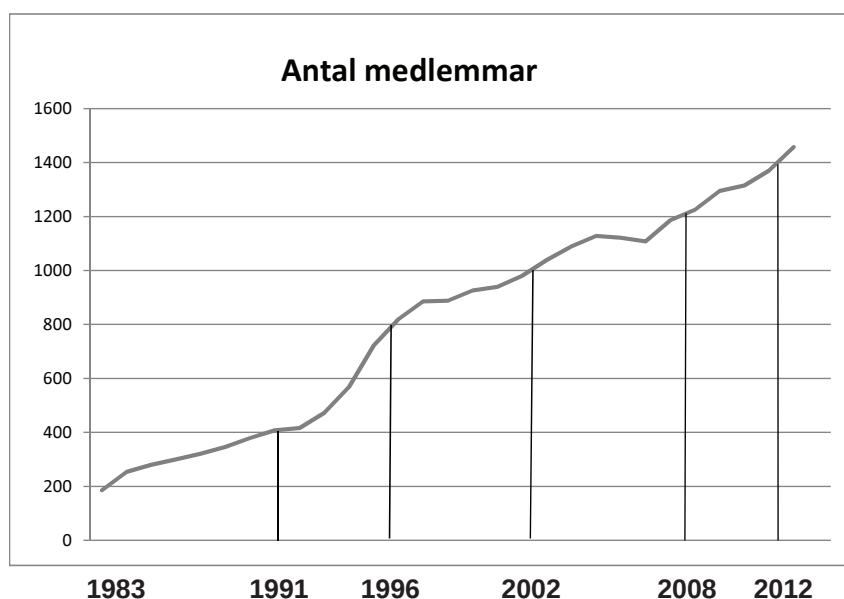
Att forska kring fastigheter innebär därför ett ganska omfattande arbete. Men rustar man sig med tid och ett stort mått av tålamod inför grävandet i arkiven så finns det också stora chanser till belöning i slutänden – och då i form av mängder av information om det man forskar kring.

Medlemsstatistik

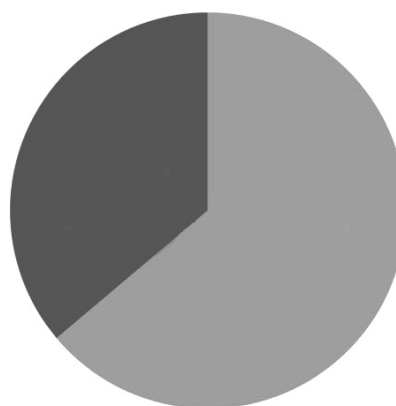
Med jämna mellanrum brukar vi hälsa nya medlemmar välkomna i föreningen. I detta jubileumsnummer har vi dock ont om plats så den hälsningen får anstå till nästa nummer.

Att redovisa föreningens medlemsutveckling kräver däremot inte så mycket utrymme. Därför har jag valt att ta med ett diagram som visar medlemsutvecklingen sedan starten samt den aktuella fördelningen mellan värmlänningar med postadress i Värmland och värmlänningar med postadress utan för landskapet. Cirkeldiagrammet visar att en dryg 1/3-del inte bor i Värmland men har sina rötter här.

Red.

Medlemmar
som bor utanför
Värmland

Medlemmar
som bor i
Värmland

Var låg min anfaders hus?

Av Gunnar Jonsson

Ja, den frågan har man ställt sig några gånger.

I husförhörlängderna står några kryptiska siffror i kanten, 1/8, 1/4 eller kanske 4029/8832.

Detta betecknar gårdarnas skattekraft i antalet mantal. Några namn på gårdar förekommer ytterst sparsamt. Namn på torp och dylikt förekommer desto oftare och underlättar naturligtvis.

Men om då ens förfader är bonde och bebor sin gård, hur får man då reda på var den låg/ligger?

Upprinnelsen till denna artikel var en fråga Kjell Hasselroth skickade vidare till mig och berättelsen han fått sig tillsänd från Wera Lewén var ungefär som följer:

Jag fann till min förvåning att Nils Nilsson från Takenetorp i Boda, Värmland avled i Sala, Västmanland.

I kyrkböckerna för Boda fanns inga uppgifter om orsaken till detta, men en dotterson till Nils kunde berätta följande: "Nils Nilsson spelade kort med prästen i församlingen och förlorade så han fick lämna ifrån sig gården. Han beslöt därför att han inte skulle jordfästas av denna präst och inte heller begravas i denna församling.

Han flyttar till Sala och tar tjänst som järnvägsarbetare. Hustru och barn lämnades kvar i Boda". En kontroll i husförhörlängden visade att familjen flyttade till Långvænna i Boda och är antecknad som utfattig. Nils Nilsson är begravd i Sala år 1874.

Wera ville då veta vilken gård som Nils skulle ha spelat bort och om den fanns kvar idag. Jag grep mig genast an problemet och fick efter en timme eller två rätsida på det hela.

Steg 1: Jag kollade i husförhörlängden runt år 1836. Jag valde 1836 av anledningen att Laga Skifte genomfördes i Takenetorp det året.

På sidan 236 i Boda AI:16 fann jag så Nils Nilsson. Han var dräng, gifte sig ca 1840 och står då antecknad som bonde.

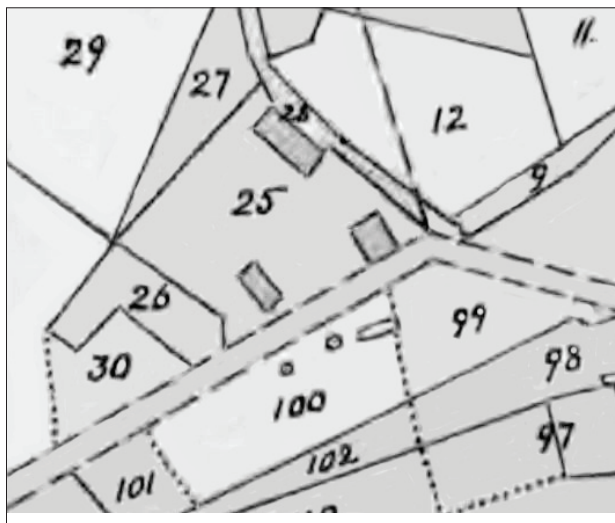
Med lite lösa slutledningsförmågor antog jag då att han, i samband med föregående bondens Nils Eriksson

död, blev ägare till en del av gården. Huvudgården fick vid Laga Skifte littera I, och låg på nuvarande äga 1:57.

Steg 2: Nils Nilsson fanns inte med vid Laga Skiftet, då han ännu inte blivit jordägare i Takenetorp. Men 1855 genomfördes en hemmansklyvning på gården och då fanns Nils med som delägare.

Bekommit alla ägarna i torp skiftet.				
I. Nils Eriksson ägs 32 1/2 öres skatt.				
kontr och bekommit följande ägar:				
af 300	Aker af 12 adalögarna	3 1/2	1	386
af 301	"	3 1/2	4/3	1147
af 302	"	3	1/3	376
Tomt				
25		1 1/2	13	866
26	"	6	3	500
27	"	2 1/4	52	2311

Steg 1. Laga skiftet 1836, Nils Eriksson tilldelas littera I. Enligt protokollet är tomtplatsen beläget på äga nr 25.

Tomtplatsen på äga nr 25 vid Laga Skiftet 1836.

3 N:o 3-5 öfver skatteäkt äga af minge		
Nils Nilsson, som till grov-		
bonde blifvit berättigad de		
ägar, som blifvit lottas till-		
skiftade är följande:		
<u>Snägoria</u>		
<u>Tornäskiftet</u>		
164	Skor	6
165	Tornä	10

Steg 2. Protokollet från hemmansklyvningen 1855 visar att Nils Nilssons tomtplats låg på äga nr 165.

Kartbilden från hemmansklyvningen 1855 visar var Nils Nilssons tomt på nr 165 låg (inringad).

Det skulle då inte vara några problem att jämföra denna karta med dagens för att se var gården låg. Tyvärr var det inte så lätt i detta fallet.

Den norrpil som finns på kartan visar helt galet och ligger nästan 45 grader fel. Dessutom är varken vägar eller gränser på samma plats som nu.

Steg 3: Vi får då ta en liten omväg via den häradsekonomiska kartan från slutet av 1800-talet. Den är i många fall i grunden hämtad från Laga Skifteskartorna.

På häradsekonomiska kartan, den s.k. Hembygdskartan från 1883-1895 ser vi att några av de gamla vägarna blivit

”nergraderade” till gångstigar och körvägar. Men de finns fortfarande på samma plats. Även de gamla gränserna kan skönjas i kartbilden.

Med hjälp av mellansteget med häradsekonomiska kartan, kan vi konstatera att Nils Nilsson bodde på den gård som här ligger strax över bokstaven a i Takenetorp.

Steg 4: Nu har vi en lite modernare bild att jämföra med och på den moderna ekonomiska kartan är det då lätt att fastslå att Nils Nilsson bodde på den tomt som nu har registreringsnummer Takenetorp 1:66.

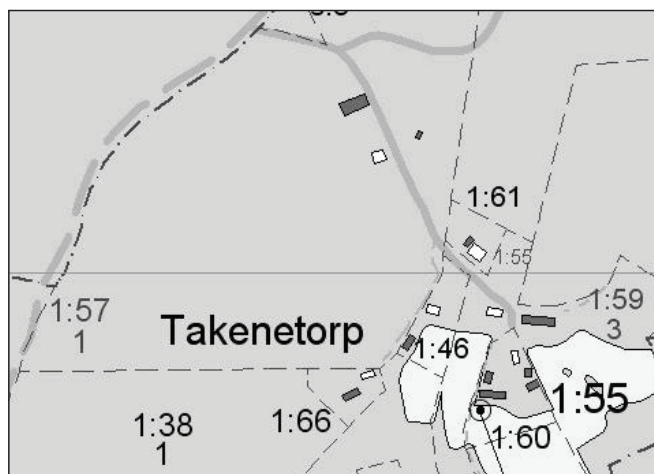
I detta exempel har vi ganska tydliga kartbilder att studera. På liknande sätt kan man hitta platsen för försvunna torp, då torptomternas namn många gånger nämns i skifteshandlingarna.

Andra gånger måste man lita till turen och bara få en sannolik plats för ett torp.

De gamla kartbilderna är hämtade från internet och Lantmäteriets Historiska kartor. Dessa är fria för var och en att studera på www.lantmateriet.se.

Steg 3. Häradsekonomiska kartan 1883-1895.

Steg 4. Moderna ekonomiska kartan.

Karlstads stifts herdaminne

Av Carl-Johan Ivarsson

Söndagen den 10 juni ägde präst- och diakonvigning rum i Karlstads domkyrka. I samband med denna gudstjänst kunde förre domprosten Harry Nyberg överlämna det första exemplaret av *Karlstads stifts herdaminne del VI* till biskop Esbjörn Hagberg. I och med detta har Karlstad som det första stiftet ett komplett herdaminne från äldsta tid till år 1999.

Det innebar också att ett arbete som pågått under en lång period nu är avslutat. Eftersom herdaminnet är av största intresse för släktforskare kan det här vara lämpligt att göra en skildring av dess bakgrund och sammanhang.

Vad är ett herdaminne?

Ett herdaminne är en biografisk-historisk matrikel över präster i ett stift. Begreppet "herdaminne" uppkom när Nils Aurelius år 1785 lät utge ett prästbiografiskt verk för Strängnäs stift. "Herdaminne" missförstås ofta som "herdaminnen" men är istället ett kollektivt begrepp, kopplat till stiftet.

I regel ges genealogiska och biografiska hårddata men oftast också en kortare eller längre minnesteckning över varje präst. Fram till mitten av 1900-talen var prästerna (med vissa undantag) starkt kopplade till sina födelse- och vigningsstift.

En pionjär för all slags stiftshistorisk forskning inom Svenska kyrkan är Andreas Rhyzelius, född 1677 i Od i Västergötland, 1720 domprost i Linköping och från 1743 till sin död 1761 biskop i Linköpings stift. Hans ambitioner visste inte av några gränser. Han ville för hela landet kartlägga "varje pastorats och kyrkas historia och i en stiftsvis uppgjord svenska kyrkans universalmatrikel förtälja alla prästers öden ända från de missionerande munkarnas tid"¹.

Första exemplaret av herdaminnet överlämnas av Harry Nyberg (med ryggen mot kameran) till biskop Esbjörn Hagberg.

Detta väldiga forskningsprojekt resulterade i att han utforskade Linköpings stift samt sitt födelsestift Skara och det därifrån avsondrade Karlstads stift. 1738 översände han till prästerskapet och domkapitlet i Karlstad handskriften *Wermelandia Ecclesiastica & Literata*.

Verkets största betydelse fick det enligt Anders Edestam genom att stimulera personhistorikern och genealogen Fredrik Fryxell (död 1805) till en fortsättning. Fryxell var hävdatecknaren Anders Fryxells farfars bror och en tidig variant på våra dagars släktforskare. Sin forskning kunde han helt ägna sig åt efter att vid 55 års ålder ha fått pension från sin befattning som kamrer vid Trollhätte slussverk.

Hans handskrift *Wermelandia Ecclesiastica* kan enligt Edestam kallas för "det första verkliga herdaminnet för Karlstads stift och säkerligen i sitt slag utan motstycke i den tidens Sverige".

Fryxell är ovärderlig även för senare tiders forskning genom att han kunnat använda sig av Karlstads domkapitels arkiv, som sedan blev mycket hårt åtgånget vid Karlstads brand 1865. På Fryxells grund gav kyrkoherden i Färgelanda Johan Hammarin åren 1846-1848 *Karlstads stifts herdaminne* i tre delar.

Hammarins herdaminne blev tidigt slutsålt och det framfördes önskemål om en komplettering fram till 1900-talet. Domprosten C. V. Bromander fick 1917 i uppdrag av prästmötet att komplettera Hammarin fram till sin egen tid. Bromander var en idog forskare med personhistorisk och genealogisk inriktning. Under sitt långa liv publicerade han en mängd artiklar i stiftshistoriska ämnen, framför allt i *Karlstads stifts julbok*.

Vid sidan av sina ordinarie arbetsuppgifter lyckades han sammanföra en stor mängd material om 1800- och 1900-talens präster men någon utgivning blev aldrig av.

Sällskapet bildas

Stiftshistoriska sällskapet i Karlstad grundades den 18 april 1955. Vid sammanträdet antogs stadgar, där sällskapets uppgift fastställdes "att dels väcka, dels samordna intresset för studiet av person- och kyrkohistoria inom Karlstads stift och dess församlingar samt att såväl ekonomiskt som ideellt och praktiskt understödja sådant studium".

Till prästmötet 1959 inlämnades en motion, undertecknad av biskop Gert Borgenstierna och komminister Gösta Rudérus. Där beskrevs herdaminnets hela förhistoria från Rhyzelius via Fryxell till Hammarin och de försök som gjorts under 1900-talet att skapa ett nytt eller åtminstone uppdaterat herdaminne. 1954 hade läroverksadjunkten Anders Edestam åtagit sig uppgiften att skapa ett modernt herdaminne. De beräkningar som görs i motionen: fem band, första bandet 1965 är förvånansvärt exakta. Herdaminnet antogs omfatta ca 2500 trycksidor, vilket i verkligheten blev ca 1900 förutom registerdelen. Med del VI är vi nu uppe i 2500 sidor. Motionärerna diskuterade också om man skulle utse en särskild kommitté för verket och hur finansieringen skulle lösas.

Rudérus och Borgenstierna föreslog prästmötet att Anders Edestam nu skulle ges uppdrag att utarbeta ett nytt herdaminne för Karlstads stift, och att Stiftshistoriska sällskapet skulle ges uppdraget att vara huvudman för herdaminnet istället för en särskild kommitté. Prästmötet biföll förslaget. Så fick Stiftshistoriska sällskapet ett stort uppdrag att förvalta.

Anders Edestam gav en arbetsrapport från herdaminnesforskningen vid varje årsmöte under de följande åren. Edestam rapporterade till styrelsen, att han under 1962 vistats 50 dagar vid Landsarkivet i Göteborg för sina forskningar, och tilldelades detta år ett forskningsbidrag på 1200 kronor – vilket måste sägas vara en ganska

oansenlig årlön! Bidraget beräknades som 20 kronor per dag samt 100 kronor i reseersättning.

Edestams utgivning

Den första delen som utgavs var del II, Domprosteriet samt Älvdals och Visnums kontrakt. Mottagandet av herdaminnet blev positivt. I *Kyrkohistorisk årsskrift* 1965 skrev Carl Henrik Martling en anmälan. Han hade önskat att domprostarna redovisats i sitt församlingssammanhang men omdömet är mycket positivt: "Vederhäftighet och noggrannhet är utmärkande för Edestams herdaminne, biografierna är belysande och karakteristikerna kännetecknas av en framgångsrik strävan till objektivitet, som låter nyanserna komma till synes i de mångskiftande prästöden, som ett herdaminne alltid rymmer."

De senare herdaminnesutgåvorna fick även de ett mycket positivt bemötande. Anders Edestam arbetade i rask takt och de kommande banden utkom 1967 (del III: Nyeds, Fryksdals och Jösse kontrakt), 1970 (del IV: Nordmarks, Gillbergs och Nors kontrakt) samt 1973 (del V: Dalslandskontrakten). Den sista i serien var del I: biskopar, domkapitel samt obefordrade präster, utgiven 1975. Ett flertal biskopsbiografier samt en domprostbiografi skrevs av andra författare, men Anders Edestams insats kan knappast överbetonas! Under 10 års tid lyckades han fullborda ett högkvalitativt standardverk, där ingen möda lämnats ospard för att t. ex. få fram genealogiska uppgifter om prästbarn. Edestam har inte lyckats varje gång men hans mödor resulterade bland annat i ett högst förtjänt hedersdoktorat vid Göteborgs universitet. Denna utgivningsperiod avslutades med ett personregister över alla namn i del I-V, tryckt 1976.

Nyberg efter Edestam

Anders Edestam avled 1977, och hans efterträdare i stiftshistoriska säll-

skapets styrelse blev 1978 den nyutträdde stiftspedagogen Harry Nyberg, som doktorerat och blivit docent på en avhandling i ämnet kyrkohistoria om den värmländske biskopen i Västerås Nils Lövgren.

Harry Nyberg, som 1982 blivit domprost, blev följande år även ordförande i stiftshistoriska sällskapet.

Harry Nyberg föreläser vid VSF's årsmöte 2002. Foto: Carl-Johan Ivarsson

Vid denna tid börjar tanken väckas på att fortlöpande komplettera herdaminnet. 1985 rapporterades att en arkivarbetare skulle kunna anställas för ändamålet. En person fick uppdraget att arbeta med herdaminnet men arbetet avstannade snart, och återspeglas åter i protokollen först 1993, då man beslutade sig för att undersöka möjligheterna att få arbetslös arkivpersonal sysselsatt med projektet.

Beslut om komplettering

I januari 1995 aktualiserades åter uppdateringen av Edestams herdaminne. Docent Ragnar Norrman, som arbetar med Uppsala stifts herdaminne, lämnade synpunkter på hur en komplettering skulle kunna genomföras. Han ansåg att kompletteringen bör göras som en ren uppföljning av Edestams arbete. De numreringar och avgränsningar som Edestam gjorde borde bibehållas. Prästerna placeras in pastoratsvis. Gunilla Johansson rekommenderades av arbetsförmedlingen för uppgiften.

Vid ett styrelsemöte den 20 februari 1995 fattades beslut om komplet-

teringen av herdaminnet. Gunilla Johansson anställdes och fick sin arbetsplats i församlingshuset i Karlstad. Hon fick 1996 också uppdraget att vara sällskapets sekreterare.

Lars Bondeson anställdes fr. o. m. 1 juli 1999 för herdaminnets räkning. Gunilla Johansson arbetade med herdaminnet t. o. m. år 2000 då insamlingen av persondata var avslutad. Detta år tillsattes en arbetsgrupp för att skriva biografier bestående av Jarl Eltenius, Henrik Flemberg, Thorgny Larsson Lantz, Gunnar Edström, Stig Löwenspets och Harry Nyberg. Vid sin pensionering från domprosttjänsten 2001 fick Harry Nyberg tid till att vara herdaminnets redaktör. Sedan dess har arbetet pågått mer eller mindre kontinuerligt. Harry Nyberg står som huvudförfattare till del VI som omfattar perioden 1960-1999.

De senaste åren har inneburit stora förändringar i församlings-, pastorats- och kontraktsindelningen i Svenska kyrkan. I Karlstads stift finns nu t. ex. 8 istället för 12 kontrakt. I del VI har dock den äldre indelningen följts.

Äntligen klart!

Efter en lång väntan så kunde Citytryck leverera böckerna i början

av juni 2007 och överlämnandet till biskop Esbjörn ägde alltså rum den 10 juni i domkyrkan. Här skall inte herdaminnet recenseras eftersom skrivaren av dessa rader under det sista året varit intensivt delaktig i projektet med korrekturläsning och redigering. Några reflektioner kan dock göras. Karlstads stift har inte varit självförsörjande på präster utan mottagit prästkandidater från andra håll: i början av 1900-talet framför allt från Göteborgs och Skara stift, senare från Norge och kring millenieskiftet från både Danmark och Tyskland – förutom från hela Sverige.

Efter att det s.k. stiftsbandet numera är nästan helt upplöst så flyttar präster kring mellan stiftet. Här har persondata följts upp endast t. o. m. sista tjänstgöringen i Karlstads stift. Ett särskilt kapitel ägnas åt de präster för finskspråkiga som varit verksamma i stiftet men som i vissa fall sedan flyttat tillbaka till Finland, liksom åt de som prästvigs för tjänst inom Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen (EFS). Ett av det nya herdaminnets uttalade syften är att stiftets präster skall få en kännedom om Karlstads stifts historia och struktur. Det hand-

lar självfallet också om en dokumentation för framtida forskningsbehov.

Viljan bland prästerna att bidra med upplysningar om sig själva har varierat väsentligt. Vi kan bara konstatera att vissa snabbt och villigt har gett korrekta upplysningar om sig själva, medan andra varit slarviga och glömt bort var och när man tjänstgjort eller t. o. m. den egna födelsehemorten. Ytterligare några har obstruerat och vägrat att ge upplysningar. Då har stiftets arkiv och folkbokföringen fått stå till tjänst.

I del VI ges grundläggande upplysningar om äktenskap och barn med i jämförelse med Edestam förkortad form. Skilsmässor bland präster var ytterst sällsynt vid tiden för Edestams utgivning kring 1970 men har nu blivit vanliga även bland präster.

I och med utgivningen av del VI så lär det dröja länge än innan någon ger sig i kast med en fortsättning – om någonsin. Vi som på olika sätt varit delaktiga lämnar verket till den intresserade allmänheten med hopp om att herdaminnet blir använt och brukat.

¹ Biskop A. O. Rhyzelii Anteckningar om sitt lefverne i urval utgifna av Josef Helander, Uppsala 1901, sid. XIV

Landshövdingarnas berättelser

De är faktiskt ganska intressant att dyka ner i landshövdingarnas beskrivningar över tillståndet i sina resp. län. Du hittar visserligen sällan några direkta personuppgifter men däremot får du en mycket påtaglig bild av statusen inom olika näringar samt utvecklingstendenser.

Som så mycket annat har dessa berättelser sitt ursprung i omdaning av landets förvaltning under 1600-talet. Centralregeringen ville med kravet på denna redovisning hålla koll på landshövdingarnas ämbetsutövning och i vad mån de beflitade sig om utvecklingen i sin landsända. Under frihetstiden tillkom dessutom stän-

dernas önskemål om en regelbunden och bättre strukturerad redogörelse.

Från stormaktstiden finns mycket få berättelser bevarade. För Värmlands del finns bara ett exemplar och den är från 1692. Helge Kjellin har återgivit den i Värmland förr och nu, 1916. Från 1700-talet finns åren 1734-1762 bevarade och kan läsas på film på Riksarkivet. Jag har dock inte kollat i vilken utsträckning Värmland finns representerat där. Från och med 1820-talet finns berättelserna i tryckt form och kan läsas på RA:s bibliotek.

Numera finns berättelserna för åren 1856 till 1905 lätt tillgängliga. Statistiska centralbyrån har nämligen skan-

nat in dessa. Gå in på deras hemsida och skriv BISOS H i sökrutan uppe i högra hörnet så kommer du rätt in i samlingarna.

Åke Hörnqvist

Gustaf Elgenstierna och Värmland

Av Johan R:son Sjöberg

Trots att Gustaf Elgenstierna sannolikt inte är någon främling för denna tidnings läsekrets skall jag ändå inleda med en liten presentation av honom:

Gustaf Magnus Elgenstierna, tillhörande adliga ätten nr 1618, född 1871 26/8 å Klovsten, V Vingåkers församling, Södermanland, som son av postmästaren Karl Jonas Reinhold Elgenstierna (1831-1899) och hans hustru Eva Sofia Antoinette Petersohn (1844-1899). Gustaf Elgenstierna blev student 1901 och kontrollör i Generalpoststyrelsen 1919. Han var initiativtagare till, och var 1911-1944 redaktör för Svenska släktkalendern, och var från 1938 till sin död redaktör för Sveriges ridderskap och adels kalender.

Elgensternas ojämförligt största och mest svårslagna bedrift är dock att han utgav och redigerade "Den introducerade svenska adelns ättartavlor" i 9 band åren 1925-1936.

Elgenstierna baserade detta verk på Gabriel Anreps föregångare, men rättade till en hel del felaktigheter i Anreps utgåva (som Anrep inte kan lastas för, då han var förpliktad att följa Riddarhusstamavlorna slaviskt). Till sin hjälp hade Elgenstierna en stab av duktiga medhjälpare, bl. a. professor Gottfrid Carlsson, som arbetade med medeltidsgenealogierna, arkivrådet Johan Axel Almquist och direktören Govert Indebetou, som alla var kända genealoger. Elgenstierna dog 1948 21/3 på Lidingö, Uppland.

Elgenstierna ingick äktenskap 1908 12/11 i Matteus församling, Stockholm med Clara Emilia Sandberg, född 1877 12/8 i Hedvig Eleonora församling, Stockholm, död 1954.

Som jag skall visa hade Elgensti-

erna flera olika anlinjer tillbaka till Värmland, och jag tar dem en och en.

Linje 1:

Linjen från Salomon Pedersson

Salomon Pedersson, var borgare och hertig Karls (sedermera Karl IX) köpman i Karlstad. Han var gift med Emerentia Andersdotter, och var stamfader för adliga ätten Cederstedt, nr 1404.

Makarnas son, Peder Salomons-son, var borgmästare i Karlstad. Han gifte sig 1609 med Karin Knutsdotter, född 1591, död 1659, som var dotter av den förste borgmästaren i Karlstad, Knut Olofsson, som var borgmästare i nämnda stad 1584-1610, och stamfader för släkten Canutius, och hans hustru Kerstin Olofsdotter Luth.

Peder och Karin hade sonen Salomon Pedersson Carolstadius, född 1610, död 1681, som även han, liksom sin far och morfar, var borgmästare i Karlstad. Han gifte sig 1657 med Margareta Roman, född 1636, död 1727.

Deras son var bergsrådet Jonas Carlstedt, adlad Cederstedt och introducerades på Riddarhuset under nr 1404, född 1659, död 1730. Han var gift 1718 med Ulrika Cronström, av adliga ätten nr 786, född 1692, död 1761.

Deras son var brukspatronen Per Cederstedt, född 1721 18/7, död 1762 22/5. Han var gift 1755 1/1 i Stockholm med Johanna Maria Ehrenhielm, av adliga ätten nr 846, född 1727 14/3, död 1775 27/3 i Sundsör, Turinge församling, Södermanland.

Deras son var bergsrådet Jonas Cederstedt, född 1756 17/3 i Sundsör, död 1811 9/12 i Norrköping, av kräfte i munnen. Han var gift 1783 6/3 med Johanna Kristina Benzelstierna, av adliga ätten nr 1628 B, född 1759 9/8 i Lund, död 1837 23/1 i Stockholm.

Deras dotter var Ulrika Kristina Cederstedt, född 1796 2/6 i Sundsör, död 1874 11/5 i Klovsten, Västra Vingåkers församling, Södermanland. Hon var gift 1826 5/6 i Stockholm med förste expeditionssekreteraren Karl Magnus Elgenstierna, född 1786 18/1 i Åsby, Fors församling, Södermanland, död 1861 30/6 i Stockholm.

Deras son var postmästaren Karl Jonas Reinhold Elgenstierna, född 1831 28/9 i Klara församling, Stockholm, död 1899 25/3 i Nora, Västmanland. Han var gift 1868 25/11 i Göteborg med Eva Sofia Antoinetta Petersohn, född 1844 12/9 i Göteborg, död 1899 5/1 i Nora.

Deras son var Gustaf Elgenstierna.

2. Linjen från bonden Göran

Göran, född ca 1470, var bonde i Värmland och stamfader för adliga ätten Adlerberg, nr 1061 B, kommandörsätten Adlerberg, nr 1061 A, samt rysk-estländska grevliga ätten von Adlerberg.

Hans son Rasmus Göransson var bonde i Svensby, Silleruds församling.

Hans son var fogden Erik Rasmusson, som var gift med Elin Olofsdotter.

Deras son var Göran Eriksson Swebi-
lius, född 1589 7/8 i Svensby, krono-
befallningsman i Råby, Ljungby för-
samling, Sunnerbo härad, Småland.
Han var gift ca 1618 med Ingeborg
Larsdotter, född 1596, död 1672.

Deras son var ärkebiskopen i Upp-
sala, Olaus Swebilius, född 1624 1/1
i Råby, död 1700 29/6 i Uppsala. Han
gifte sig 1658 3/10 i Linköping med
Elisabet Gyllenadler, av adliga ätten
nr 655, född 1639 4/10 i Linköping,
död 1680 1/3 i Linköping.

Deras dotter var Helena Swebilia,
adlad Adlerberg, född 1666 18/11,
död 1743 24/3 i Stockholm. Hon gifte
sig 1683 26/6 i Uppsala med sederme-
ra superintendenten i Karlstad, Jonas
Arnell, född 1642 29/6 i Hudiksvall,
död 1707 12/11 i Karlstad.

Deras son var kyrkoherden i Ja-
kobs och Johannes församlingar i
Stockholm, Lars Arnell, född 1689
23/3 i Maria Magdalena församling i
nämnda stad, död 1742 15/1 i Jakobs
församling. Han gifte sig 1727 med
Johanna Kolthoff, född 1704, död
1745, dotter av prostén i Sala, Henrik
Kolthoff (1653-1731) och hans hus-
tru (gifta 1702) Johanna Cronström,
av adliga ätten nr 786 (1683-1705).
Henrik Kolthoff var son av släkten
Kolthoffs stamfader, Henrik Kolthoff
(död 1661), som var borgmästare i
Karlstad, även han, och hans hustru
Elisabet Arvidsdotter Roman (1627-
1677).

Ovannämnde Lars Arnells och
Johanna Kolthoffs dotter Johanna
Helena Arnell var född 1729 2/3 och
dog 1793 14/1 i Strängnäs. Hon gifte
sig med Karl Jesper Benzeliuss, född
1714 16/1 i Uppsala, död 1793 2/1 i
Strängnäs, där han var biskop.

Deras dotter var Johanna Kristina
Benzelstierna, som omnämns i linje 1
som Jonas Cederstedts hustru.

3. Linjen från ätten Ugglas värmländska gren

Majoren Hildebrand Klasson
Ugglas, av adliga ätten nr 100, född ca
1608, död 1677, är stamfader för ätten

Ugglas värmländska gren. Han gifte
sig 1647 1/5 med Maria Ekeblad, av
adliga ätten nr 35, död mellan 1662
och 1679, som var dotter av översten
Göran Ekeblad, född 1596 20/8, död
1631 3/8 i Schwerin, och hans hustru
Märta Anckar, av adliga ätten nr 108,
död 1634 15/6, som i sin tur var dot-
ter av ryttmästaren Botvid Larsson
Anckar den yngre, född 1583, död
1645 31/10, och hans hustru Beata
Hård (af Torestorp, adliga ätten nr
60), död 1651 eller 1652. Botvid var
son av underståthållaren Lasse Bot-
vidsson den yngre, död 1595 15/3,
och hans hustru Anna Bååt, död 1611.
Lasse var son av befallningsmannen
Botvid Larsson den äldre, död 1550
31/12 i Bro församling, Värmland,
och hans hustru Karin Kart, som levde
1555 och var bosatt i Agnhammar i
Grums församling.

Ovannämnde Hildebrands och Ma-
rias son, ryttmästaren Gustav Ugglas,
dog 1715, och ägde bl. a. Rottneros
i Sunne församling. Han gifte sig
1676 2/5 med Elisabet Björnberg, av
adliga ätten nr 359, född 1657 25/6,
död tidigast 1698.

Deras dotter var Märta Beata
Ugglas, född 1692, död 1758 24/3
i Esbjörntorp, Varola församling,
Västergötland. Hon gifte sig 1713
21/6 i Ruder, Kyrkefalla församling,
Västergötland med kaptenen Peter
Häll, adlad (men ej introducerad)
Mannercreutz, född 1680 29/7 i
Ingermanland, död 1753 20/9 i Es-
björntorp.

Deras dotter var Anna Kristina
Mannercreutz, född 1714, död 1791.
Hon gifte sig 1736 med ryttmästaren
Peter Petersohn, född 1683, död 1751.

Deras son var löjtnanten Otto
Gustav Petersohn, född 1747 22/10
i Svänaskogen, Värms församling,
Västergötland, död 1803 20/8 i Ka-
nikerukan, Skövde landsförsamling.
Han gifte sig 1779 18/2 med Barbara
Helena Pereswetoff-Morath, av ad-
liga ätten nr 559, född 1747 18/2,
död 1781 2/11 i Djurström, Värms
församling.

Deras son var kunglige sekretera-
ren Per Gustav Petersohn, född 1780
13/5 i Djurström, död 1857 5/10 i Vis-
by. Han gifte sig 1805 10/2 i Attarp,
Bankeryds församling, Småland med
Antoinetta Vilhelmina Gyllenram, av
adliga ätten nr 1528, född 1777 27/5
i Östra Eneby församling, Östergöt-
land, död 1834 28/8 i Tokebo, Åby
församling, Småland.

Deras son var stadskassören i
Kungälv Frans August Edvard Pe-
tersohn, född 1814 1/8 i Grimstorp,
Sandsjö församling, Småland, död
1896 8/2 i Kungälv. Han gifte sig
1842 28/3 i Göteborg med Sofia Vil-
helmina Sääf, född 1818 23/4 i Göte-
borg, död i samma stad 1857 12/12.

Deras dotter Eva Sofia Antoinette
Petersohn var Gustaf Elgenstiernas
mor (se linje 1).

Denna artikel tillägnas postumt Gus-
taf Elgenstierna.

Litteratur:

Elgenstierna, Gustaf: Den introduce-
rade svenska adelns ättartavlor

Ny svensk släktbok (släkten Peter-
sohn)

Edestam, Anders: Karlstads stifts
herdaminne (Arnell)

Gustaf Elgenstiernas stora arbete
från 30-talet har i år (2008) fått en
förnyad aktualitet i och med Sve-
riges Släktforskarförbunds utgiv-
ning av två kompletteringsband
innehållande rättelser och tillägg.

Ny information från forsk-
ningsbidrag från de senaste 80
åren finns nu samlade på ett och
samma ställe. De två banden är
på tillhoppa 1.400 sidor och Carl
Szabad har varit ledare för utgiv-
ningsprojektet.

Red

Släktforska i kommunala arkiv

Av Jon Räftegård

De kommunala arkiven innehåller en hel del individrelaterat material av värde för de släktforskare som vill göra sin historia lite mer levande. I första hand ger de kommunala arkiven information om individernas levnad, snarare än om släktförhållanden, men i vissa fall kan de ge unik information också om sistnämnda förhållande.

Kommunerna inrättades 1863 och byggde då vidare på de kyrkliga socknarna och på tidigare städer och köpingar. De kommunala arkiven omfattar således främst tiden från 1863 och framåt. Vissa arkiv, t.ex. skolornas och fattigvårdsstyrelsernas, sträcker sig dock ofta något längre tillbaka i tiden.

De verksamheter som kommunerna har ombesörjt är många och omfattande, och de har ofta inneburit direkta ingripanden i enskilda människors liv.

Exempel på kommunala arbetsområden är fattigvård, barnavård, nykterhetsvård, hälsovård, skola och bostadsbyggande. Alla dessa verksamheter har avsatt arkiv, och de individer som har varit föremål för dem har satt spår i arkiven.

I den här artikeln ges ett antal exempel på mer lättillgängliga kommunala handlingstyper som kan vara användbara i personhistorisk forskning. Exempelen utgår från Karlstads kommunarkivs bestånd, men är i stort sett giltiga även för andra kommuner.

Skolarkiv

I skolarkiven finns information om en mycket stor andel av de barn som har bott i våra kommuner under skolepliktig ålder. Examenskatalogerna ger uppgifter om elevernas betyg, hemvist, födelsedata, vitsord och skolgång (närvaro och olika typer

av frånvaro), och innehåller ofta särskilda anmärkningar om barnen.

Andra handlingstyper (*elevkort, inskrivningsböcker, huvudböcker, dagböcker m.m.*) ger även information om bl.a. målsmans namn och yrke och mer detaljerade uppgifter om elevernas skolgång.

I vissa skolarkiv finns också *uppsatser, skrivningar och andra elevarbete* bevarade från början av förra seklet.

För att söka i skolarkiven bör man ha namn och födelsedata på den man letar efter. Därutöver underlättar det om man vet när och i vilken skola vederbörande gick, samt vad läraren hette.

Sociala arkiv

En stor mängd *liggare och register* finns över dem som varit föremål för kommunernas sociala verksamheter (fattigvård, utackorderingar av barn, adoptioner, barnhems- och fosterhemsplaceringar, barnavårdsman-naskap, nykterhetsvård, äldrevård m.m.).

Som exempel kan nämnas Karlstads fattigvårdsstyrelses liggare över understödstagare för år 1878, som anger understödstagarens namn, civilstatus, bostad, födelsedatum, familjeförhållande, typ av understöd, under vilken tid understödet har beviljats samt anmärkningar om lyten och orsak till fattigvården.

Liggarna och registren är ofta kronologiskt förda, varför det underlättar om man vet ungefär när personen var i kontakt med de sociala myndigheterna. Utifrån uppgifterna i liggarna kan man sedan leta sig vidare till utredningar och beslut i *protokollen*, där man kan få betydligt mer fyl-liga beskrivningar om förhållandena kring myndighetens agerande. Senare

FAKTARUTA

På Karlstads kommunarkivs hemsida (www.karlstad.se/kommunarkivet) kan man ta del av exempel på de arkivhandlingar som tas upp i den här artikeln (gå in på "Forska i våra arkiv" och klicka på länken "Bildspel..." under "Släktforska i kommunala arkiv").

På hemsidan finns också kontaktuppgifter, arkivförteckningar och mycket annat.

upprättades *akter* över de personer som kom i kontakt med de sociala myndigheterna, och till dessa finns oftast särskilda register.

En typ av socialakter som särskilt bör lyftas fram är *barnavårdsman-naskapsakterna*, eftersom de kan ge unik information om utomäktenskapligt födda barns ursprung.

Med 1917 års *Lag om barn utom äktenskap* skulle en barnavårdsman utses för varje utomäktenskapligt fött barn, och för varje barn till föräldrar vars äktenskap upplöstes.

Barnavårdsmanen skulle, om det inte redan var erkänt, utreda fadersskapet i syfte att garantera underhåll för barnet, samt tillse att fadern skötte betalningarna, att modern skötte uppfostran och i övrigt övervaka barnets välfärd.

I barnavårdsman-naskapsakterna finns bl.a. uppgifter om barnets hemförhållanden och hälsa, om moderns och faderns hemvist, yrke och ekonomiska förhållanden, anteckningar om föräldrarnas moral och leverne samt uppgifter om underhållets fullgörande och av barnavårdsnämnden vidtagna åtgärder.

Om barnet var utomäktenskapligt fött innehåller akten också en mer eller mindre utförlig faderskapsutred-

ning, som kan ge ledtrådar om faderskapet som inte finns i kyrkoböckerna. Namn och/eller personnummer räcker i regel för att söka fram akten. För individrelaterad information i sociala arkiv gäller i allmänhet 70 års sekretess, vilket kan inskränka tillgängligheten till det yngre materialet.

Barnmorskedagböcker

1881 blev det obligatoriskt att föra *barnmorskedagböcker* för barn födda i hemmet. Barnmorskedagböckerna ger information om moderns bostadsort, ålder, civilstånd, antal tidigare barn, barnets födelsetid, vikt och en del annat som rör graviditeten, förlösningen och barnet.

I stadskommuner var det vanligtvis hälsovårdsnämnden med stadsläkaren som ansvarade för denna verksamhet, medan det på landsbygden var ett ansvar under provinsialläkaren.

Städernas barnmorskedagböcker återfinns därför vanligtvis på kommunarkiven, medan lands- och köpingkommunernas finns på landsarkiven (för Värmlands del på Värmlandsarkiv i Karlstad).

I Värmland finns dock samtliga städers barnmorskedagböcker utom Karlstads på Värmlandsarkiv. Vissa uppgifter i yngre dagböcker kan skyddas av sekretess.

Rösträtt och beskattning

Administreringen av det lokalpolitiska inflytandet och kommunaluppbörden har också avsatt arkiv med relevans för släktforskare.

Fyrktalslängder fördes på landsbygden (d.v.s. i landskommuner) över den del av befolkningen som var skattskyldig och därmed rösterberättigad. Fyrktalet räknades fram utifrån hur mycket man betalade i statlig skatt, och låg till grund både för den kommunala beskattningen och för den kommunala rösträtten (1 fyrk = 1 röst).

I fyrktalslängderna framgår både hur mycket var och en skulle erlägga i statlig bevillning (och därmed något

om deras ekonomiska status) och hur många röster var och en hade på kommunalstämman (deras formella lokalpolitiska makt).

Fyrktalslängder fördes från kommunernas inrättande 1863 fram till rösträttsreformen 1909. Därefter är man hänvisad till debiterings- och uppbördslängder och röstlängder för motsvarande information.

Fyrktalslängderna är förda fastighetsvis (ung. som hushörsräkningar), varför man först bör ta reda på var personen var mantalsskriven.

I städer och köpingar tillämpades aldrig fyrskalan som skatte- och rösträttsgrund. Där fördes i stället *röstlängder* för att dokumentera invånarnas röstetal. Fram till 1919, d.v.s. så länge röstetalet stod i relation till beskattningen, tar röstlängderna upp både påförd bevillning och det antal röster var och en hade. Från 1909 fördes röstlängder också på landsbygden (se ovan). Även dessa längder fördes fastighetsvis.

I debiterings- och uppbördslängderna registrerades kommunens skattskyldiga invånare.

Dessa längder kan ge information om bl.a. hushållets storlek, hur stor kommunalskatt var och en skulle erlägga och för vilka ändamål skatten skulle betalas.

I debiterings- och uppbördslängderna framgår också huruvida man faktiskt betalade sin kommunalskatt, vilket ger en viss inblick i privatekonomiska förhållanden och gör det möjligt att följa släktingar genom konjunkturerna (under svåra år kunde det vara besvärligt att skrapa ihop till skatten).

Debiterings- och uppbördslängderna är förda i samma ordning som röstlängderna.

Andra kommunala arkiv

Ovanstående utgör endast en del av det kommunala arkivmaterial som kan vara användbart för släktforskare.

Andra kommunala arkiv med individrelaterat material som kan nämnas är familjebidragdsnämndernas, arbetslöshetskommittéernas, valnämndernas, överförmyndarnämndernas och pensionsnämndernas.

Vidare finns information om dem som har varit anställda av kommunerna, antingen samlat i personalakter eller, för äldre tider, främst i protokollen och bland bilagorna till dessa. Kommunalpolitiskt aktiva släktingar kan också följas i protokollen.

Vad gäller boendeförhållanden har städernas bostadshus dokumenterats ur sanitär synvinkel av hälsovårdsnämnderna, i samband med deras bostadsinspektioner.

Även brandstyrelsernas brandsyneprotokoll kan bidra med information. Ritningar och annan dokumentation om bostäder finns i byggnadsnämndernas arkiv.

De kommunala arkiven finns som regel kvar i respektive kommun, och arkiv från upphörda kommuner för-

Hos Karlstads kommunarkiv finns utöver de kommunala arkiven också major C. A. Nygrens porträttsamling, med porträttfoton på över 6 000 personer.

Porträtten är från 1800- och början av 1900-talet. Bilden ovan föreställer den unge konditorn P. F. Yhnell, som 1878 öppnade den s.k. "Yhnellska teatern" på den tomt vid Drottninggatan där Åhléns står i dag.

varas av den nuvarande kommunen.

Vissa kommuner har dock deponerat sina äldre arkiv hos större arkivinstitutioner (Värmlandsarkiv förvarar t.ex. arkiv från Lysviks, Övre och Nedre Ulleruds, Ransäters, Sunne samt Östra och Västra Ämterviks kommuner).

Kom gärna på besök

Kommunala arkiv är överlag underutnyttjade som källa i historisk forskning, och detta förhållande gäller i allra högsta grad även inom släktforskningen.

Min förhoppning är att detta ska förändras, och att denna artikel något

har underlättat för de släktforskare som vill ta sig an det kommunala arkivmaterialet.

Adressen är Drottninggatan 32, tel 054-540 2516, expeditionstid 09 – 12.

Värmlands Museums arkiv

Av Helena Røjder

Museets arkiv är under ständig tillväxt. Genom tjänstemännens arbete fylls nytt material på hela tiden. Det kan gälla utställningar, eller andra projekt inne på museet, men också olika uppdrag utanför huset.

Forskare som kommer till arkivet kan ta del av handlingar av vitt skilda slag. Museets eget arkiv innefattar bland annat uppgifter om Värmlands Museums samlingar inom konst, föremål, textilier och foto, liksom en hel del material om de utställningar som har visats på museet sedan 1929.

Museets kulturhistoriker gör dokumentationer av samtiden, som bland annat innefattar fotografering av miljöer eller olika event, liksom intervjuer. Värmlands Museum har också gjort dokumentationer kring t ex Arvikafestivalen och 60-talet.

Den topografiska delen av arkivet är indelad sockenvis. När någon av museets byggnadsantikvarier är ute på antikvarisk kontroll, exempelvis vid någon byggnad som genomgår renovering, genererar det i dokumentationsmaterial som ritningar, foton, historiker och rapporter, allt som har relevans för ärendet ifråga. I det topografiska arkivet finns således en hel del material om kyrkor, byggnadsminnen, herrgårdar och övriga byggnader.

Vi har inventeringar, som har gjorts av allt ifrån skansar, sätrar eller stenbroar, till prästgårdar och interiört måleri.

Har museets arkeologer varit ute på uppdrag i länet uppstår motsvarande arkivmaterial, och dessutom ofta fyndmaterial, som förvaras i museets arkeologiska magasin i Ulvsby.

I ämnesarkivet kan man hitta information om värmländska författare, fältjägare, dräktskick, värmlandsfinnar, traditioner och mycket annat.

Men allt material är inte producerat i museets verksamhet. Vi har också ett femtiotal olika personarkiv i varierande storlek. Helge Kjellins arkiv är det i särklass största. Han var landsantikvarie, arbetade på Värmlands Museum från 1929 till 1950 och hans främsta intresseområden var kyrkor, ikoner och arkeologi.

Bland övriga personarkiv kan nämnas Fredrik August Boltzius,

Nils Westlind, Smålands-Pelle samt Helmer Lagergrens samling, som är en guldgruva för släktforskare, med många uppgifter över värmländska släkter.

Vill du veta mer?

Gå in på museets hemsida varmlandsmuseum.se och klicka på ”Sök i våra samlingar”. Där finns en förteckning över arkivet och museets övriga samlingar, bland annat finns en katalog över museets böcker och en fotodatabas.

Värmlands Museums arkiv ligger en trappa upp i Nyrénhuset, som är museets nyare byggnad. Du är välkommen att boka en tid för ett besök!

Cyrillus-huset. Värmlands muséum sedan 1920-talet.
Från Wikimedia Commons

Landstingsarkivet.

Av Inga Kullgren

Hösten 1863 höll Landstinget i Värmland sitt första sammanträde. 135 år senare, närmare bestämt på hösten 1998, invigdes Arkivcentrum Värmland och där öppnades landstingets första centralarkiv. Snabbt fylldes magasinen på plan 1-2 på Hööksgatan 2 med landstingets arkivmaterial.

Pappersjournaler dominerar och finns från ca 1800 från Filipstads och Karlstads lasarett. Dessa äldre handlingar är översikter över alla som varit inskrivna under året. Där finns namn, hemort, in/utskrivningsdatum, orsak/resultat av vården och vem som betalade uppehållet. För att hitta äldre journal räcker inte födelsedata utan man måste veta vilket sjukhus, ev. avdelning, vilket år och aktuellt efternamn. Man skrev in patienterna i nummerordning varje år och förde sedan in efternamnet i ett bokstavsregister.

Som mest fanns 11 sjukhus i länet och idag har vi 3 kvar. För journaler gäller 70-årsgränsen när det gäller sekretess men man har alltid rätt att få ut sin egen och även en nära anhörigs dödsjournal. Idag finns bara datajournaler och dem begär man ut på den vårdinrättning, som man besökt.

Utanför sjukhusen sköttes vården på landsbygden av provinsialläkare fram till 1965 och i städerna av stadsläkare fram till 1967. Staten ansvarade för dessa men landstingen tog över distriktsläkare och vårdcentraler när dessa inrättades.

Kristinehamns hospital/Mariebergs sjukhus öppnades 1887 för 290 patienter men växte fort. Tidigare hade de "sinnessjuka" ofta tagits om hand på fattiggårdar eller sänds till central-

hospitalet i Vadstena. Vid inskrivning ställdes frågor om bl.a. föräldrarna är släkt eller om någon i slakten lidit av sinnessjukdom och i en del journaler finns även fotografi på den intagne. Exempel på detta:

Många patienter blev kvar där i årtal och många tragiska öden kan man läsa om i dessa journaler. En fru skickade sin man med hjälp av prästen till Marieberg. I hans journal ligger fortfarande de brev han skrev till sina grannar med vädjan om att se till att hans barn hade det bra.

Till slut rymde han hem och fann att hans fru hade fått flera barn med en annan man och denne bodde nu i hans hus. Naturligtvis blev han rasande och länsman tillkallades, som körde honom tillbaka till Marieberg där han blev inlåst för gott p.g.a. raseri och aggression!!!

På Marieberg hade man eget kapell och kyrkogård och egna kyrkböcker. Det finns församlingsböcker 1916-47, födelse/dopbok 1947-59, död/begrav-

ningsbok 1903-61 och kyrkojournal 1887-1929. När någon dog meddelades hemförsamlingen. Dessa böcker finns idag på Landstingsarkivet.

Sanatoriet i Arvika invigdes 1912 och dit skickades i första hand botbara patienter, även om många dog där de första åren.

Även bygdesanatorier och tuberkulossjukhus inrättades i länet. Vid inskrivning till sanatoriet noterades om fler i familjen hade TBC eller var man kan ha smittats.

Man låg ofta i fler år där och man införde skolgång för barnen. 1918 och 1927 öppnades en barnpaviljong.

Värmland var indelat i olika dispensärsdistrikt. Därifrån informerade man om smittorisker, hjälpte de nödlidande och registrerade de sjuka och hjälpte dem till vård. De anordnade sommarkolonier för friska barn från familjer med TBC. Sanatoriets läkare Arvid Labatt besökte alla dessa kolonier och fotograferade. Två album finns på Landstingsarkivet med fina sommarbilder från början av 20-talet. (se bild nästa sida)

1887 bildades en förening för sinnesslöa barns vård och en "idiotskola" inrättades på Älvgatan 47 intill CSK. 1914 köptes landeriet Ulleberg och ett vårdhem och skola öppnades där. 1966 var det slitet och omodernt och man började flytta ut till det nya Sätters vårdhem på Hammarö. En del patienter flyttade till elevhem, inackorderingshem eller till lägenheter. 1987 tog kommunerna över ansvaret och Sätters vårdhem lades ner.

På senare år har det varit många förfrågningar från personer, som varit på barnhem. Landstinget blev huvudman för barnhemsverksamheten ca 1950.

*Långav's Dispensärs barnkoloni
Sommaren 1920*

Tidigare drevs oftast hemmen i privat regi med donationspengar. De barnhem man tog över var Upperud i Molkom, Lappnäs i Sunne, Kristinegården i Kristinehamn och mödra- och barnhemmet Hynboholm. Oftast följde liggare och arkivmaterial med från tidigare verksamheter bl.a. från Eva Geijers barnhem i Ulfsby. På 50-talet uppfördes Jakobsbergshemmet i Karlstad.

Normal finns inte så mycket information om barnen mer än personuppgifter, tidperiod, orsak till vistelsen, uppförande och vart barnen flyttade. Många barn placerades på barnhem om modern blev sjuk i te.x. TBC. Utredningar om placeringar gjordes i moderns hemkommun.

Det finns även akter på fosterhemsplacerade 1932-50, 1964-73 och intagna till barn- och mödrahem 1967-74. Listor finns på adoptivhem

och placerade på barnhem 1967-71.

Skolor var tidigare en viktig del i landstingets verksamhet. Många av oss känner säkert någon, som gått på någon verkstadsskola, vårdskola eller någon av länets folkhögskolor, Lilleruds eller Södra Vikens naturbruksskolor. Här frågas det oftast efter kopior på betyg eller klasslistor inför olika jubileer.

Uppgifter om tidigare anställda finns, ibland som hela serier som i Mariebergsmaterialet. I sjukhusens äldre verifikation bokfördes de anställdas löner, naturaförmåner och ev. tjänstledighet månadsvis. Där kan man tydligt se antal och yrkesgrupper, som arbetade på ett sjukhus och löneskillnaderna.

Sjukhusens verifikationer är en rik källa till lokalhistoria och visar den tidens verksamhet runt ett sjukhus.

Man kan se vilka företag och privatperson, som levererat varor eller utfört arbeten på sjukhuset. På fakturorna är det ibland en skiss affären, som levererat och även årtal när det etablerades.

Varje år trycks förhandlingar och protokoll och där finns förteckningar över de folkvalda men även särskilda matriklar finns.

Vill man ha information om någon person ur landstingsarkivets handlingar, går det bra att kontakta arkivet. Personalen hjälper då till att ta fram uppgifterna men man skall komma ihåg, att ju mer precisa uppgifter man kan lämna om personen ifråga desto större chans har man att få napp.

Kontaktuppgifter: 054-617746 eller 617747 eller landstingsarkivet@liv.se

Föreningsarkivet i Värmland

Av Berith Sande

Föreningsarkivet i Värmland (f d Folkrorelsernas arkiv för Värmland) förvarar en viktig och spännande del av det värmländska kulturarvet. Tusentals föreningsarkiv speglar olika initiativ och tankar från 1850-tal fram till våra dagar. Arkiven visar hur vanligt folk organiserat sig ideellt, drivit sina hjärtefrågor och successivt fått allt mer genomslag för sina idéer.

Föreningsarkiven är oslagbara då man vill komma nära den "lilla" människan. Arkivet ser det som en viktig uppgift att inspirera släkt- och hembygdsforskare att upptäcka föreningsarkiven. Tusentals individer är synliga i föreningshandlingarna och det ger otaliga möjligheter att få ledtrådar om slakten och komplettera olika offentliga källor.

Folk figurerar inte bara som namn i en medlemsmatrikel utan som aktiva i styrelser, kommittéer och i andra viktiga funktioner i föreningen. Ofta återges diskussionerna i detalj i protokollen och man redovisar synpunkter från var och en som yttrat sig. Även om diskussionsprotokoll blir mer sällsynta när man kommer närmare vår egen tid ger föreningsarkiven god inblick i vilka personer som jobbat med ideell verksamhet lokalt.

Vilka föreningar finner man i arkivet?

Mängder av föreningsarkiv som förvaras i Föreningsarkivet tillhör de traditionella folkrörelserna på distrikts- och lokal nivå. Det är frikyrkor, nykterhetsorganisationer, fackföreningar, idrottsföreningar, politiska organisationer av olika slag, idrottsklubbar och bildningsorganisationer.

Vidare finns arkiv från hembygdsrörelsen, biodlarföreningar, Röda Korset, Rädda Barnen, handikappor-

IOGT Logen 2106 Förgät mig ej från Charlottenberg som samlats utomhus för fotografering år 1904. Sitt vackra mörkblåa standar har man tagit med ut i det fria. Dessutom deltar Musikföreningen Union i utflykten. Tänk på att många av Dina släktingar varit med i loger av det här slaget.

ganisationer, hyresgäströrelsen, byalag och många fler. Här förekommer t o m arkiv efter föreningar som är helt unika, i Sverige och i världen.

Handlingar med intresse för släktforskare

Generellt är föreningarnas arkiv ganska likartade. Man har följt ungefär samma principer eller former för att dokumentera verksamheten.

Protokollen är föreningsarkivets kärna och man refererar ofta mötena väldigt detaljerat. I protokollen har man stor chans att stöta på sina förfäder. I föreningsmatriklarna är medlemmarna noga bokförda med uppgifter om födelseår, födelseort, yrke, adress, när man blivit medlem, om man flyttar och vart. Ibland kan uppgifterna t o m vara mer korrekta än i folkbokföringen, eftersom händelser fördes in omgående.

I brevväxling kan man också göra riktiga fynd. Någon av förfäderna kan

ha haft förslag, klagomål eller andra ärenden som tas upp med föreningen. Att läsa brev av den karaktären ger en extra dimension åt släktforskandet. I de verksamhetsspecifika handlingarna för resp förening finns ofta mycket att hämta. I en idrottsförening finner man resultatlistor och andra tävlingshandlingar på individnivå, i en studieorganisation finns kurs/studiecirkeldeltagare antecknade. Fackföreningsarkivens avtals- och konflikthandlingar speglar ofta förhållandena på en personlig nivå.

Många föreningsarkiv innehåller fotografier. Tyvärr är bilderna inte alltid identifierade. Här kan släktforskare med lokalkännedom hjälpa arkivet med uppgifter.

Många organisationer har egna trycksaker som historiker från olika jubileer, klubbtidningar eller annan periodica. Här kan man vaska fram både värdefulla och roliga uppgifter om släktingar som varit aktiva.

Personarkiv - inte bara för släkten

Föreningsarkivet har tillvaratagit ca 140 personarkiv, några släktarkiv och flera omfattande samlingar. Ofta är det personens föreningsengage-

Vardagliga bestyr som predikningar, resor och förrättningar varvas med skarpa iakttagelser om det politiska läget.

Är man intresserad av kvinnohistoria finns ett arkiv som är ganska

Stifts- och läroverksbiblioteks handskriftssamling tillhör Föreningsarkivets bestånd sedan 1970. Samlingen innehåller mycket av genealogiskt intresse och Biografi & Genealogi har t o m en egen rubrik. Där ingår bl a Rhyselius första herdaminne från 1738 och en mängd annan information om prästerskapet i stiftet. Har man en värmländsk präst i släkten så finns minsann mycket att gräva i.

Brev som personkälla

Politikern och chefredaktören på Karlstad-Tidningen, Mauritz Hellberg (1859-1947), var en viktig opinionsbildare under många år.

Hellbergs brevväxling finns i Föreningsarkivet och är mycket omfattande. Brevsamlingen har registrerats på brevskrivare och finns dessutom mikrofilmad i Arkivcentrums forsarsal. Känner man till att någon släkting varit politiskt engagerad eller föreningsaktiv på annat sätt i Hellbergs samtid är det värt ett försök att titta i brevskrivarregistret. Där finns riktiga guldkorn.

Linus Brodins samling - ett unikum

Samlingen efter skriftställaren Linus Brodin är mycket omfångsrik och har etnologisk och kulturhistorisk prägel.

Brodin forskade och samlade idogt för att ha användbara fakta för alla tidningsartiklar, skrifter och böcker som han publicerade under årens lopp. I hans samling finns ett antal släktutredningar som filmats och finns tillgängliga på mikrokort i Arkivcentrums forsarsal.

Som en service för intresserade släkt- och hembygdsforskare står Brodins samling alltid på plats i Arkivcentrum. Utan att överdriva kan man säga att Brodins samling innehåller något av intresse för alla. Där finns forskningsunderlag/excerpter, originalhandlingar, tidningsklipp, svåråtkomligt småtryck och en separat boksamling med klart värmländsk profil. En medlem i släktforskarför-

Köpmannen Nathan Hedin, Sunne med hustrun Anna och fyra av de sedermera åtta barnen. Hedins samling innehåller många intressanta fotografier, som väldigt ofta är identifierade. I det här fallet har emellertid niten att identifiera barnen nästan gått lite väl långt, eller hur?

mang som föranlett att arkivet tagits om hand. Ändå är det rätt vanligt att personerna ifråga inte enbart har uppgifter om föreningslivet. Man har intresserat sig för och samlat fakta om en hel trakt.

Ett sådant exempel är köpmannen Nathan Hedin från Sunne med uppgifter om hela Fryksdalen, om lanthandlare och om urmakare.

Amatörarkeologen Wilmar Sjöberg, Vålberg (ingick i det s k "Stengänget") har fokuserat samlan-

det på Vålberg, Nor och Grums. I personarkiven efter bygdeboksförfattarna Tord Ljungström (Övre Ullerud), Karl Mellkvist (Nor) och Isak Stake (Värmskog, Stavnäs) finns mycket stoff för släktforskare och andra som intresserar sig för just de socknarna. När det gäller Stake finns dessutom dagboksanteckningar från tiden kring unionsupplösningen 1905, som är något utöver det vanliga.

okänt. Anna Wettergren-Behms Husmodersfond skapades för att hedra kvinnor som ofta drog ett stort lass i familjeförsörjningen på landsbygden. I arkivet bevaras skrivelser med förslag på kvinnor från olika delar av Värmland som gjort sig förtjänta av husmoderspriset. Det berättas om kvinnornas villkor och den stora arbetsbörda man ofta hade. Om de kvinnor som blev pristagare finns fyllig dokumentation med tidningsreferat, bilder och viss korrespondens. Kanske just Din farmor eller mormor fick priset. Det är värt att undersöka.

Färdiga släktutredningar

I Föreningsarkivet finns också släktutredningar alltifrån Erik Fernows "Filipstads släkter" från 1770-talet till Helmer Rydén's omfattande släktutredningar från Väse socken.

Allt detta finns på mikrokort i Arkivcentrums forsarsal för att skona de handskrivna originalen. Karlstads

eningen som har sina rötter på Värmlandsnäs har gått igenom samtliga volymer i Brodins samling. Allt för att finna ledtrådar till släktingar på Näset och till de många socknarnas historia. Det är ett initiativ som manar till efterföljd.

Minnen på band och på pränt

Föreningsarkivet har gott om minnesmaterial i samlingarna.

Genom att aktivt intervjua föreningsfolk och andra eldsjälar har arkivet skapat en bandbank som är ovärderlig. I det intervjuregister som sammanställts finns flera sökingångar och bandinnehållet återges i kort sammandrag.

Dessutom förvarar arkivet Grums Hembygdsarkiv och flera andra hembygdsföreningar från länet som innehåller inspelningar och uppteckningar. Det finns således möjligheter att ta del av många levnadsberättelser från olika delar av länet.

Skrivna minnen från ex särskilda cirkelverksamheter som "Bygd i förvandling", "Så var det förr", "Skriv Ditt liv" etc finns också i Föreningsarkivet. Här kan man hitta intressanta uppgifter om folk och förhållanden i olika delar av Värmland. Som exempel kan nämnas Norra Ny där studiecirkelverksamheten "Bygd i förvandling" genomfördes.

Materialet innehåller bl a småbrukarhustrun och politikern Ellen Erikssons berättelse om ett strävsamt liv. Ellen inspirerade för övrigt till radioprogrammet "Radio Ellen" som sändes i P 1 under många år.

Dagboksmaterial är förstas en guldgruva. Man upplever att man kommer den som tecknat ner sina minnen och erfarenheter in på livet. Dessutom ger dagböckerna mycket bonusinformation för hembygdsintresserade i allmänhet.

Dagböckerna efter resepredikanten Johan Erik Bodin från åren kring sekelskiftet 1900 innehåller så mycket mer än intryck från väckelsemöten och predikningar. Han beskriver

trakterna, färdmedel som använts och personer han mött i de olika bygderna. Eftersom han själv härstammade från Kila så finns utförliga avsnitt om sydvästra och västligaste Värmland som ger utomordentliga miljöbilder från 1900-talets början. Dagböckerna som bevarats är från olika samhällskategorier, men med några få undantag är det män som skrivit.

LÄSTIPS!

"I eldsjälers spår. Speglingar av Värmländskt föreningsliv" utgiven av Folkrörelsernas arkiv för Värmland 2009.

Arkivcentrums Forskarblad nr 5 "Forska i föreningsarkiv"

Föreningsarkivets informationsblad "Minnen på band och på pränt".

De två sistnämnda finns på Arkivcentrums hemsida www.arkivcentrumvarmland.se

Nycklar till brukssamhället

En vägledning till källor om värmländsk brukshistoria sammanställd av Thomas Kvarnbratt. Utgiven 2007 av Föreningen Värmlandsarkiv, Karlstad. Inbunden 195 sidor. ISBN 10:91-631-9602-7. Pris 250 kr + porto. Beställes från Arkivcentrum 054-617700 eller www.arkivcentrum.region-varmland.se

Nu har vi i Värmland fått ytterligare ett förnämligt referensverk, som vi kan gå till, när vi söker den vardag som var våra förfäders verklighet. Sett ur ett släktforskarperspektiv är det först och främst de som har anor från bruksorter, som nu får många uppslag till källor att leta i.

Boken täcker ca 500 orter där det bedrivits järn-, glas- eller massa- och papperstillverkning. Även orter med anknytande verksamheter finns med, typ gruvor, hyttor och sågverk. Bruken är alfabetiskt ordnade där var

Kortfakta om Föreningsarkivet i Värmland

Föreningsarkivet samlar in, bevarar, vårdar och ställer till forskningens förfogande arkivhandlingar från alla ideella föreningar i Värmland samt efter föreningsaktiva personer.

Bildades 1949 (äldsta länstäckande föreningsarkivet i landet)

Har 187 medlemsorganisationer (ett tvärsnitt av värmländskt föreningsliv). Dessutom nyttjar ytterligare flera hundra aktiva föreningar arkivets service (förvaring, registrering, vård och tillgängliggörande)

Förvarar c a 7 000 föreningsarkiv som upptar drygt 3 000 hyllmeter

Förvarar f n 460 fanor och standar (från en rad olika organisationstyper)

Bandbank med omkr 800 inspelningar (röstporträtt av föreningsfolk/eldsjälar, mötesverksamhet, olika kulturföreteelser, m m)

Förvarar c a 6 000 affischer och tusentals fotografier samt film, video, dvd

och ett inleds med en kort läges- och historisk beskrivning. Därefter följer en detaljerad förteckning över primärkällor som finns tillgängliga antingen på Arkivcentrum eller andra arkivinstitutioner i Sverige. Även källor i privat förvaring är medtagna. Varje bruk avslutas med en uppräknings litteratur om orten eller bruket. Här rör det sig om både böcker, häften och kortare artiklar. Boken avslutas med ett topografiskt register, där bruksanläggningarna är sorterade sockenvis.

Jag utgår ifrån att boken finns tillgänglig på alla bibliotek i Värmland under våren. För alla er som har bruksanknytning kan jag rekommendera en närmare titt i boken.

Värmlands läns Hushållningssällskap

Av Åsa Vålvik

Värmlands läns Hushållningssällskap bildades officiellt 1803 med ändamålet att främja utvecklingen av landsbygden och dess näringar.

Hushållningssällskapets verksamhet är och har varit omfattande och berört i stort sett alla verksamhetsgrenar på landsbygden, jordbruk, avel, trädgårdsodling, skogsbruk, fiske.

Man anställde länets första veterinär 1818, drev lantbruksskola, bildade avelsföreningar och var inblandad i föreningar med så fantasieggande namn som Föreningen för hästkulturens befrämjande och Föreningen Rädda skörden i Värmlands län.

Tyvärr drabbades Hushållningssällskapet 1827 av en brand som förstörde all egendom utom kassan och några strödda arkivhandlingar. Från de första 25 åren är det därför sparsamt med uppgifter, men kvar finns bl. a. Mr George Stephens rapporter från hans undersökningar åren 1816-1832 om utdikningsbara mossar i länet, skrivna på lättläst engelska.

Till en början finansierades verksamheten genom medlemsavgifter men i och med 1855 års brännvinslagstiftning fick man lite mer resurser att röra sig med, eftersom 1/5 av skatten på brännvinstillverkningen gick till Hushållningssällskapen. "Brännvinsskatten" ersattes sedermera med statsbidrag.

I början av 1900-talet blev Hushållningssällskapets rådgivning alltmer specialiserad och olika typer av konsulenttjänster och nämnder inrättades. Bl a kan nämnas bygg-

nadskonsulenten, hemkonsulenten, egnahemsnämnden och fiskerinämnden för Vänern.

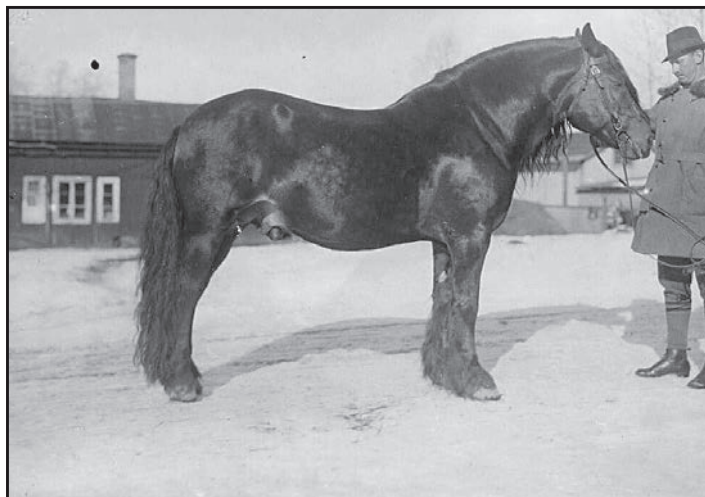

Foto från det arkiv som heter: Värmlands läns Hushållningssällskap, Distriktsveterinären. De föreställer premierade hingstar och ston. Här Skrymer, en hingst hållen av Karl Johansson, Gylleby, Sunne.

Fram till 1948, då lantbruksnämnden tog över en del av Hushållningssällskapets statliga verksamhet, har Hushållningssällskapet fungerat som ett mellanstatligt organ med förmedling av lån och bidrag som största arbetsuppgift.

Efter 1948 bestod uppgifterna främst av undervisnings- och försöksverksamhet samt driftsrationalisering, även om ett fåtal lånetyper (bl a maskinlån, vissa djurlån, hemslöjds-lån och fiskerilån) kvarstod under Hushållningssällskapets förvaltning fram till 1967 då lantbruksnämnden slutligen tog över hela den statliga verksamheten som Hushållningssällskapet bedrivit.

För Värmlands del är Hushållningssällskapets verksamhetsberättelser ovanligt väl bevarade, ända från 1802 undantaget några enstaka år under 1800-talets början. Dessa berättelser förmedlar en mängd fakta om länet och dess invånare.

Förutom alla uppgifter om ny kunskap och tekniska framsteg som finns att läsa om där får man även

veta att apotekaren Pauli i Arvika tillverkade parfymer år 1848, att Höglunda gård i Nor hämtade en tjur av korthornsras från England år 1849, att priset på ett mansdagsverke i Ölme härad år 1859 var 75 öre medan det i Nordmarks härad samma år var 1,25 Riksdaler, att ayreshiretjuren Carlos från Löfed var anmäld till pristävling i Karlstad år 1859, att drängen Johannes Svensson i Wråna kommit på tredje plats i plöjningstävlingen i Gillberga 1864 och mycket,

mycket mera.

Dessutom finns i Hushållningssällskapets arkiv sockenbeskrivningar där hemmanens jordarter är detaljerat uppräknade samt beskrivningar till häradskartorna där det bl a upptas hur många "bebyggda bruksdelar" ett hemman har, t ex kan man få uppgifter om det finns soldattorp, skolhus, kvarn eller dylikt på hemmanets ägor.

Värmlands läns Hushållningssällskaps arkiv förvaras på Föreningsarkivet i Värmland.

Utvandringen från Sverige – att söka emigranter

Av Mathias Nilsson

Residentet i Karlstad.

Svenska migrationsentret (f.d. Sverige Amerika Centret) är en ideell förening som grundades 1960 i syfte att dokumentera den stora utvandringen till Nordamerika.

Sedan dess har man arbetat med arkiv, bibliotek, tidskriften "Sverige & Amerika" och ordnande av konferenser och möten. Idag jobbar centret med flertalet viktiga projekt, bland annat den nationella onlinetjänsten EmiWeb som samlar över 11 miljoner namn relaterat till Skandinavisk historisk in- och utvandring.

Centret producerar också utställningar som visas i lokalerna i Residentet i Karlstad. Den senaste utställningen handlar om guldruscher till Klondike och Nome, inklusive de osannolika historierna kring guldruscher och människorna begav sig till Kanada och Alaska i sökandet efter ett bättre liv.

Ett annat projekt som pågått sedan 2011 är Sverige-Norge projektet Ny i Inre Skandinavien. Det går ut på att dokumentera nutida invandring till Sverige, genom intervjuer, för att slutligen bygga en utställning. Redan i maj 2013 öppnar den första av två utställningar baserat på material, med namnet "Hemma". Här diskuteras frågor kring identitet och migration. Satsningen är ett led i arbetet med att bevara vår historia för framtiden.

Projekten går mer och mer mot att vara migrationsorienterade. Vi tror att migrationsperspektivet, dvs. både in- och utvandring, är fruktbart och leder till ökad förståelse när vi talar om invandring till Sverige idag.

Bakgrund till den svenska emigrationen

Det går knappast att ange ett skäl till den stora massmigrationen under 1800- och 1900-talet.

Istället är det bättre att tala om bidragande orsaker till varför runt 1,5 miljoner människor lämnade Sverige, varav 1,2 miljoner till Nordamerika.

Valet att emigrera är högst individuellt. Det handlar inte bara om pengar, det betyder en säkrare framtid för familjen, att ge sina barn bättre möjligheter, karriärmöjligheter. Man behöver inte slita för att överleva.

Amerika erbjöd lönejobb för kvinnor "Swedish maids", det fanns det lite av i Sverige. Det är exotiskt, tänk dig skillnaden på att vara piga i Karlstad och New York. Man kan resa till Amerika och skaffa sig pengar, fina kläder, kunskaper och sedan återvända till Sverige.

Bland de bidragande orsakerna till emigrationen fanns befolkningsväxten i Sverige. Det blev helt enkelt mer folk som skulle leva på jorden. Det berodde bland annat på freden 1814, vaccin mot smittkoppor (färdog) och potatisen. Under 1800-talet effektiviserades jordbruket, efter den industriella revolutionen. Det gjorde att man behövde mindre arbetskraft och kunde producera mer mat.

Det pågick också en urbanisering där folk flyttade från landsbygden till städerna och fick lönearbeten. Det här innebar att man hade råd att köpa sig

en biljett till Amerika. Urbanisering och arbetsvandringar bidrog också till en så kallad "migrationskultur" där det förföll vara enklare att ta beslutet att flytta, när man redan hade flyttat en gång förut.

När fler och fler hade emigrerat fanns mer kunskap och information tillgänglig. Man fick information om Amerika via tidningar och släktingar skickade hem brev, livet i Amerika blev i allmänhet mer känt. Amerika hade stort behov av folk när man skulle civilisera den Nordamerikanska kontinenten. Myndigheternas mål var att det skulle bo minst 2 personer/square mile.

Kring 1870 tog ångbåtarna över efter segelfartygen vilket förkortade resan rejält. Med segelfartyg tog resan vanligtvis 6-8 veckor (minst 3, max 12). När man skulle resa med segelfartyg krävdes en stor investering för att ha råd med biljetten, vilket ofta kostade hemmet. När ångbåtarna kom blev resan bekvämare, billigare och snabbare. Med ångbåtarna tog resan cirka 10-14 dagar. Det kom också efterhand agenter som underlättade för resenärerna, t ex Bröderna Larsson och Co.

The Homestead Act gav nybyggare nästan gratis mark, i gengäld skulle man bo och bruka jorden i minst 5 år. Man tilldelades typiskt 160 acres, motsvarande cirka 65 hektar.

Under 1860-talet gav flera händelser ökad emigration. Dels slutade Amerikanska inbördeskriget 1865, vilket föranledde säkrare framtid. I perioden 1867-1869 var det nödår i Sverige. Folk svält och många valde därför att lämna Sverige. Man hade normalt jord för att klara försörjningen men tog inte risken på ännu

en svältvinter och emigrerade istället.

Arbetsvandringar blir vanligare en bit in på 1900-talet, typiskt 1910- och 1920-talet. Man åkte över för att jobba, tjäna pengar och återvända. Biljetterna var relativt billiga och de Amerikanska lönerna var höga.

Sist men inte minst får nämnas guldruscherna som lockade guldgörare från hela Världen att söka lyckan, för en mikroskopisk chans att bli rik. Men om man blev rik kunde man förändra sitt liv på en dag.

Lite statistik

Grafen visar in- och utvandring från Sverige från 1851-2010. Idag har vi samma utvandringssiffror som under toppåren på 1880-talet när allra flest antal människor lämnade Sverige, befolkningen är emellertid mycket större.

Man räknar med att totalt 1,5 miljoner människor lämnade Sverige under perioden 1850-1930, varav cirka 1,2 miljoner till Nordamerika. Cirka 9-10% av dessa människor kom från Värmland. I Värmland ägde den största utvandringen rum från Sunne församling, där 6 187 personer emigrerade. I Eda församling var siffran 5 142 och Karlstads stadsförsamling 4 952. Därefter följer Fryksände, Gräsmark och Östmark med siffror mellan 3 800-3 400 emigranter. Siffrorna är hämtade från databasen. EmiWeb.

Carl F. Wallin

Carl, en värmländsk emigrant, föddes i Nyed i Värmland 1868, han var skomakare till yrket och utvandrade 1893 till Seattle. Carl kom i tid till Klondikeguldrushens början och valde att bege sig norrut för att söka lyckan. Han reste till Klondike via Chilkootpasset. Där träffade han John Nordström från Nederluleå och de båda blev partners i en inmutning.

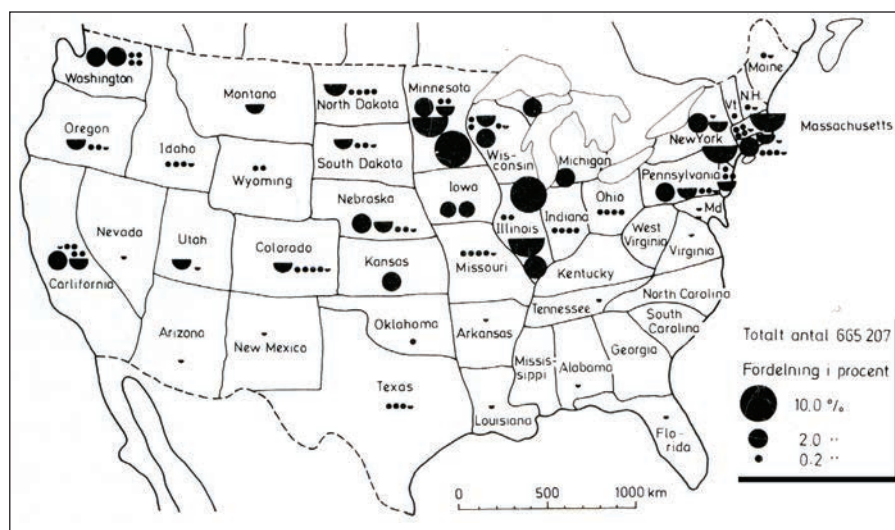
Wallin och Nordström hittade en del guld, men inte något av de allra rikaste fyndigheterna.

Guldet räckte dock till att köpa en skoaffär i Seattle. Skomakaren Wallin och affärsmannen Nordström startade ”Wallin & Nordstrom”. Deras kombinerade kunskaper visade sig vara lyckosamt och ledde fram till vad som idag är företaget Nordstroms som finns över hela USA och säljer allt från kläder, kosmetika till skor.

Resan och destinationerna

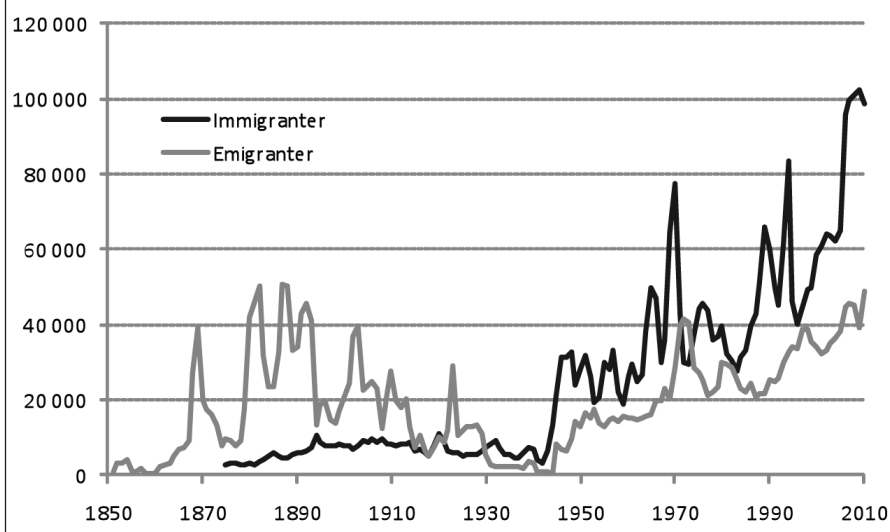
Resan till Amerika kostade år 1870 cirka 130 kronor, vilket då motsvarande en årslön för en dräng.

Väl över på andra sidan Atlanten hamnade de flesta svenskarna i Mellanvästern. Värmlänningarna var inget undantag. Minnesota, Illinois, Michigan och Wisconsin är topp fyra.

Invandrare från Sverige bosatta i USA 1910. Källa: Nordisk emigrationsatlas.

In- och utvandring 1851-2010

In- och utvandring från Sverige från 1851-2010. Källa: SCB

Gustaf Löfgren

Gustaf Löfgren är ett exempel på en annan utvandrad värmlänning, han reste till Amerika 1893.

Han lämnade efter sig Kristina och sonen Axel i Östmarks församling. Hans tanke var att tjäna ihop pengar för att kunna betala över även Kristina och sonen.

År 1896 skriver Gustaf hem och berättar att allt är bra, han jobbar i en gruva i Gould, Montana. Gruvan är

dock i dåligt skick och arbetarna får vada till knäna i vatten. Han berättar att flera av hans syskon har kommit över och att han planerar ett komma hem till Sverige på besök.

När vi nu flyttar oss framåt i tiden skriver Gustafs bror till sonen Axel år 1927. Gustaf har begärt att få komma hem till Sverige, men brodern Johan säger bestämt nej.

Gustaf kom aldrig tillbaka till Sverige. Han dog 1947 i Helena, Montana. Gustaf lämnade inte ens en gravsten efter sig och på platsen där han senast bodde, 143 Henry Street, ligger idag ett College. Kristina blev vad man kallar för en "Amerikaänka" och får representera en person som det gick illa för.

Att söka emigranter

Från ett svenskt perspektiv börjar sökandet efter emigranter i de historiska källorna oftast med kyrkböckerna. Men innan dess bör första steget vara att fråga äldre släktingar.

I kyrkböckerna finns information om flyttningar i husförhörlängderna/församlingsböckerna och flyttlängderna. Informationen man hittar är födelseuppgifter samt uppgifter om utvandringen, t ex utvandringsdatum och destination. Ofta står det "Amerika" vilket inte ger så mycket hjälp, men utvandringsdatumet är viktigt.

En alternativ källa är SCB Summariska Folkmängdsredogörelser som innehåller likartad information baserat på rapporter från församlingarna.

I det här materialet finns emigrant- och immigrantlistor. SCB-materialet är användbart i de fall det, av olika skäl, saknas kyrkböcker eller att de inte är digitaliserade.

För Stockholms stad är det speciellt användbart då det överbryggar de olika system som förekommer (kyrkan, rotemän etc.).

För att söka i kyrkböcker- och SCB-materialet är EmiWeb lösningen som gör det möjligt att undvika att bläddra igenom hela församlingar. För att inte tala om när man bara vet att en person ursprung är "Sverige" eller ett län. EmiWeb är rikstäckande och innehåller de allra flesta emigranterna. Några luckor finns fortfarande i databasen som hela tiden uppdateras och fylls på med mer information.

EmiWeb nås via www.emiweb.se.

Käre Axel!

Jag har tänkt över, vad att göra med Gustaf. Jag tycker icke skäl uti att taga honom hit, till besvär och de kunna bli ödesdigra för oss.

Han är ju förklarad av läkare att ha kräftan i magen, och att kosta på tusentals kronor för att få en sådan hit tycker jag är onödigt. En annan sak, han är ju halvvriden till humöret, emedan han blev slagen i huvudet nära till döds. Så han är enögd även.

Jag säger mig absolut ifrån att mottaga honom, oaktat han är min bror, men jag orkar inte ty jag har nog och mer än nog av en dålig och stor familj. Mitt förslag är att du sänder honom lite efter hand, och han förtärer detta där han är, ty det blir ingen fred antar jag, förrän det är slut.

Och vem skulle sedan ta hand om honom här? Inte får han fattighjälp, ej heller pension, och ej kan du heller orka ha en halvgalning. Så illa vill jag dig icke.

Där han haft sin tid förspild till ingen nytta, där kan de gärna ha honom framdels, ty han är amerikansk medborgare.

Nu skall du inte låta någon veta vad jag skriver till dig, ty det är ingen elak mening. Han behöver nog inte lida nöd där han är ty sådana måste ha vård även i Amerika.

*Du och de dina äro hjärtligt hälsade från oss alla
Johan*

Några år senare år 1939 skriver Gustaf till sonen:

Helena, Montana 9 oktober 1939

Du ska vara snäll och gå till prästen och få min dopattest och sända mig, emedan min gamla attest brändes upp.

Jag skev till Otto, han skulle gå och få en för mig, men har ej hört något. Om jag inte har den här före november så får jag ingen pension, fattig hjälp.

Söndagen den 4 december bröt jag av vänstra benet nerom knä och det är dåligt ännu.

Snälla Axel hjälp mig begär attesten. Skall skriva vidare till eder.

*Vänligen
Gustav Löfgren*

För Stockholms stad perioden 1876 till 1926 finns inte flyttuppgifterna längre inom kyrkan. Kyrkan har lämnat ansvaret för bokföring av flyttningar till kommunala rotemän. Rotemansarkivet finns tillgängligt via Stockholms stadsarkiv och är en värdefull resurs.

Nästa steg när man har hittat flyttuppgifter i hemförsamlingen är att söka personen i passagerarlistorna i någon av de Skandinaviska hamnarna.

De flesta av emigranterna från Sverige åkte via Göteborg, men rör det sig om gränstrakterna mot Norge finns anledning att kontrollera de norska hamnarna. För Värmlands del åkte en stor andel via Oslo. I norra Sverige åkte många via Trondheim. I södra Sverige fanns vägen via Köpenhamn eller till och med Hamburg.

Passagerarlistorna innehåller mer detaljer om vilken destination resenärerna har köpt biljett till, detta är en viktig ledtråd i sökandet vidare. När man hittar personerna här vet man också att de faktiskt har kommit ombord på båten. Passagerarlistorna finns sökbara via olika tjänster:

Ancestry: Göteborg och Hamburg

Emigranten Populär: Göteborg

Digitalarkivet.no: Kristiania (Oslo)
och Trondheim

EmiWeb: Köpenhamn

Nästa steg är ankommande passagerarlistor. För Nordamerika är det i första hand New York, men även hamnar som Boston, Baltimore och Philadelphia.

Listorna finns sökbara med Ancestry, Ellisland.com, Castlegarden.org och FamilySearch. Problem kan vara att listorna är dåligt transkriberade och att namn och annat är förändrade jämfört med svensk stavning.

Informationen kan också vara
oprecis, t ex födelseår eller avsaknad

[illegible]

Del av flyttningsuppgifter Arvika landsförsamling 1899.

av födelseort och exakt nationalitet, t ex kan det stå Skandinavien, vanligt är också att de skandinaviska länderna blandas ihop, där t ex svenska emigranter får norsk nationalitet.

I sökandet vidare finns mängder med källmaterial, men det mest använda är antagligen de amerikanska federala folkräkningarna (Census). Dessa finns vart tionde år förutom 1890 som det bara finns fragment. Folkräkningarna finns fram till 1940 där sekretessgränsen går idag. Här kan man följa personer över tid vart tionde år. Ett problem kan vara emigranter som återvänder till Sverige inom ett tioårsperiod och därmed aldrig kommer med i en folkräkning. Det finns i vissa fall statliga folkräkningar, t ex Minnesota, som kan utgöra ett komplement till den federala. I Minnesota utfördes de statliga emellan de federala, vilket innebär att man totalt set har folkräkning vart femte år. Folkräkningarna finns sökbara via Ancestry (betaltjänst) och FamilySearch (gratis).

För den manliga delen av befolkningen finns mängder med militärarkiv, tex mönstringskort från första världskriget. Dessa källor tenderar att ha väldigt exakta upplysningar gällande födelseuppgifter med mera.

Övriga källor kan nämnas svenska-amerikanska tidningar, vital records, amerikanska passansökningar, medborgarskaphandlingar, plat books, border crossings, föreningsmedlemmar och det svensk-amerikanska kyrkoarkivet. Internetforum och sociala medier bör ej heller underskattas som verktyg, speciellt om man söker levande släktingar.

Det svenskamerikanska kyrkoarkivet är en värdefull källa som idag är svårsökt på mikrofilm, men som förhoppningsvis publiceras på Internet de kommande åren. Här finns information om medlemmar i svenskamerikanska församlingar.

Grovt uppskattat finns över 600 000 svenskfödda personer med i det här materialet. Idag finns detta material delvis på Svenska migrationscentret i Karlstad och på Swenson Immigration Research Center i Rock Island, Illinois.

Slutligen, när sökandet börjar tänk också på att namn ofta amerikaniseras, exempelvis kan Johan Karlsson blir John Carlson. Efternamn som i Sverige skapas genom patronymikon omvandlas ofta till att alla familjemedlemmar har samma efternamn som pappan i USA.

Lycka till i sökandet

47

ärvdabalken där det särskilda kapitlet om utomäktenskapliga barns arvsrätt togs bort.

Olika källor

Kyrkoarkiven

Födelse- och dopböcker

Ibland skrivs barnet in i födelse- och dopboken för två församlingar. Detta sker då modern är folkbokförd i en församling och barnet föds i en annan församling, den så kallade nedkomstorten. I vissa fall har församlingarna olika uppgifter i sina födelse- och dopböcker. Man bör därför kontrollera båda källorna.

Ibland förekommer det kladdböcker i serien födelse- och dopböcker, vilka ofta fördes av prästen ute i fält. I dessa kan i undantagsfall uppgifter om barnafader finnas, något som inte förts in i originalboken. Hur säkra dessa uppgifter är, kan kanske diskuteras.

Är barnet fött efter 1917 ska en anmälan skickas om barnets födelse till kommunens barnavårdsnämnd eller barnavårdsman. Finns en sådan anteckning bör det finnas mer uppgifter i de kommunala arkiven. Se nedan under rubriken Kommunernas arkiv.

Husförhörslängder och församlingsböcker

Om ett barn saknar uppgift om fader är det bästa rådet att följa barnet framåt i livet. Anteckningar om faderskapet kan dyka upp flera år efter barnets födelse, ibland bara i en enstaka bok.

En sak som kan vara bra att tänka på är, att den ort som ofta finns antecknad i samband med fadern anger var han varit bosatt vid den aktuella händelsen, alltså när barnet föds eller då en faderskapsdom faller.

Lysnings- och vigselböcker

I lysnings- och vigselböckerna finns i

äldre tid ofta uppgifter om föräldrars/ giftomans samtycke, speciellt om någon av parterna var omyndig. Om det noterats att samtycket lämnats skriftligen, kan man söka i bilagorna till lysnings- och vigselböckerna, se nedan. Kanske finns en lapp där samtycket är underskrivet av fadern.

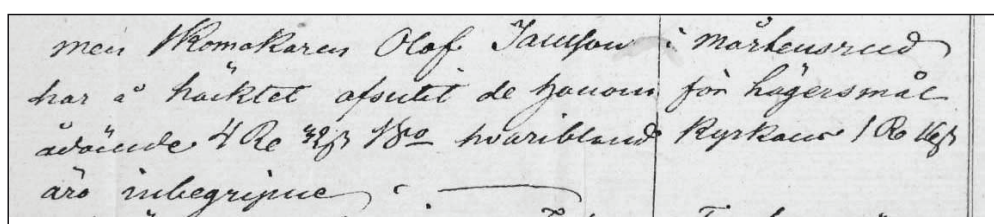
In- och utflyttningslängder

Barn antecknas oftast utan efternamn i kyrkböckerna. Det är först vid vuxen

handlingar som exempelvis attester och avier. Man kan gå igenom dessa, men chansen att hitta något mer än vad som står i kyrkböckerna är mycket liten.

Kyrkokommunala handlingar

I de så kallade kyrkokommunala handlingarna finns de handlingar som rör den del av en församlings verksamhet som ligger utanför det som rör folkbokföringen.

Om man inte kunde betala sina böter fick man istället sitta av straffet i häktet, vilket exemplet med skomakaren Olof Jansson, som dömts för lägersmål, visar. Källa: Ölme kyrkoarkiv P: 1

ålder eller vid ut- och inflyttningar som efternamn skrivs in. Har barnet ett efternamn som skiljer sig från moderns kanske man kan lista ut faderns namn.

Fram till namnlagen 1901 förekom ett namnskick med så kallat patronymikon där efternamnet bildades av faderns förnamn med ett efterled av -son eller -dotter beroende av barnets kön. I vissa delar av Värmland lever detta namnskick kvar ända fram till 1930-talet, även om -dotter inte förekommer utan både söner och döttrar får efterledet -son.

Ibland dyker andra typer av efternamn upp på barn födda utom äkten-skapet. Dessa namn kan i vissa fall härledas till en eventuell fader men kan också vara ett namn som barnet själv antagit. Före namnlagens införande var namnskicket i det närmaste helt oreglerat, förutom när det gällde de adliga släktnamnen.

Bilagor

Till alla kyrkböcker finns också bilagor – serien H – i vilka ingår lösa

* Brott bestående i att gravid kvinna lät viga sig iklädd brudkrans.

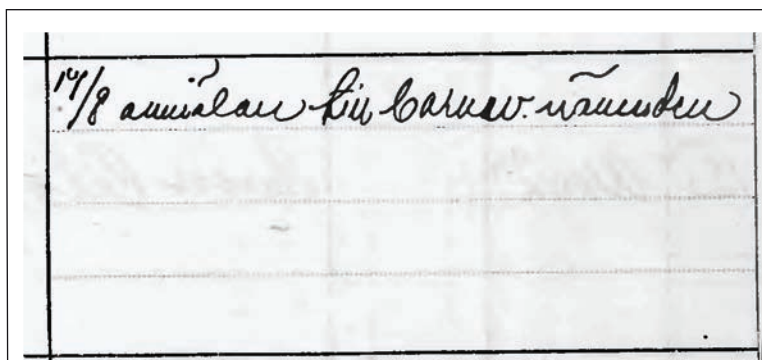
Här kan handlingar som rör brott i samband med utomäktenskapliga förbindelser förekomma, vilka ibland kan ge en fingervisning om vem fadern till ett utomäktenskapligt barn kan vara.

De brott som förekommer är framför allt krans*- och lönskalägesbrott. De handlingar där det finns uppgifter om dessa brott är kyrkojournaler, straffjournaler och avlösningssängder (rör uppgifter om sockenbor som dömts till olika kyrkliga straff).

I kyrkojournalerna kan det även förekomma utdrag från häradsrätternas saköreslängder eftersom en del av böterna för lönskaläge skulle tillfalla den församling där brottet begåtts.

De ovan beskrivna handlingarna kan förekomma i flera av de serier som rör kyrkokommunala handlingar, varför det kan bli lite av ett detektivarbete att lista ut var man ska finna det man söker.

När det gäller skilsmäsohandlingar, som kan innehålla uppgifter om otrohet och barn som förlorat äktenskaplig börd, kan dessa återfinnas i domkapitlets arkiv.

Exemplet visar hur det kan se ut i en födelse- och dödbok efter 1917 när en anmälan om ett utomäktenskapligt barn skickas till kommunens barnavårdsnämnden. Fler uppgifter rörande faderskap med mera kan då finnas i kommunens arkiv

Domstolsarkiven

Saköreslängd

Saköreslängderna, som återfinns sist i tinget i härads- och rådhusrätterna, är en bra ingång för att hitta till rätt paragraf i domstolshandlingarna. Det man bör tänka på är att saköreslängderna endast innehåller de mål där straffet var böter. Om straffet blev fängelse, när någon av parterna var gift, så kallat horsbrott, återfinns uppgifterna endast i dombokens protokoll.

Stämningslistor

I stämningslistorna återfinns personer som stämts inför tinget, t.ex. om modern begärt barnuppfostringshjälp. Listorna innehåller även ärenden som inte tagits upp på tinget, exempelvis om parterna ingått förlikning.

Adoptioner

I adoptionsdomarna ska godkännande av de biologiska föräldrarna finnas med. Här kan även en del utredningshandlingar förekomma som kan ta upp en eventuell fader.

Adoptionen infördes i den dombok där adoptanterna, adoptivföräldrarna, var folkbokförda vid tiden för adoptionen. Fram till 1947 finns adoptionsdomarna i Dombok i tvistemål för att därefter finnas i Beslut i ärenden.

Handlingarna som hör till ärendet återfinns oftast i en separat serie.

Bouppteckningar

Eftersom det har förekommit olika

arvsregler i Sverige under olika perioder står inte alltid oäkta barn upptagna som dödsbodelägare i bouppteckningar. Speciellt gäller detta efter en avliden man, men det har även förekommit att oäkta barn i äldre tider inte varit antecknade i bouppteckningen efter sin moder.

Därför bör bouppteckningar inte användas som ensam källa i släktforskningen utan endast som ett stöd. De personer som kan saknas i en bouppteckning är: barn som avlidit före sina föräldrar och saknar egna bröstarvingar, barn i ett tidigare äktenskap om de efterlevande inte vetat om dem, barn födda utom äktenskapet som saknat arvsrätt eller där det inte framkommit vid boutredningen vilka barn den avlidne haft.

I vårt arbete med folkbokföringsfrågor på Värmlandsarkiv har vi även haft fall med barn som fått arva två fäder.

Kommunernas arkiv

Som vi ovan nämnt skulle alla barn födda utom äktenskapet från 1918 anmälas till kommunens barnavårdsman. I kommunen upprättades då en barnavårdsmannaskapsakt för varje barn. Barnavårdsmannen skulle, om barnet inte redan var erkänt, utreda faderskapet. Detta kan ge mer information om okända fäder som inte finns i kyrkböckerna. Vidare finns ett stort antal liggare och register i kommunernas sociala arkiv. Några exempel

på detta är fattigvård, utackordering av barn, adoptioner, barnhems- och fosterhemsplaceringar.

Landstingens arkiv

Även i landstingens arkiv kan det finnas handlingar som rör barn som på något sätt omhändertagits av samhället. Dessa kan i sin tur innehålla information om barnens föräldrar. Framförallt rör det sig om barn som placerats på barnhem, i fosterhem eller skyddshem. I Värmland drev landstinget flera sådana institutioner. Eftersom landstingen hade avtal med varandra kan barn som var folkbokförda i Värmland vara placerade utanför länet och vice versa.

Som artikeln visar finns det många vägar att gå i sökandet efter en okänd far. Men ibland när osäkerheten blir för stor kanske det är bättre att fadern får förbli okänd än att man hamnar på villovägar.

(Författarna arbetar med folkbokföring på Värmlandsarkiv, red. anm).

Lästips

Arv och anor, Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 1996.

Losman, Beata, *Okända kvinnors röst, Landsbygdskvinnor i 1800-talets Värmland. Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, rapport 1983:1*. Göteborg.

Losman, Beata, *Män, kvinnor och barn på 1800-talets svenska landsbygd: Livsöden för människor födda i Väse församling, Värmland, 1800-1840*. Acta Universitatis Gothoburgensis 1986. Göteborg.

Thorsell, Elisabeth, *Fader okänd – vad gör jag? Inte bara kyrkböcker. Alternativa källor i släktforskningen*, Sveriges släktforskarförbund årsbok 1990.

Landsarkivens olika forskarvägledning, www.riksarkivet.se

Att hitta ögonvittnen

Släktforska i litteraturen

Av Anneli Johannesson

De flesta som släktforskar tror nog att det mest är i kyrkböcker och andra arkivhandlingar man kan hitta sin släkt. Men tvärt emot vad man kan tro så kan man med lite tur hitta en hel del information i vanliga böcker - även om man inte kommer från en känd släkt.

Har man präster i släkten finns herdaminnet, och även för många andra yrkeskategorier finns det personbeskrivningar. En väg att gå är att läsa vad som skrivits i hembygdsböcker och liknande och då är t ex Värmlandsrummet på Karlstads stadsbibliotek en guldgruva.

Man kan hitta information om både personer och platser i t ex resedagböcker och olika typer av dokumentärschildringar. Ett sätt att hitta dessa är att nysta sig fram genom litteraturhänvisningar och källförteckningar.

Ett problem är att det ibland kan vara svårt att identifiera att det är rätt person man hittar eftersom namn och andra uppgifter kan vara ofullständiga.

Jag ger här några exempel på vad jag hittat. Först en hel rad personer från samma släktgren som dyker upp i olika böcker.

TIO PERSONER FRÅN SAMMA SLÄKTGREN!

Schröder, Gustaf

Minnen från skogarna, 1850

Min mmmff **Jan Lagerqvist** (1795-1870), Präst-Jan, och hans söner Halvard och **Olof Jansson**, Präst-Jan-Ola (min mmmf), finns med i en rad jaktberättelser av Gustaf Schröder. Bland annat i "Minnen från skogarna" (sid 101 - 102):

"... Då jag i mina minnen ofta kom-

mer att omtala Präst-Jan, vill jag här nämna honom omständligare.

Jag gjorde hans bekantskap år 1850, då han var ungefär sextio år. Han var liten och mager, men hade rykte att vara bra skogskar. Han ägde två fullväxta söner, Halvar och Ola. Torpet som han bebodde ägde han själv och hade till största delen brutit det ur bergmarken.

Det låg några hundra meter över äl-

svins- och rävyor. Det var klart, att jag genast vid min ankomst till Dalby gjorde denna familjs bekantskap."

Här fick jag alltså en personbeskrivning på två släktingar som trots att det inte är så långt tillbaka i tiden ändå är bortglömda.

Schröder beskriver många personer från framförallt västra och norra Värmland i sina böcker.

Anders Lagerqvist VI25 f. 13 juni 1746, Laggaregården, Väse d. 18 okt 1825, Dalby b. Lillbergsgården Jan Lagerqvist (Präst-Jan) VI13 f. 27 sep 1795, Långaf d. 20 feb 1870 b. Präst-Jansheden, Gunneby Sara Maria Thyberg VI26 f. 1770, Holmberga, Dalby d. 18 dec 1859 b. Lillbergsgården Olof Jansson (Lagerqvist) (Präst-Jan-Ola) IV7 f. 9 aug 1829, Gunneby Halvard Persson VI27 f. 1762, Nedergården	VI149 f. 21 feb 1724, Laggaregården, Väse d. ca 1775, Laggaregården, Väse Maria Bengtsdotter VII150 f. 1 sep 1720, Väshy, Väse d. ca 1800, Väse Jan (Johan) Thyberg VII151 24 apr 1742, Kyrkebohl, N. Ny 4 dec 1834 b. Holmberga, N. Persby, Dalby Cajsa Henriksdotter Siekinen VII152 f. 30 nov 1740, Heden, Höljes d. 9 Sep 1831 Pär (Pehr) Larsson VII153 f. 1720, Nedergården d. ca 1786 b. Sandgården, Gunneby	b. Laggaregården, Väse Ellika Jönsdotter VIII98 1674-1771 bp. Laggaregården, Väse Bengt Carlsson VII199 Maria Eriksdotter VIII100 Lars/Laurentius Thyberg VIII101 1704-11/6 1780 Ekshärad b. Kyrkebohl, N. Ny Christina Cath. Florin VIII102 1718-1783 Ransäter Hindrik Daniels. Siekinen VIII103/93 1699 Trysil b. Heden, Höljes Sigrid Jönsdotter VIII104/94 f. 1702, Höljes b. Heden, Höljes Lars Pehrsson VIII105 d efter 1757 b. O. Nedergården Ingeborg Eriksdotter VIII106 d efter 1757 f. 1682 b. O. Nedergården	IX104 Jon Jonsson IX195 Ellika Nilsdotter IX196 Petrus Thyberg IX201 1665-1743 Törsen Råda Escales (Lisa) Isen IX202 1670-1750 O. Fänelvik 2 Johan(es) Florin IX203 1678-1760 Na Råda Anna Maria Agren IX204 1696-1730 Fryksände Daniel Sigfridsson Siekinen IX211/205 1655-1753 Lekvat Marit Henriksdotter Himanen IX220/206 1670-1753 Törsen Jon Hallvardsson IX207 b 1702 - 1723 Höljes Marit Gunnarsdotter? IX208 Erik Hallvardsson IX211 f 1640 b O. Nedergården Kerstin IX212 b. O. Nedergården

ven vid Vingängsjön, med en aldeles särskilt tilltalande utsikt, och befann sig i gott skick. Jan härstammade, som namnet kanske tillkännager, från en gammal prästsläkt, men jag kom aldrig att taga reda på om han själv var prästson eller om han endast i äldre led härstammade från präster. I allmänhet var han språksam, hushållsaktig, ja, nästan njugg, sysselsatte sig om sommaren med forellfiske och småsysslor, om hösten med bössan och giller.

Halvar, äldste sonen, som skötte gården, var stark och storväxt samt en duktig skogskar. Ola liten, men vig och kvick, var skraddare. Båda voro goda skidlöpare, i synnerhet Ola.

Dessa karlar kände vidsträckt marker, och gubben hade kännedom om en hel hop gamla björniden, gräv-

Gottlund, C A

Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1821

Präst-Jans mor, min mmmfff hette **Sara Maria Lagerqvist** (1770-1859), född Thyberg. Sara Maria finns med i Gottlunds dagbok från år 1821, s 328:

"Hans fru var både till det yttre och det inre en riktig bondgumma, men då man för dessa bär en slags aktning, ty de äro sitt stånds prydnad, så går detta helt och hållet förlorat, då man ser en pastorska, som ej kan göra annat anspråk än en bondhus-tru."

Hennes man, min mmmfff **Anders Lagerqvist** (1746-1825), född i Väse, beskrevs så här av Gottlund, s 327:

"Han var en liten, smal och spinkig man, redan över de 70 åren, och hade varit i socknen präst 37 år." Därefter kommer ett långt stycke med klander för att han arbetat med att försvenska finnarna.

Barnen nämns också (äldste sonen Jan Lagerqvist, Präst-Jan, se ovan):

"Barnen voro många, flickor och pojkar, alla hyggliga och utmärkt vackra, men hade förmodligen sin mor att tacka för att de blivit uppfostrade alla i ett stånd, som ej var deras. Dock, det är bättre att bli dugliga bönder och torpare än odugliga dagdrivare och herremän."

Pastorskan ävensom husets döttrar gingo alla med fårskinnspälsarna på sig i rummen, dit de buro ved och gjorde andra tjänstefolkens sysslor. Även var det omöjligt att skilja prästmamsellerna från pigorna på annat än syskontycket och något finare och ädlare anletsdrag, i synnerhet de vackra listiga ögonen."

Bäckvall, Lars Om övre Klarälvdalen i gångna tider

Sara-Marias far, min mmmffmf, hette **Jan Thyberg** (1742-1834). Han studerade och arbetade en tid i Uppsala, men flyttade sedan tillbaka hem till Dalby och blev klockare.

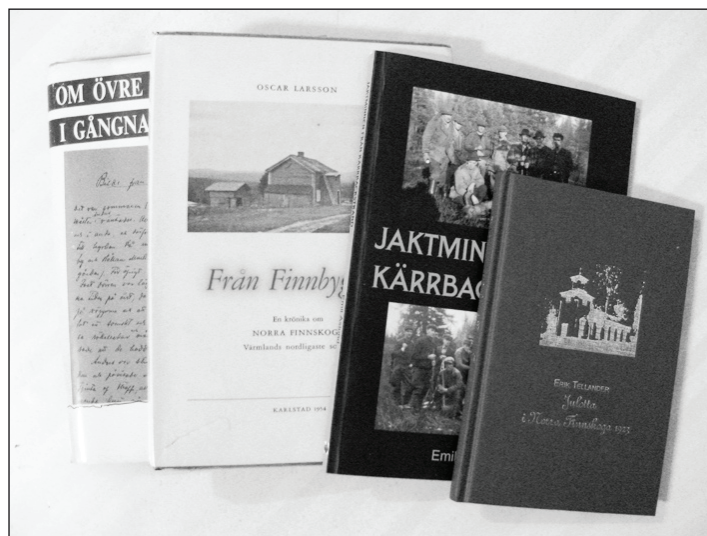
I Bäckvalls bok s 61 i en text som handlar om kyrkogården i Dalby, står det "Vid rottryckningen av korsen, kvarlämnades en vacker vård av smidesjärn, helt olik de andra förfärdigad av den skicklige järn- och metallarbetaren, klockaren Jan Thyberg och rest på hans och hans hustrus grav."

Larsson, Oscar Från Finnbygden

Jan Thyberg gifte sig med min mmmffmm **Cajsa Henriksdotter Siekinen** (1740-1831), dotter till

min mmmffmmf **Henrik Danielsson Siekinen** (1699-1784).

Om Henrik kan man läsa i Oscar Larssons bok s 24 där det står: "Om denne Henrik Danielsson säges det, att han uppe i Norge högg in en yxa i en stock, som han lät fara utför älven under föresatsen att där stocken stannade dit skulle han flytta och bosätta sig. Stocken återfanns i Höljes vid Heden och dit kom denne norrmän som förste bebyggare."

Edestam, Anders Karlstads stifts herdaminne

Jan Thybergs far, min mmmffmf **Lars Thyberg** (1702-1780) var komminister i Dalby från 1742 till 1773 då han avsattes.

Det var "...hans benägenhet för spritmissbruk som bragde honom i misär." Redan 1756 får han sträng och allvarsam varning av prosten att "taga sig till vara för ämbetsförseelser och dryckenskap".

Hans bror Sven Thyberg skrev till domkapitlet: "Vid ankomsten fann jag min broder, hans hustru och 7 st. barn i så uselt tillstånd, att jag det med blodiga tårar icke nog begråta och med en alltför vidlöftig penna ej beskriva kan, utan går det med hjärtinnerlig bön till Gud om nådig hjälp och bistånd i tysthet förbi."

Slutligen blev han och hans familj omhändertagen av sin sväger akademiadjunkten Magnus Malmstedt i Uppsala, Anna Maria Lenngrens far. Hans hustrus, **Christina Catharina Florin**, min mmmffmf, (1718-1783) far **Johan Florin**, min mmmffmf (1679-1760) lär vara förebild till en rund och god prost i Anna-Maria Lenngrens dikt "Den glada festen".

ETT PAR NYARE BÖCKER OCH ETT PAR RIKTIGT GAMLA

Tellander, Erik Julotta i Norra Finnskoga 1923

Min morfars far **Anders Jonsson** (1857-1938) finns nämnd i en av Erik Tellanders böcker Julotta i Norra Finnskoga 1923, s 8: "Han Skörr-Anners, "Anders Jonsson-fanken" som han själv sa till främmande att han hette, bodde på torpet Västringsmon,

Västerängsmon. Det norraste bostället på Stranna, snött halvvägs till Höljes från vårt hem. Han hade egen timmerhäst och höll skaplig vinterväg till sin lilla grå stuga på älvbrinken när han hade tid att ploga."

Emil Åslund Jaktminnen från Kärrbackstrand, 1919 - 1953

Boken handlar om jakt på laga och olaga tid. Min morbror **Valfrid** finns nämnd vid en jakt i september 1936 och om min morbror **Hilding** nämns att han sköt älg på ordinarie jakttid i oktober 1945, -46 och -51. Här finns dock mest kortfattade jaktbeskrivningar och inte mycket beskrivet om personerna.

Börje Furtenbach Eda Skansar

Information om min mmmmmmmfmff
Jonas Hansson Gyllenspets (1609-1679) kan man bland annat hitta hos Fryxell; *"Blef soldat, och gick sedan alla graderna igenom, sålunda ock Öfwer Officerare, blef Öfwerste Lieutenant vid Wermlands Regemente 1659 16 junii, adlad 1660, 23 octob; öfwerste 1669 6 Februarii, General Major 1676 30 sept."*

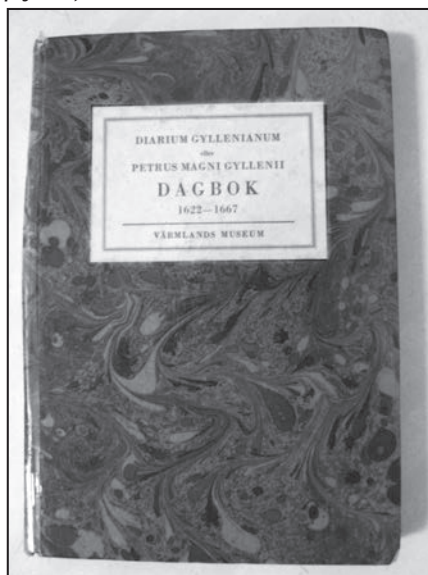
Mindre känt är förmodligen att han också var major och kommandant på Eda skans och därför finns beskriven i Börje Furtenbachs bok om Eda skans. Han finns nämnd på ett antal ställen på sidorna 29–84, men de mest intressanta är:

1657, s 29: *Soop lät ... och kaptenen manhaftig Joen Hansson Spetz rotera allmogen i Värmland.*

1657, s 33: *Kapten Jon Hanssons kompani (i Fryksdalen) anlände sist till Eda skans.*

1674-76, s 56-65, 67-74; *Blev general-major 1675, drev egen underrättelse-tjänst, skrev dagboksrapporter 1674 till krigskollegium (citrat finns i boken): många sjuka av svält, skadade, förflyttningar, ombyggnad av skansen. Slutar 1678 före juni.*

(1675-79 pågick Gyldenlöwe-fejden)

s 81; *"den gamle påpasslige veteranen från 30-åriga kriget" - det var hans förtjänst att Värmlands inre skyddades från "minering"*.

Hans dagboksanteckningar finns kvar i arkiven att läsa mer i så småningom.

Han träffade också Gyllenius, se nedan, flera gånger. Först fick Gyllenius hjälp av Gyllenspets att ordna så att en bekant slapp göra soldattjänst, om brodern gjorde det i hans ställe.

1664 var Gyllenius med vid dottern Maria Gyllenspets dop. Dopvittnena finns uppräknade (s 222). Efteråt var det fest till långt in på natten. 1667 festar Löjtnanten Gyllenspets och några av hans vänner hemma hos Gyllenius svärfar.

Gyllenius, Petrus Magni Dagbok 1622 - 1667

Petrus Gyllenius var en bondson från Ölme som studerade i Karlstad och Åbo, och till slut blev präst i Karlstad. Under hela denna tid gjorde han resor runt i länet för att samla in först "studiemedel" och sedan sitt tionde.

Allt han gjorde och alla han mötte har han beskrivit i sin dagbok. Boken är skriven med dåtidens språk och stavning och är därför lite svårläst, men det finns utförliga register över orter och personer.

Eftersom det rör sig om ca 1000 personer, huvuddelen från Värmland, så har de flesta med rötter här rätt stor chans att hitta några släktingar, förutsatt att man nått så långt som ner på 1600-talet.

Flera möten med mina släktingar finns beskrivna bland annat fick jag veta när **Erik Olofsson Spak** (f ca 1600) dog:

Gyllenius har antecknat att han träffat honom vid nio tillfällen. November 1663 var de dopvittnen tillsammans hos Jonas kopparslagare, samma sak i december då de är på dop hos Gabriel knivsmed. I juli 1664 är de faddrar hos herr Torbjörn, i augusti är de dopvittnen först hos Nils

skraddare och i slutet av månaden hos Könickz, sedan i september hos Biör Nilsson. 1666 den 24:e oktober besöker Gyllenius honom för att sonen Oluff dött av kopporna. Det regnade hela den dagen från öster. I januari 1667 var tullaren vittne när Gyllenius dotter döptes. Mars 1667; *"Den 30 war jag bittida om morgonen hooss Erick Ol[of]sson Spak, vågaren, och meddelte honom Herrans hel. Nattvardh, som thå war häfftigt siuk aff en långsam siukdom som han haft hela wintren. Tå iagh war på hemvägen dödde han"*

Många notiser, om än korta, ger en bild av hur man levde och vilka man umgicks med. För min del visade det sig dock att det är denne Spaks farfar Erik Olofsson Spak (ca 1560-ca 1610), min mmmmmmmfmff, med samma namn och yrke, som jag har med i mitt släktträd. Men kanske någon annan får nytta av detta?

LITE KURIOSA OM SKIDÅKNING

Llewellyn Lloyd

Jaktnöjen i Sverige och Norge (från omkring 1825)

I Aspberget, allra längst upp i nordligaste Värmland var ca en tredjedel av befolkningen under första hälften av 1800-talet mina släktingar. Ibland kan man tro att all tid gick åt till att skaffa mat och överleva, men tydligen hade man en del fritid också, s 215:

"Byn bestod av 16 hushåll, alla av finska stammen; och ehuru flera släktleder försvunnit sedan stamfäderna hitflyttade, bibehöll sig fäderspråket jämte det svenska, och enligt vad det förmäldes, voro somliga av byamännen mera hemmastadda med detta än med svenskan. ...

Bönderna i denna trakt voro förträffliga skidlöpare, vilket ej var underligt, då bristen på vägar för många månader om året ej lämnar dem något annat medel för samfärdseln med när-

maste eller avlägsnare ställen. Här såg jag även ett nöje, som är allmänt för dessa traktens invånare - skidbackar. På söndagar och andra helgdagar samlas alla, gamla och unga, för att stående på skidor åka

särskild person så får man en ögonvittnesskildring av hur livet såg ut. Kanske är det den första beskrivna utförsåkningstävlingen?

Schröder, Gustaf

utför en backe, som var ganska brant, oberäknat de skarpare knölar den innehöll, och följaktligen fordrade mycken skicklighet för att befaras med säkerhet. Även tämligen små barn deltog i detta nöje. En nödvändig följd härav blir, att alla fullvuxna idka konsten med utmärkt skicklighet.”

Även om man inte kan skilja ut någon

Jaktminnen från fjäll och sjö, 1855

I boken, s 227, finns ett långt äventyr där Schröder, Präst-Jan och hans söner håller på att dö av kolosförgiftning när de under en snöstorm sover över i en översnöad säterstuga.

Men den riktigt udda historien i boken är kanske av mer allmänt intresse, s 352.

Schröder var på en resa med en riksdagsman upp till gränsen i Långflon för att visa hur dåliga vägarna var. Där bestämde de sig för en nöjesresa upp till Trysil. I Trysil hade de en glad men lite irriterad fest med norrmännen och det slutade med att Schröder och en student kallad T. slog vad med varandra om att åka skidor nerför Trysilfjället.

Lokalbefolkningen försökte stoppa tävlingen för detta hade ingen gjort förut och det ansågs alldeles livsfarligt.

Färden började med över en mils promenad plus skidåkning uppför. Det blåste så mycket att han fick krypa de sista hundra metrarna till toppen.

Norrmannen tog sig inte ens upp och Schröder åkte sedan störtlopp ner för fjället på sina lånade gamla träskidor och föll halvvägs ner och bröt den ena skidan.

Han avslutar berättelsen med att säga: ”Vad möjligheten eller omöjligheten att åka på skidor utför Trysilfjället, där jag åkte, beträffar, är det min fulla övertygelse, att en fullgod skidlöpare kan göra färden, då skidföret är lämpligt.”

- Man kan undra vad han skulle säga om han såg alla som åker där nu!

Tabellverket 1749 – 1859

Nu finns vår äldsta befolkningsstatistik lätt tillgänglig på nätet.

I Sverige var man unikt tidig med att utarbeta en enhetlig och riksfattande statistik över befolkningen. Under perioden 1749 – 1859 var det Tabellverket som hade ansvaret för insamlingsarbetet. Men själva ifyllandet av de förtryckta formulären var en uppgift för kyrkoherdarna i de enskilda församlingarna. 1858 inrättades Statistiska Centralbyrån och året därpå övertog de ansvaret för befolkningsstatistiken.

Arbetet med att tillgängliggöra materialet på nätet har bedrivits inom

ramen för DDB, Demografiska databasen, vid Umeå universitet. DDB startade sin verksamhet redan 1973 med Riksarkivet som huvudman. Sedan 1978 ingår DDB som en särskild enhet vid Umeå universitet.

Vill du botanisera i siffrorna skall du gå in på www.umu.se och där skriva in ”Tabellverket” i sökrutan.

Själv har jag varit inne och snurrat runt lite. Bl a har jag noterat att min ”hemsocken”, Arnäs i norra Ångermanland, hade 1.583 innevånare 1749 och att av dem var 5 änklingsmän men att hela 85 var änkor.

I dopstatistiken har jag kunnat konstatera att folket däruppe födde sina barn inom äktenskapet men att

det sker en ”moraluppluckring” allt efter hand som tiden går. 1750 är det inget barn som föds uä. Hundra år senare är det 7%. Eftersom jag av värmländska släktforskare fått den uppfattningen att barn med okänd fader är ett vanligt problem, har jag också tittat på motsvarande siffror för Sunne sn. Siffrorna där är 1,5% resp 16,0%, vilket tycks bekräfta påståendena.

Jag är helt övertygad om att jag i framtiden kommer att återvända många gånger till denna källa, för att öka min förståelse för den verklighet som mina förfäder levde i.

Åke Hörnqvist

KYRKOTAGNING

Av Annika Karlsson

Den som är intresserad av släktforskning har säkert någon gång stött på ordet kyrkotagning i husförhållsboken.

Det är en företeelse med lång historia. I vissa kretsar önskar man att den ska vara aktuell i dag också.

Riten innebär att en nybliven mor först måste välsignas av prästen, en viss tid efter förlossningen, innan hon kan gå in i kyrkorummet för att delta i gudstjänst och nattvardsfirande igen.

Låt oss börja från början. I Gamla Testamentet i 3:e Mosebok 12:1-8. står skrivet:

Herren talade till Mose:

Säg till israeliterna: När en kvinna får barn och föder en pojke, är hon oren i sju dagar, lika länge som när hon har menstruation. Den åttonde dagen skall pojken förhud skäras bort. Sedan skall hon vänta i 33 dagar under sin blödnings- och reningstid. Hon får inte röra vid något heligt eller komma in i helgedomen förrän reningstiden är slut. Om hon föder en flicka, är hon oren i två veckor, som när hon har menstruation. Sedan skall hon vänta i 66 dagar under sin blödnings- och reningstid. När hennes reningstid för en son eller dotter är slut, skall hon komma med ett årsgammalt lamm som brännoffer och en duva eller turturduva som syndoffer till prästen vid uppenbarhetstältets ingång. Prästen skall offra dem till Herren och bringa försoning åt henne, så att hon blir ren efter sitt blodflöde. Detta gäller för en kvinna som har fött barn, en pojke eller en flicka. Om hon inte har råd att offra ett lamm, skall hon ta två turturduvor eller två andra duvor, en till brännoffer och en till syndoffer, och prästen skall bringa försoning åt henne, så hon blir ren.

Ur Nya testamentet läser vi på Jungfru Marie Kyrkogångsdag eller Kyndelsmässodagen den 2 februari (eller närmaste söndag) som är 33 vardagar efter Juldagen, Jesu födelse Lukasevangeliet 2:22-24:

När tiden var inne för deras rening enligt Moses lag tog de honom till Jerusalem för att bära fram honom inför Herren – det står nämligen i Herrens lag att varje förstfödd av mankön skall helgas åt Herren – och för att offra två turturduvor eller två unga duvor, så som det är föreskrivet i Herrens lag.

En ung hustru från Herrestads härad i Skåne väntar på sin kyrkotagning i vapenhuset där en klädd knäfallspall är framställd. (Kopparstick av Forsell i Ett år i Sverige, 1862)

Kyndel kommer från engelskan candle=ljus.

Kyndelsmässodagen skulle alla ljus, både i kyrkans och till hemmets användning, välsignas i kyrkan på Marie Kyrkogångsdag.

I 1819 års Svenska Psalmbok (1921 års utgåva) står i inledningen till Ritualen:

KYRKOTAGNINGEN är nedkallandet genom kyrkans tjänare av Guds välsignelse över modern och hennes

kall. Gammal och svensk är denna sed. En yttre motsvarighet finnes visserligen i vad som berättas om Herrens moder Maria (Luk. 2:22 ff), men till sitt innehåll har kyrkotagningen icke alls med föreskrifterna i Moses' lag att göra. Dessa föreskrifter gälla icke oss.

Kyrkotagningen i vår evangeliska församling är ett uttryck av den glädje och lycka en kristen moder erfar, då hon efter genomkämpad ångest och kanske livsfara åter kan delta i församlingens gudstjänst. Församlingen möter henne då genom ordets tjänare med lyckönskan samt instämmer i den tacksamhet hon frambär till Gud och i den bön om välsignelse över henne, hennes barn och hennes hus, som uppsändes.

HERRE, jag vill förkunna ditt namn, mitt i församlingen skall jag prisa dig.

I 1942 års Handbok för Svenska Kyrkan lyder ordningen för

EN MODERS TACKSÄGELSE KYRKOTAGNING

Akten förrättas omedelbart före gudstjänstens början eller i samband med barnets dop, vid altarringen eller i sakristian.

Prästen beder: Modern knäböjer.

Allsmäktige, evige Gud, du som är allt levandes ursprung och källa. Vi tacka dig för den godhet du bevisat denna moder, genom barnet (barnen) som du anförtrott åt henne att älska och vårda.

Tag, o Herre i nåd emot den tacksägelse som hon frambär inför dig, när hon i dag med hälsa och stärkta krafter ånyo kan träda upp i din helgedom. Omslut henne med din barmhärtighet, och låt din välsignelse vila över henne och hennes hem. Helga

hennes hjärta att bära rika frukter i tro och kärlek. Giv henne nåd att med glädje fylla sitt höga moderskall. Bevara henne och hennes kära till evigt liv. Genom Jesus Kristus, vår Herre. Amen.

Om barnet varit dödfött eller avlidit före moderns kyrkotagning, läses följande bön:

O Herre, du har förbytt denna moders glädje i sorg. Men du har ock nådigt bistått henne och låtit henne komma till hälsa och krafter (så att hon ånyo kan besöka din helgedom). Därför tacka vi dig, med henne, av allt hjärta och bedja dig: Förläna henne nåd att ödmjukt böja sig under ditt behag. Hugsvälja henne i bedrövelsen och helga hennes hjärta, så att hon må

trakta efter det som är därovan, och hava dig till sitt hjärtas tröst och sin del. Genom Jesus Kristus, vår Herre. Amen.

Många traditioner inom folktron har råd och recept på hur en icke kyrkotagen kvinna skulle skydda sig för onda makter.

I boken Folklig läkekonst av Carl-Herman Tillhagen (1958) kan man på sidan 39 läsa: "Svavlet lades i icke kyrktagna kvinnors förkläde" för att skydda mot ont. Hon ansågs som hedning innan hon var kyrktagen.

I samma bok uppges också att *stålet* var det viktigaste medlet att skydda sig mot allt slags ont. Man "stälade sig" före kyrkotagning.

Enligt Nordisk Teologisk Uppslagsbok, var seden om kyrkotagning obligatorisk från år 1686, men blev frivillig år 1754. År 1948 sattes bruket ur kraft.

Vid mitten av 1800-talet började man använda sig av födelse- och dopböcker med förtryckta kolumnhuvuden. En av dessa avsåg uppgifter om kyrkotagningen (se t.ex. Uppsala Domkyrkoförsamlings födelse- och dopbok, Ca:11, 1869-1878). Noteringarna i denna kolumn avtar dock med tiden och i slutet av århundradet är de bara sporadiskt förekommande. Fr. o. m. 1922 är den borttagen.

Begravningskostnader förr och nu

av Bertil Olsson

Den jordiska hädanfärden har alltid kostat pengar. På senare års slutskattsedel kan var och en få en uppfattning om kostnaderna som kyrkoförsamlingen betingar sig. Men kostnaderna för begravning, gravplats och ringning förekom också i gammal tid. Anteckningar om begravningskostnaderna förekommer dock sparsamt i gången litteratur. I bouppteckningar borde kostnaderna vara mera specificerade, men tyvärr är kostnaderna för svepning, dekore-ring av rummet, kista, gravöppning, gravsättning, ringning i kyrkklockorna, likpredikan, likstol till prästen, förtäring i samband med likvakan och i anslutning till begravningen medtagen endast undantagsvis.

I C. E. Nygrens bok Karlstad stads historia del 1 skriver Nygren om begravning: "Först 1643 inflyter pung-pengar, varför kyrkhåvar då synes ha kommit i bruk och från 1645 även avgifter för ringning med klockorna. Från 1667 redovisas begravningsavgifter. Gravplatser betalades med oli-

ka belopp, allt eftersom gravplatsen låg inom eller utom kyrkans murar. De i koret var dyrast; för Johan Carlheims betalades år 1668 inte mindre än 45 dlr smt (daler silvermynt). De på kyrkogården var billigast; 3 à 4 daler, varjämte naturligtvis även för de fattiga funnos gravplatser utan avgift".

Kyrkoherden Anders Kierner i Hassle socken norr om Mariestad lät som 55-åring (1740) d v s 22 år före sin död mura en grav på kyrkogården. Hela graven med hållar och arbetslön kostade honom 107 dlr smt, ungefär värdet av 7 oxar vid den tiden.

Ur en bouppteckning från den 26 november 1770 efter Anders Jonsson i Mellerud i Nors socken finns i boets skulder uppräknade kostnader för begravningen till ett sammantaget belopp av 21 dlr smt. För bårkläde och klockor var anslaget 2 dlr smt.

Bårkläden och klockringning
Bårklädet användes för att täcka den av bräder hopspikade kistan. Man

kan säga att det var en dekoration som följt med in i våra dagar. Nutida kistor smyckas man vanligen med levande blommor men denna sed är en ganska ung företeelse. Först mot slutet av 1800-talet började kransar komma i bruk. Klockringning efter en död ansågs utomordentligt viktigt och skedde två eller tre gånger, beroende på vilken social ställning den avlidne hade. Det ringdes när personen avlidit (själaringning), på begravningsdagen och när själva begravningen skedde.

I bouppteckningen efter Anders Jonsson upptas "för personalignn till Prästen" 4dlr smt och "till Gla (gamla?) Prosten (prosten) för lägersta" 10 dlr smt. Prästen, i detta fall kan vara komminister Herman Svanström, som tjänstgjorde i Nors pastorat åren 1752 till 1797, fick möjligen betalt för sammanställning av personalia medan "gamle prosten" (Petrus Jonæ Ekman 1743-1777) höll likpredikan över någon vald text efter den vanliga högmässopredikan. Efter

denna betraktelse följde vanligen en redogörelse för den dödes familjeförhållanden, dödsorsak, livsgärning och betydelse för familj och samhälle. "Lägersta" är ett annat ord för likstod eller likstol.

Likstol

Med likstol menas en avgift som prästen förr hade rätt att uppbära för jordfästning. Den hade införts av den katolska kyrkan i Sverige under medeltiden och fortsatte efter reformationen. Sedan gammalt gällde att avgiften för jordfästning av bonde och bondhustru skulle utgå med en ko av ett hushåll som ägde sex kor eller mera, annars i penningar. Så stadgades också i 1681 års förordning om prästerskapets uppbörd § 2. Här slapp den som ägde fyra eller fem kor undan med 2 dlr smt, den som hade mindre än fyra kor betalade 1 dlr smt och ännu lägre var avgiften för barn och legohjon. En ko för en jordfästning, en snart övergående ceremoni, kan tyckas vara ett oskäligt pris. Men under medeltiden var det mera skäligt, ty då gav likstolskon rätt till särskild mässa för den döde, men den lutherska prästen läste inga själmässor. Många bönder sökte undkomma den dryga avgiften genom att i god tid lämna över gården och djurbesättningen till barn eller andra närstående. Denna utväg stoppades emellertid genom en förordning den 18 januari 1743. Förordningen av 1743 avsåg egentligen prästrättigheterna i Österbotten men kom snart att betraktas som en närmare förklaring av 1681 års allmänna författning om prästerskapets lönerättigheter i hela landet.

Anders Jonsson hade bara två kor; Dåderos värderad till 12 dlr smt och Röros 10, så sterbhuset betalade i pengar 14 dlr smt.

Christina Dalhede nämner i sin bok Frykerud III att till kyrkan i Frykerud betalades för bårkläde och klockor för Olof Andersson i Ackebol 1 dlr 4 smt år 1781

I Frykerud visar bouppteckningen efter kyrkvärden och dannemannen Anders Johansson i Önebol år 1749, att en ko kallad Whitlinda och värd 5 dlr smt, anslogs till doktorn och biskopen som lägerstod. När lägerstoden till prästen för begravningen efter Sven Nilsson i Bondestad i Kil sattes upp år 1781, betalades den i reda pengar med 1 rdr 16 sk specie. I bouppteckningen från den tredje december 1776 efter hustrun Abbeluna Olofsdotter i Klaxås avsattes i likstod en ko vid namn Gulldufwa till ett värde av 15 dlr smt.

För att tillverka likkistan till Anders Jonsson i Mellerud fick Jonas i Mellerudstorp 2 dlr smt och för järnkorset på kyrkogården fick Jon i Hornäs 3 dlr smt. I Frykerud kostade en snickartillverkad kista för Olof Andersson i Ackebol den tjugosjätte februari 1781 3 dlr smt och för Olof Ersson i Säbytorp i Kil 1783 kostade kistan 16 sk specie, vilket motsvarade ungefär 2 dlr smt

För begravningskostnaderna för ett fattighjon på Glaskogen år 1865 finns följande antecknat:

"Jan. 7 Bet. För en lickkista 5.-, D:o för Swep 2.-, D:o till prosten för parsonali 1.-, för gräfning till kyrkowaktaren -.50, ett skjus till kyrkan för likkistans ditfraktande 1:50, min tidsförspillan härföre 3.-, Summa Rdr Rmt 13.-, Olof Olsson i Wäxwik".

I räkenskaperna för Segerstads kyrka för år 1899 finns den 5 mars upptaget kostnaderna för begravningsen av f.d. hemmansägaren Magnus Olsson i Törne (min farfars farbror). Begravningen kostade 3 kronor, för klockringning 1 kr och för bårtäcke 75 öre. Den 6 mars betalade sterbhuset efter "Enkefru Prostinnan Matilda Charlotta von Schele" från Bråte för kyrkobegravning 3 kr, för bårtäcke 75 öre och klockor 1 kr. För ytterligare några personer betalades 4 kr och 75 öre, medan flertalet begravingar betalades med 25 öre troligen för klockringningen.

Prästen A. Kjellin antecknade i

räkenskaperna för kyrkan (Segerstad LI:4) : "Af förestående 25 kr 50 öre har undertecknad denna dag mottagit 20 kr 75 öre återstående 4 kr 75 öre för Fam Elicsons begravning är ej ännu influtet hvilket belopp 20:75 härmed qvitteras Prestbol den 3 mars 1900".

Det finns svårigheter att jämföra gångna tiders kostnader för begraving med våra dagars, men man kan få ett något så när begrepp, om man jämför arbetskostnader. En industriarbetarlön år 1900 var ca 35 öre per timme. En begraving för 3 kr skulle då motsvara ca 8, 5 timmar. En dräng hade år 1765 omk 1½ dlr smt i veckan

I ett sockenprotokoll från den 30/6 1908 var kostnaden för gravplats på Nors kyrkogård bestämd till 2 kr per kvadrataln och i protokoll från den 26 oktober 1947 bestämdes priset för gravplats till 75 kr och fri gravöppning.

Så är det idag

Flyttar vi oss fram till år 2001 kan man i slutskattebeskedet för detta år läsa att kyrkoavgiften för Nor var "1,29%, varav begravningsavgift 0,31%". För en beskattningsbar inkomst på 100 000 kr skulle avgiften bli 1290 kr respektive 310 kr. Vad får man då för dessa avgifter?

Ur broschyr Begravningsverksamheten från 1 januari 2000 har jag hämtat följande text.

Här är en uppställning av vad Du får för begravningsavgiften och vad dödsboet betalar i samband med begravingen.

Jag betalar årligen med min begravningsavgift för:

- Gravplats
- Gravsättning
- Kremering
- Transporter av kista från bisättningslokal till begravningsceremoni, till krematorium och till begravningsplats
- Lokal för begravningsceremoni utan religiösa symboler

- Skötsel av kyrkogårdens allmänna ytor, nyanläggningar, vård och underhåll - även av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar.

Dödsboet betalar vid begravning för:

- Kista och svepning
- Dekoration och blommor
- Annonsering
- Transport av kista till bisättningslokal, lokalen för förvaring och visning av stoftet
- Begravningsceremoni*
- Bärare av kista i procession till graven
- Minnesstund
- Gravsten
- Skötsel av graven

Den som tillhör Svenska kyrkan och därmed betalar kyrkoavgift behöver inte i sin församling betala för begravningsgudstjänst enligt Svenska kyrkans ordning; präst, kyrkomusiker och upplåtelse av kyrka. Gudstjänst ingår i kyrkoavgiften.

Samma rätt har man även om man väljer att ha begravningsgudstjänsten i annan församling än i hemförsamlingen.

Källor:

Bondesson Lars; *Seder och bruk vid livets slut.*

Bankeström Sven; *Från flydda tiders Kristdala och Tunalän III. 1800-talet.*

Dalhede Christina; *Frykerud III.*

Ernvik Arvid; *Folkminnen från Glaskogen.*

Lagerqvist Lars och Nathorst-Böös, Ernst; *Vad kostade det?*

Mannerfelt, Otto; *Anteckningar om den äldre kalkstensindustrin i Västergötland.*

Nygren C. E. ; *Karlstads stads historia I.*

Svenska Kyrkans Församlingsförbund; *Begravningsverksamhet från 1 januari 2000.*

Rödsot eller dysenteri

Av Anders Höglund

Rödsot finns beskriven redan på sanskrit (fornindiska). Sjukan följde perserkungen Xerxes trupper på deras marsch genom Tessalien år 482 f. Kr., och har sedan troget följt alla krigståg fram till detta århundrade. Rödsot är den dåliga hygienens oskiljaktiga följeslagare.

År 1452 uppträdde farsoten i det danska truppläget vid Jönköping och avbröt krigstågen genom Sverige. Våldsamma rödsotsepidemier rasade i Sverige på Gustav III:s tid, speciellt 1773-1784, med årliga dödssiffror på 15 000. Rödsot orsakade den sk lantvärnssjukan i Sverige under 1808-1809 års krig och skördade då blomman av vår manliga ungdom. Den svåraste epidemin pågick 1808-1813 med 50 000 döda. Tioårsperioden 1851-1860 avled 26 000 svenskar i sjukdomen.

Rödsot följer på illaartade och smittosamma diarréer. Utom att det därvid märkes någon feber, törst och sömnlöshet, igenkännes den strax av dess pinsamma slet och trägna, ofta fruktlösa trängningar till stols,

med blodblandad stinkande gör eller tarmskav, som därest tjänlig bot ej emellankommer, slutas med kallbrand i tarmarna.

Numera har farsoten bringats under kontroll i Sverige. Rödsoten förekom så sent som 1941-1944, under det finska fortsättningskriget.

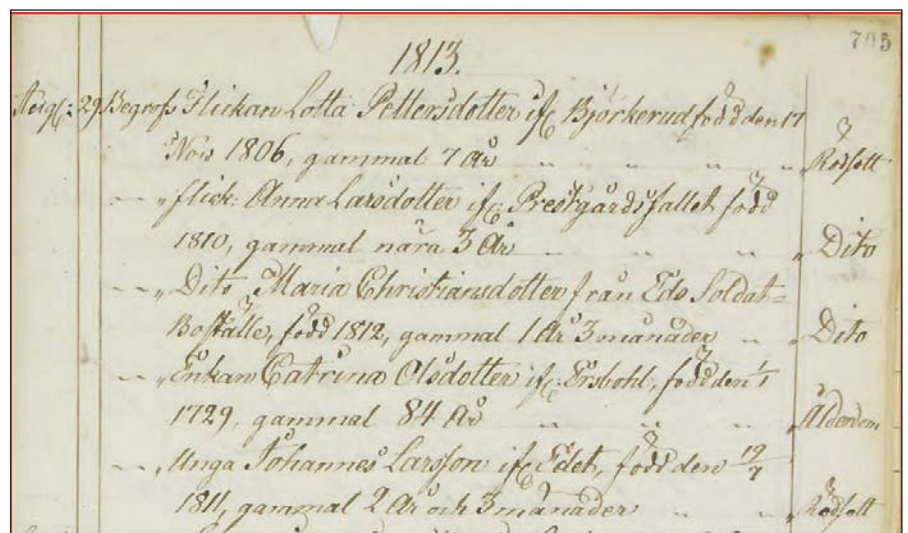
Det ovan skrivna är hämtat ur "Svenska sjukdomsnamn i gångna tider", av Gunnar Lagerkranz, 1983.

Rödsoten i Rudskoga

Rödsoten förekom alltså framför allt under två perioder, 1773-1784 och 1808-1813. Hur påverkade detta befolkningen i Rudskoga?

1773-1784

Under åren 1773-1784, dog 48 personer (15%) av rödsot, varav 36 (11%) var barn upp till 20 år. Det totala antalet döda under perioden, var 323. Åren 1773 och 1783 utmärker sig

Utsnitt ur död- och begravningsboken år 1813. Den visar att 5 personer begravdes samma dag, 29 augusti.

särskilt. År 1773 dog 66 personer. 24 anges ha dött av rödsot, varav 19 barn.

År 1783 dog 45 personer. 22 anges ha dött av rödsot, varav 15 barn upp till 20 år. Under de övriga åren dog ett barn 1774, och ett 1777 av rödsot.

1808-1813

Under perioden 1808-1813, är rödsot den enskilt största dödsorsaken, med undantag av dödsfall på grund av ålderdom (51 personer).

Döda i rödsot 1807-1814

Av 265 döda under perioden, anges 41 (15%) ha dött av rödsot.

Drygt hälften av dödsfallen i rödsot skedde år 1813 (25 personer). Därefter följer 8 döda år 1811. Övriga 8 fördelar sig på åren 1808, 1809, 1810 och 1812.

Under år 1809, dog också 12 personer i fältfeber. Det är ett samlingsnamn för några olika sjukdomar, bland

annat rödsot. Fem av dessa var barn mellan 5 månader och 14 år. Övriga vuxna mellan 19 och 59 år.

En kontroll av dödsfall av rödsot socknarna runt Rudskoga under perioden 1808-1813, visar 94 dödsfall i Nysund, 34 i Visnums Kil, 33 i Visnum och 8 i Södra Råda

Döda i rödsot i Rudskoga 1808-1813

År	Ort	Född	År	Ort	Född
1808	Kerstin Jansdotter	Östra Bjurvik 1758	1813	Gustafva Svensdotter	Bässebol 1812
1809	Cajsa Ersdotter	Röreholm 1801		Kerstin Andersdotter	Bässebol 1752
	Sven Persson	Skottlanda 1807		Anders Peter Larsson	Bässebol 1811
1810	Anders Nilsson	Brännhallarna 1799		Maria Christiansdotter	Edet 1812
	Erik Nilsson	Brännhallarna 1802		Johannes Larsson	Edet 1811
	Britta Nilsson	Brännhallarna 1805		Anna Jonsdotter	Eriksbol 1806
1811	Zacharias Jansson	Edet 1796		Jonas Gustaf Jonsson	Eriksbol 1810
	Stina Håkansdotter	Eriksbol 1753		Anders Larsson	Eriksbol 1810
	Cajsa Danielsdotter	Kolerud 1810		Johanna Nilsson	Gatkärret 1812
	Maria Stina Ersdotter	Kolerud 1811		Erik Andersson	Norra Gisselbacka 1813
	Stina Ersdotter	Kolerud 1795		Jacob Carlsson	Ingelsrud 1808
	Lisa Larsdotter	Kolerud 1808		Petter Persson	Kolerud 1812
	Sven Bengtsson	Svensbol 1811		Maria Lena Pettersdotter	Perstorp 1808
	Erik Ersson	Tokebols ägor 1809		Stina Pettersdotter	Perstorp 1803
1812	Erik Larsson	Revsten 1785		Anna Larsdotter	Prästgårdsfallet 1810
	Stina Andersdotter	Revsten 1740		Lars Ersson	Prästgårdsfallet 1811
1813	Kerstin Olsdotter	Bjurvik 1754		Anders Larsson	Runnebol 1803
	Cajsa Nilsson	Bjurvik Östra 1774		Maria Lena Jonsdotter	Runnebol 1811
	Lotta Pettersdotter	Björkerud 1806		Cajsa Larsdotter	Skottlanda 1788
	Anders Svensson	Bässebol 1809		Maria Jansdotter	Upplanda 1765
	Olof Svensson	Bässebol 1805			

Det är påfallande många barn bland dödsfallen i rödsot. På ett par ställen i tabellen kan man se tydligt att hela eller delar av en syskonskara dött under samma kalenderår.

Döda i rödsot 1807-1814

	1807	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814	SUMMA
Rudskoga		1	2	3	8	2	25		41
Södra Råda		1	1		6				8
Visnum					18	8	3	4	33
Visnums Kil	16				13	5			34
Nysund			2	*	11	52	29		94
SUMMA	16	2	5	3	56	67	57	4	210

Nyhetsförmedling i äldre tid

Av Åke Hörnqvist

Något förenklat skulle man kunna säga att all information ute i bygderna var muntlig och att detta förhållande gällde långt in i modern tid.

Tidningarna är i det här sammanhanget ett medium, som började få en större vikt först i början av 1900-talet.

De första lokaltidningarna hade visserligen börjat dyka upp under första halvan av 1800-talet men de kom då oftast ut som veckotidningar och upplagorna var mycket begränsade; oftast räknades de endast i några enstaka hundratal. Och spridningen nådde ytterst sällan utanför stadens gränser¹.

Tinget

Om man går riktigt långt tillbaka i tiden, var tinget den hävdvunna platsen för överhetens information till allmänheten, när det gällde lagar och regler som de hade att förhålla sig till.

Men på tinget var det långt ifrån alla som var närvarande och dessutom var det ting bara två gånger per år. Trots detta användes tinget som forum även under 1500- och 1600-talen för *"påminnelser om allt som var att bestyra, om: varggårdar, vargnät, rävkulor, nät och skall, om tillsyn över vägar, broar, diken och stängsel, om skjutsfärder och gästning, om olaga svedjehuggning och om skvaltekvarnar, om humlegårdar, om ekskogarnas skyddande, om lösdrivare, om onödigt skjutsande, osv."*²

På många platser arrangerades marknader i anslutning till tingsmötena och då kunde man nå betydligt fler åhörare.

Detta utnyttjades flitigt av kungamakten under 1500-talet. Men med det potentiellt stora antalet åhörare

följde också stöj och stim så det var nog inte så lätt att göra sig hörd alla gånger.

Kyrkan

I takt med att antalet lagar och förordningar ökade under 1600-talet ökade också kravet på en effektivare kommunikation.

Överheten kastade därför säkert lystna blickar på kyrkan som ny plattform för att nå ut till så många som möjligt. *"Kyrksamheten var mycket hög i slutet av 1600-talet och även under 1700-talet. Det var i princip obligatoriskt att gå i kyrkan, och församlingsbor som alltför sällan bevistade gudstjänster kunde ställas inför världslig rätt och tvingas böta för sin försumlighet"*³

Alltsedan 1571 års kyrkoförordning hade de varit möjligt för enskilda personer att få meddelanden upplästa från predikstolen. Men prästerna var

Präteståndet hade utarbetat ett förslag till ny kyrkoordning 1682. Efter många turer fram och tillbaka samt kraftiga omarbetningar, som utförts av det kungliga rådet, blev det lag den 3/9 1686.⁴

Den täckte ett brett fält av kyrkans arbetsområde bl a ålades prästerna att föra bok över födda/vigda/döda inom församlingen.

När det gäller det som är ämnet för denna artikel, reglerades i den nya lagen också vilka typer av kungörelser som prästen skulle läsa upp. (Oftast var det bara prästen som var läskunnig i socknen vid den här tiden). Dessutom när han skulle läsa upp dem; de skulle läsas upp i slutet av gudstjänsten omedelbart före välsignelsen, dvs så att ingen kunde smita undan³.

Utifall det fanns någon präst som trilskadades och inte ville fullgöra sin uppläsningssplikt, hade statsmakten

Ärendekategori	Centralt utfärdade	Landshövdingen	Lägre tjänstemän	Totalt
Kallelser till möten		15	12	27
Centralt utfärdade beslut, förordningar	41			41
Regionalt utfärdade författningar mm		13	7	20
Råd, anvisningar, allmän information	14	57	18	89
Efterlysningar		34	3	37
Auktioner		36	21	57
Summa	55	155	61	271

ytterst ovilliga att bereda plats för andra. Fogdar och andra befallningsmän fick stå ute på kyrkvallen och läsa upp överhetens befallningar och plakat².

Prästerskapets kamp för att upprätthålla kyrkans självständighet gentemot staten punkterades i och med införandet av det kungliga enväldet 1680.

gett sig själv rättigheten att döma vederbörande till böter.

Kungörelser

I den ovan refererade avhandlingen av Elisabeth Reuterswärd lämnas ett exempel på vad prästen hade att läsa upp under ett år. Exemplet är hämtat från Gårdstånga, sn i M län år 1767:

¹ Den svenska pressens historia, del 1, Västervik 2000

² Nils Herlitz, Svensk självstyrelse, Uppsala 1933.

³ Elisabeth Reuterswärd, Ett massmedium för folket, Lunds universitet, 2001.

⁴ Göran Inger, Den svenska kyrkolagen 300 år, Kyrkohistorisk årsskrift 1986.

Till dessa 271 ”nya” kungörelser skall läggas ytterligare 54 lagar och förordningar som enligt gällande regler måste läsas upp på nytt varje år. Om man räknar med 50 gudstjänster per år innebär det 6,5 kungörelser varje söndag.

Författarinnan har gått in i materialet och tittat på en enskild söndag och funnit att *”läsningen tagit ungefär en halv timme i anspråk, det vill säga den tid det kan ha tagit att läsa upp 10 sidor tryckt text”*.

Med tiden växte antalet kungörelser så kraftigt att det under 1800-talet förekom att uppläsandet kunde ta upp till två timmar¹. Man kan därför livligt föreställa sig det arbete som utfördes av kyrkväktarna.

De fick löpa upp och ner i kyrkgången för att knuffa på de som somnat. I flera sockenstämmoprotokoll kan man läsa att detta med tiden blev *”föremål för åtlöje, förargelse och kritik”*². Framförallt var det prästerskapet som ansåg att detta invercade menligt på folkets andakt och uppmärksamhet.

Därför bearbetade de också riksdagen med olika förslag till ändringar, tex att uppläsandet skulle ske efter gudstjänsten men det var först i mitten av 1800-talet som de började få gehör för sina synpunkter.

Att läsa allmänna kungörelser från predikstolen levde dock kvar ända in på 1940-talet, visserligen i starkt begränsad omfattning allt sedan de sista årtiondena på 1800-talet.

Böndagsplakat

Böndagarna hade en något speciell funktion när det gäller maktens nyhetsförmedling till sina undersåtar.

Som namnet antyder har företeelsen sitt ursprung i särskilda faste, bot- och bönedagar.

Enligt dåtidens ortodoxa religiositet var olyckor, som drabbade landet, att anse som Guds straffdomar över ett folk som levde i olydnad mot Guds förhållningsorder i Skriften. Till dessa olyckor räknades främst krig, pest och missväxt.

Ett genomgående inslag var dock att kungen och hans kansler på alla sätt försökte övertyga allmogen om äktheten i sina fredsanssträngningar. Som kontrast till detta poängterades fiendens opålitlighet och ovilja till fred.

1675 omformulerades dessa dagar till att bli ett mera renodlat språkrör för statsledningen.

Dessutom flyttades dagarna till fredagar och det var kungamakten som i början av varje år bestämde vilka fredagar som skulle vara böndagar. Man valde då ut en fredag i varje kvartal. Att utebli från någon av dessa dagar ansågs som mycket graverande.

Det var också kungamakten som utarbetade den text som prästerna skulle läsa upp inför menigheten. Om man bortser från plakatens obligatoriska religiösa inramning, var det den opinionsbildande effekten som stod i centrum; att utmåla sina egna åtgärder som alltigenom ädla och i samklang med Guds vilja.

I början av 1830-talet utfärdas de sista böndagsplakaten. Sverige hade då kommit in i ett nytt historiskt skede. Fredsambitionerna var nu etablerade på ett grundmurat sätt och det gick inte längre att inbilla folket att sjukdomar och missväxt var Guds straff för olydnad.

Kyrkvallen

Mot bakgrund av maktens ofullständiga och i många fall snedvridna information, är det inte att förvånas om ryktesspridningen var mycket omfattande.

Ett illustrativt exempel på detta är hattarnas böndagsplakat inför det planerade anfallskriget mot Ryssland 1741-1743.

Trots att makthavarna under åren 1740 och 1741 var fullt upptagna med att rusta Sverige för kriget, lovsjögs freden i plakaten. *”Kungen konstat-*

Gustav II Adolf var den förste av våra kungar, som använde sig av dessa dagar på ett mera regelbundet sätt. *”I samband med betydelsefullare segrar, fredsslut osv. utlystes dessutom särskilda tacksägelsedagar”*³.

De ordinarie böndagarna utnyttjades mestadels till att uttolka viktigare inrikes- och utrikes händelser på ett så positivt sätt som möjligt.

¹ Signums svenska kulturhistoria, Frihetstiden, Lund 2006

² K.H. Johansson, Kyrkobruk och gudstjänstliv under 1700-talet, Stockholm 1938

³ Bill Widén, Böndagsplakaten och opinionsbildning under Gustav II Adolfs tid, Kyrkohistorisk årsskrift 1987

erade ännu en gång, att den viktigaste grunden till invånarnas välfärd bestod i att landet fått leva i fred efter en lång period av förhärjande krig”².

Samtidigt kunde folket med egna ögon se den omfattande mobilisering som skedde. Av erfarenhet visste de ju, att merparten av knektarna från orten, skulle de aldrig få se igen. Det skulle också visa sig att så var fallet även denna gång.

Av de 18 000 man, som skeppades över till Finland, var det bara en 1/3-del som kom tillbaka.³

Detta och andra för gemene man närliggande frågor var givetvis sådant som diskuterades efter gudstjänsten ute på kyrkvallen.

Överheten såg dock inte alltid med blida ögon på dessa samlingar. Åtminstone inte i mina hemtrakter, för i ett prostetingsprotokoll från 1763 i Nordingrå sn, Y län, kan man läsa: ”Kvinnfolken bruka ännu den gamla osed, at stanna kvar utanför kyrkodörren och på kyrkogården, där öfwa sqvaller och sorla, at det höres lång väg, ty skall de därför få varning, och Bönderna, helst de, som veta sig vara sina hustrurs män, antyddes, det borde äfven de dem för sådant varna”.

Tidningar i Värmland

Antalet dagstidningar som under åren utgivits i Värmland uppgår till mer än 50 olika titlar. Många blev mycket kortlivade men av de som fortfarande lever har tillkomståret en stor spridning, allt från mitten av 1800-talet till mitten av 1900-talet.

Etableringsår för nu utkommande dagstidningar i Värmland.

Arvika Nyheter	1895
Filipstads Tidning	1850
Fryksdals-Bygden	1941
Karlskoga Tidning	1883
Karlstads Tidning	1879
Kristinehamns-Posten	1884
Nya Wermlands-Tidningen	1836
Säffle Tidning	1894
Värmlands-Bygden	1948
Värmlands Folkblad	1918

Faktarutor:

Hattarna

Benämning på en politisk gruppering i Sveriges riksdag under frihetstiden.

Utrikespolitiskt argumenterade de för ett revanschkrig mot Ryssland och inrikespolitiskt för en ekonomi baserad på merkantilistiska principer. Deras politiska motståndare gick under benämningen mössorna.

Post- och Inrikes Tidningar

När man behandlar ämnet nyhetsförmedling i äldre tider, kan man inte gärna undgå att nämna något om Post- och Inrikes Tidningar, världens äldsta ännu utkommande tidning.

Det första numret utkom redan 1645. Den är dock inte den äldsta tidningen. Enligt presshistorikerna anses tyskarna ha varit först med en tidning som kom ut 1609.

Man räknar med att PoIT, som den numera förkortas till, under 1600-talet hade en upplaga på några hundratal exemplar.

Stockholm var den självklara utgivningsorten, eftersom tidningens innehåll riktade sig till rikets ledande män. Några enstaka exemplar distribuerades också till de större landsortsstäderna. Men gemene man kom nog aldrig i kontakt med någon tidning förrän under andra halvan av 1800-talet.

PoIT är numera enbart en officiell tidning för myndighetsinformation. Till exempel måste konkurser, skuldsanering, bolagsärenden och exekutiva auktioner enligt lag kungöras i PoIT. Men fram till början av 1900-talet kunde den även innehålla nyhetsnotiser och litterära inslag.

Den 1 januari 2007 upphörde PoIT som papperstidning. Den finns dock tillgänglig som gratistidning på nätet. Sedan samma datum är det Bolagsverket som ansvarar för utgivningen.

Väghistoria

Av Bengt Stjernlöf

När vi susar fram längs vägarna i 90 km/t och tycker att det går långsamt, är det kanske dags att fundera på hur tidsödande och strapatsrikt det var att färdas förr.

Tidiga vägar

Ett samhälles utvecklingsnivå kan till en del bedömas efter kommunikationernas standard. Anläggandet av städer och handelsplatser tillsammans med en ökad befolkning medförde att behovet av förbättrade kommunikationer uppstod. Sverige, som var ett glest befolkat, fattigt u-land i Europas utmarker, låg här långt efter de centraleuropeiska länderna till mitten av 1900-talet.

När Värmland började befolkas skedde bosättningsarna här som på andra ställen på lättodlade marker längs sjöar och älvar. Transportbehovet var litet. Det var därför naturligt att man i första hand färdades på vattendrag med flottar eller stockbåtar på sommaren och med slädar på vinterisarna. Att bygga en båt var enklare och mindre kostsamt än att hålla vägar i stand.

På lättframkomlig mark i anslutning till vattendragen bildades enkla gång- och ridstigar som löpte längs åsar och dalgångar. Över mossar och sankmarker byggdes kavelbroar. Vid bäckar och åar anlades vadställen. Kristendomens införande medförde nya krav på vägnätet. Redan vid me-

deltidens början fanns s.k. allmannavägar som inte underhölls av byn utan av häradet. Det var vägar som gick till tings- och handelsplatser men framför allt var det vägen till kyrkan.

Den kyrkliga organisationen var beroende av goda kommunikationer, befolkningen skulle kunna ta sig till

med hacka, yxa, spade och spett. Kärrvägen däremot var grusad och träd hade huggits ner där så var behövligt. Byggnadsmaterialet togs lokalt, fanns inte grus använde man sand eller vad som fanns tillgängligt.

Vägarna var ofta dåligt dränerade och blev vattenfyllda vid regn. Det var vanligt att man då fick gå vid sidan om den ursprungliga vägen. Kärrvägen karakteriserades av två hjulspår med ett nedtrampat spår efter hästarnas hovar mitt i.

Peter Björkman skriver i sin *Beskrivning öfver Wermland från 1842*:

"Den första vägen som historien omtalar ledde från Eda skog över Skärnässundet, Frykälven och

Klarälven, genom Våse, Ölme och Visnums härader förbi Hova och Skarra. Denne väg reste Sigvater Skald då han med några följeslagare var utsänd att utforska Olof Skötkonungs inställning till Olof den Helige i Norge. Över älvarna och vattendragen hjälpte han sig så gott han kunde med ökstockar. Olof den Helige for även samma väg då han flydde från Norge".

Samma väg lär kung Birger med krigsmakt ha använt år 1305 och den anges i Rimkrönikan som mycket besvärlig. I slutet av 1500-talet var fortfarande även de större värmländska vägarna så dåliga att hertig Karl vid besök med sitt hovfolk tvingades att rida till häst.

Valvbro i sten på gamla vägen mellan Svartåhyttan och Älvsbacka. Foto: Författaren

kyrkan för gudstjänst, dop, bröllop och begravingar. Kyrkvägen måste också vara likväg, i Västgötalagen står det att man inte fick föra lik över annans mark. Få vägfrågor har orsakat så många tvister som vägen till Guds hus. Kyrkvägarna knöts efterhand ihop och kom att bilda ett rikstäckande nät.

Vasatidens vägar var bredare än de gamla stigarna men lika krokiga och backiga. Åkermarken var alltför värdefull för att bygga vägar på, så dessa anlades mellan ägorna eller i gränsen mot skog och utmarker.

På 1800-talet skiljde man på bruten väg och kärrväg. På den förra hade endast rötter och stenar tagits bort

Trots att vägnätet förbättrades var landet, utom i de centrala delarna, dåligt försett med vägar ända in på 1500-talet. Kvaliteten var högst varierande. Huvudvägarna som kallades kungsvägar hade den bästa standarden. En av de värmländska kungsvägarna gick från Närkegränsen via Kristinehamn och Karlstad mot Dalsland. Ytterligare stråk med gammalt ursprung är nuvarande väg 61 från Karlstad mot Arvika och norska gränsen, väg 62 från Karlstad upp i Klarälvdalen och väg 63 mellan Karlstad och Filipstad.

Gustaf Vasa var mån om att anlägga en väg för att frakta järn och malm från Värmlands bergslag till lastageplatserna nere vid Väneren. Vägen kom till stånd först under Karl IX tid. Denne utfärdade 1593 ett s.k. patent

angående röjandet av vägar och byggande av broar utmed allmänna landsvägar: *"Skola ock alla fogdar och häradshövdingar därpå till det flitigaste driva att allmänna vägar och broar måtte bli röjda och byggda laggilla, därför icke heller någon bör vara förskonad eller frikallad."*

När bergsbruket och järnhanteringen utvecklades fick slättbygdernas överskott på spannmål och kreatur en ny avsättning. Bruksägarna var genom hammarsmedsförordningarna skyldiga att för se sina underordnade med livsmedel och stora mängder spannmål fraktades och hjordar med kreatur drevs till höstmarknaderna bland annat vid Brattfors och Filipstad där försäljningen skedde mot betalning i järn som därför kallades oxjärn.

I mitten av 1600-talet skedde få vägförbättringar. Gångstigarna hade dock utvecklats till ridstigar men var ännu inte användbara för kärror. De stora kostnaderna för de ständiga krigen gjorde att medel till vägbyggen var begränsat. 1670 övergick ansvaret för att vägarna höll en acceptabel standard på landshövdingarna.

Typisk 1800-talslandsväg. Fotografiet är taget vid Västra Skymnäs norr om Munkfors. Notera gårdsgårdarna och avsaknaden av diken. Foto: Genom Roy Palm.

Med välståndet under frihetstiden under 1700-talet började kraftigare åtgärder att vidtas för att ordna vägväsendet. På kunglig befallning upprättades på 1730-talet en vägkartta över Sveriges alla allmänna vägar där post- och skjutsstationer fanns utsatta. Kartan fullbordades 1742 och lämnar följande redogörelse för vägarna i Värmland:

Arboga-Karlstad- Åmål 26 ¼ mil
Örebro-Nora- Filipstad 10½ mil
Karlstad-Filipstad 7 mil
Karlstad-Eda Skans 9 ¾ mil
Karlstad – Älvdalen 10½ mil
Kristinehamn-Gullspång 4½ mil
Kristinehamn-Karlskoga-Örebro 7½ mil

Resande

De flesta som färdades på de tidiga vägarna gick till fots med varan på

ryggen i en säck eller näverkont ofta med hjälp av särskilda bärställningar. Hade man tillgång till häst var klövjning vanligast, ett par säckar eller korgar som bands ihop och hängdes på var sida om hästryggen. Vanlig var också släpan som bestod av två stänger förenade med en eller flera tvärsålar. Stängernas framända spändes fast hästen, bakändarna släpade i marken. På stängernas mitt fanns tvärsålar där man band fast lasten. Släporna användes också för att föra lik till gravplatser. Med en häst kunde kanske 100 kg kölvjas och omkring 200 kg kunde tas på en släpa. Vid tyngre transporter som frakt av malm och järn behövdes därför ett stort antal hästar.

Hur man ännu färdades så var det mödosamt. Därför

fanns det vilstenar utmed stigarna där man kunde pusta ut och vattna hästen. Talrika var också "suptallarna" vanligtvis av ett ovanligt format och därför lätt att känna igen.

Arbetsvandringarna till städer och bruk var vanliga. Hantverkare och gesäller vandrade mellan byarna med sina verktyg och redskap.. Handlare färdades med hela sitt lager på ryggen där "västgöten" nog var den mest kände.

Om klövjehästar berättar Linné i sin Västgötaresa 1747: *"Vi mötte tre västgötar som drev 21 lösa hästar lastade med västgötagods. Varje häst hade en påse av bastnät om mulen så att han inte skulle börja beta efter vägen."*

Vägbyggnad och underhåll

När den politiska och ekonomiska makten koncentrerades till städerna hade de styrande behov av att när som helst på året kunna förflytta sig till länets eller rikets alla olika delar. En ordnad väghållning kom därför tidigt att bli föremål för regelrätt lagstiftning. Flera av våra landskapslagar innehåller bestämmelser om vägnas beskaffenhet. Landslagen som tillkom vid 1300-talets mitt, stadgar att landsväg och tingsväg skulle vara 10 alnar (6 meter) bred och kyrkväg och kvarnväg jämte broar 6 alnar (3,6 meter) en norm som var gällande långt in på 1900-talet.

1620 ålade Gustaf II Adolf landshövdingarna att *"draga synnerlig omsorg om vägnas iståndsättande"* beroende på att på de flesta håll var vägarna så smala och steniga att de snarare kunde kallas gångstigar än allmänna landsvägar.

Regeringsformen 1634 lade vägväsendet under statlig kontroll och nu utfärdades nya förordningar. Bland annat skulle vägarna mätas och vid varje mil sättas upp stenar eller märken. Genom landshövdingarnas försorg kom denna vägmätning till stånd de följande åren som resulterade i en rik flora av milstenar av trä, sten eller järn varav en del finns kvar idag.

Bestämmelser för vägväsendet sammanfattades och systematiserades i 1734 års lag där ett helt kapitel i byggningsbalken ägnades åt dessa frågor. Vad som här stadgades kom att bli gällande i 150 år framåt. *"Landsväg vara tio alnar bred som förr är sagt. Väg till Ting, Kyrka och Kvarn, så ock annan farväg sex alnar; bro över ström eller bäck som vägens bredd är"*. Som norm för vägunderhållet anges att *"vägar skola fyllas och höjas med sand och grus och årligen bättras så att vatten därå ej stannar. Å båda sidor skola diken göras där ske kan så ock avlopp därutom var nödigt är"*.

Hur man än rustade och lagade blev

vägarna sönderkörda, värst var det vid tjällossningen. Hästarna fastnade i gyttnar och kullstjälpta kärror var en vanlig syn liksom kärror stående med gyttnar upp till hjulnaven.

Vägunderhållet ålades de som ägde jord och den vägsträcka som skulle skötas bestämdes av gårdarnas mantal som i sin tur var satt efter åkermarkens storlek eller möjligheten att producera spannmål. Varje gårds vägsträcka markerades vid vägkanten med en påle eller tavla av trä ibland av beständigare märken av sten.

Fördelningen av vägsträckorna bestämdes vid lantmäteriförrättningar och fastställdes av länsstyrelsen. I en socken med lågt mantal och många vägar blev sträckorna längre. En viss gradering gjordes beroende på vägens svårighet. Avståndet från gården till den vägstäcka som skulle underhållas inverdade också på hur betungande vägunderhållet kom att bli.

Med hacka och spade, med gruskärra och sladd och med snöplog vintertid fick bönderna se till att vägarna var i farbart skick. Kontroll skedde vid den årliga vägsynen då byborna tillsammans med en kronobetjänt eller en särskild vägfogde kontrollerade underhållet. Bedömdes det som bristfälligt fick den underhållsskyldige böter och ålades att rätta till felaktigheterna. Vägens bredd kunde ibland kontrolleras genom att någon red med en 6 alnars stör tvärs över hästryggen och om stören tog i ett träd eller buskage på sidan blev det även här böter. Vid mer komplicerade fall utfördes vägsynen av härads-hövding och nämnd.

Hur vägen klassades var också viktigt. Om en väg som gick till ett bruk bedömdes som sockenväg skulle den underhållas av de väghållande bönderna i stället för bruksägarna. Detta var ytterligare en anledning till många konflikter.

Nyanläggningar av vägar bestämdes av häradet eller flera härader tillsammans - vanligtvis efter påtry-

ckningar från statsmakten. I en förordning från mitten av 1600-talet stadgades att särskilt utsedda förståndige män tillsammans med landshövding, fogdar och lagläsare var skyldiga att undersöka alla större vägar mellan städer, socknar och tingsställen och lämna förslag om hur de kunde förbättras, göras jämnare och rakare och i så fall *"tillhålla allmogen att efter lag ställa sådant i verket och att ingen var befriad eller undantagen utan efter öre och örtug tillhållas vägparten antaga och väl röja låta"*. Allmogen ålades att skaffa sig kärror särskilt vid de större vägarna.

Den sammanlagda längden av de allmänna vägarna i Sverige var vid 1800-talets mitt omkring 5 600 mil. För Värmlands del utgjorde de allmänna vägarna cirka 315 mil där 40% räknades som landsvägar, 35% som häradsvägar och resterande 25% som sockenvägar. Glesbygderna i den norra delen av landskapet var definitivt dåligt försörjda.

Vid 1800-talets mitt var de värmländska vägarna i ett tolerabelt skick åtminstone för lättare laster. Mycket berodde dock på de naturliga förutsättningarna som varierade i hög grad. Man kunde inte alltid dra vägarna över åsar och annan självränerande mark och ofta sakades tillgång till grus och annat vägbyggnadsmaterial. Markens beskaffenhet gjorde vägarna ytterst känsliga för årstidväxlingarna och särskilt i tjällossningen var de på många håll ofarbara.

Det kuperade landskapet i Värmland medförde ofta svårforcerade backar som forna tiders resenärer gärna berättade om.

Under 1800-talets olika skiftesreformer sprängdes de gamla byarna, gårdarna flyttades ut på ägorna och nya vägar måste byggas dit. De lades gärna i anslutning till ägo- gränser. I samband med järnvägsbyggandet under 1800-talets senare del byggdes vägar till de nya stationssamhällena.

Större väg- och brobyggen gjordes gemensamt av flera socknar. För bönderna underlättades väghållningen först 1891 då ekonomiskt bidrag kunde fås från staten. När järnvägar-

Grindarna var nödvändiga på grund av boskapsskötseln. I de stora delar av landet där man hade ett svagt jordbruk var boskapen en förutsättning för folkets försörjning.

fredad ö i ett hav av fritt bete. Vägarna gick till bebyggelsen och där vägen nådde eller lämnade inägorna fanns en grind. Det fanns en oskriven lag att den som öppnade en grind också skulle stänga den efter sig.

1857 fick landshövdingen rätt att bestämma om en grind skulle vara avlyft de tider den inte behövdes.

Först 1864 stadgades genom en förordning att grindar inte fick sättas upp på landsvägar och häradsvägar utan tillstånd. Fanns grind tidigare skulle vägsyn ske så att man kunde avgöra om den var nödvändig eller ej.

På de större genomfartslederna hade grindarna försvunnit redan vid 1700-talets mitt. Carl von Linné skriver i sin Västgötaresa från år 1746 att det inte fanns någon grind på vägen från Åmål över Karlstad till Filipstad. Å andra sidan hade den 12 km långa vägen mellan Lungsunds kyrka och Nässundets station så sent som 1904 tolv grindar dvs. en grind per kilometer.

Från 1800-talets mitt infördes en ny typ av grindar. De fanns vid järnvägs korsningarna och sköttes av särskilda grindskötare. Dessa grindar utbyttes från 1880 av fällbommar.

Avståndsangivelser

Drottning Kristina utfärdade en förordning där det stadgades att: "När vägarna äro röjde och lagade skola de mätas med snören så att alla mil bliver lika långa: och skall sextusende famnar göra en mil och vid var mil uppsättas vissa stenar och kännemärken den resande man till rättelse".

Den enhetliga svensk milen hade sålunda fastställts till 6 000 famnar dvs 10 688 meter. Milstolpar skulle sättas upp vid varje mil. De bestod av en trästolpe eller en tavla av sten. På 1700-talet blev tavlor av gjutjärn vanliga. Genom milstolparna kunde resans längd beräknas. Man satte ofta upp stolpar på var fjärdedels mil. Härifrån kommer uttrycket fjärdingsväg. Utöver avståndsangiv-

Utsnitt ur karta över vägnätet i Värmland i slutet av 1700-talet.

na började anläggas tog staten i allt större utsträckning över ansvaret för byggande och underhåll av landets allmänna kommunikationer. Systemet med väglotter upphörde på 1930-talet och vägunderhållet förstatligades 1944.

Grindar

Det vanligaste hindret på landsvägarna var de många grindarna som med varierande avstånd spärade vägen. Fanns ingen behjälplig person i närheten fick man stanna, kliva av, öppna grinden köra fram ett stycke stänga grinden och därefter fortsätta färden. Ofta höll sig barn vid grindarna och deras tjänstvilighet underlättade resandet men vid längre resor kunde den obligatoriska belöningen för grindöppnandet uppgå till kännbara belopp. Grindarna stod tätt men tillgången på kontanter var begränsad.

Fodret från ängar och vallar måste reserveras för vinterns behov. Boskapen fick därför under sommaren söka sin föda på utmarkerna eller i skogen där betet var fritt.

Sedan rovdjuren försvunnit ur de värmländska skogarna under 1800-talets senare hälft var det inte ovanligt att boskapen fick ströva fritt under dagen och själva finna sitt bete. De "ställdes av" på morgonen från byn eller sätern vilket innebar att någon, vanligtvis ett halvvuxet barn, följde djuren ett stycke ut i betesmarken. Där lämnades de och mot kvällen sökte de sig hem igen för att bli mjölkade. Systemet fungerade bra, endast i sällsynta fall hände det att något djur förräde sig. Det var emellertid viktigt att den odlade marken inhägnades, inte för att hålla djuren inne utan för att hålla dem ute från odlingarna. Bebyggelsen låg som en

elsen angavs vanligtvis årtal med ett kungligt vapen och länets landshövdingens initialer. Milstolparna var inte några vägvisare men ingick i skjut-

Vykort från Åräsälven i Norra Råda. Landsvägsbron i förgrunden är byggd på timrade stenkistor medan den nya järnvägsbron är av fackverkstyp, byggd i stål. Kortet genom Roy Palm.

shållningssystemet där betalningen utgick efter vägsträckans längd.

Vidare bestämdes att: *"Löper vägen till någon stad, socken, bruk, sjöhamn eller annan ort så skola märken sättas som visa till vad vägen ligger"*. Ingen anvisning gavs om hur märkena skulle se ut. Följden blev en vildvuxen flora där de som satte upp märkena bestämde hur dessa skulle se ut.

I och med 1891 års väglag upphörde milstolpssystemet att gälla. Man angav emellertid att *"där vägar löper samman skola vägvisare anbringas"*.

Trafikregler

Den första lagstadgade bestämmelsen om på vilken sida man skulle färdas vid möten utfärdades av Karl XII år 1718 då det påbjöds att *"postvagnar skall vardera hålla till höger"*. Denna bestämmelse upphävdes och vänstertrafikregeln fastställdes 14 år senare år 1734 då också företrädesrätten bestämdes. Gående skulle ge vika för ridande, ridande för kärra, kärra för vagn, tomt fordon för lastat osv. Principen var att den lätttrörligaste skulle vika.

Sabbatsvilan

Ett särskilt hinder för resor på medeltiden utgjordes av det strikta iakttagandet av sabbatsvilan. Lagarna

var mycket detaljerade. Om någon klövjat sin häst och hunnit ut från sin gård innan helgen ringdes in fick han straffritt färdas till närmaste gård men inte längre. Ingen fick på söndagen bära en så tung börda att han behövde två axelremmar. En börda med en axelrem gick däremot bra.. Om någon färdades på vägen då helgen ringdes in måste han vila i närmaste gård över helgen.

Kyrkomyndigheten fordrade att alla skulle infinna sig vid gudstjänsten. Under 1700-talet inrättades på en del håll s.k. kyrkbommar som hindrade resande att passera kyrkan under gudstjänsten. När ringning skett, folket var samlat och prästen hade kommit spärrade klockaren vägen genom att låsa bommen. Kom sedan resande fick de stanna vid bommen gå in i kyrkan övervara högmässan och sedan resa vidare när bommen öppnats.

Vintervägar

Men vintern med sitt snötäcke och isbelagda vattendrag satte sin prägel på samfärdseln. I själva verket togs då

i bruk ett delvis annorlunda vägsystem än det som användes på övriga delar av året. Nu var det lättare att resa och särskilda vintervägar erbjöd de resande helt andra möjligheter att ta sig fram och utnyttjades därför allmänt. Man kunde fara genaste väg över sjöar och på älvar och därigenom undvika branta backarna. Många gånger kunde man gena över mossar och öppna fältöppen. Utstakningen av vintervägar var en lagstadgad skyldighet som även den ålades jordägarna. Systemet med vintervägar var mera flexibelt än de vanliga landsvägarna, ofta fanns alternativa sträckningar som kom till användning allt eftersom slädföret och islossningen krävde det. Dessa vintervägar användes bland annat till att resa till och från vintermarknader. Slädar av olika slag togs på samma sätt i bruk vid kalas och sammankomster. Umgängeslivet florerade.

Vintern var därför den stora samfärdselns tid. Om vägen var igenyrd använde man tygor, snöskor både till sig själv och hästen. Vintervägarna var märkta med granruskor eller avfladd bark på träden, vid sjöar och större vattendrag satt en lång träspjåla i ett träd som visade vägens riktning över isen. Var man flera hästar i följe turades man om att köra först och spåra. Att köra upp en vinterväg slet hårt på hästarna.

Vintern var av stor betydelse för snabba och smidiga transporter av tunga laster. Ännu vid 1900 – talets början var vintervägarna viktiga och användes som ett komplement till vägarna på land bland annat för transport av timmer till flottningslederna. Plogningen utfördes av de gårdar som låg närmast vägen. De var indelade i ploglag som budades genom särskilda budkavlar som skickades mellan gårdarna. Den som utförde plogningen fick betalt av de övriga väghållningsskyldiga.

Broar och färjor

Så länge man red kunde man korsa större älvar genom att tillverka en flotte och låta hästen simma bredvid. När trafiken ökade anlades färjeställen. Under 1600-talet kom allt fler färjor i bruk de flesta på myndigheternas initiativ. Vid sjön Värmeln omtalas redan 1641 en sådan förbindelse mellan Strand och Skärmnäs. Författaren Erik Fernow anger att i slutet av 1700-talet fanns färjor bland annat vid Värmskogs sund, och vid Klarälven vid Deje, Olsäter, Skoga, Sölje och Fastnäs. Omkring 1900 fanns i Värmland fortfarande ett 25-tal färjelägen. Färjkarlarna avlönades av vägsamfundligheten och tog avgift av de resande.

Broar i städerna underhölls av staden och närliggande härader. Karlstads östra bro underhölls till exempel av av staden, Frykdals, Kils och Älvdals härader samt Nyeds socken medan den västra underhölls av staden, Nordmarks, Gillberga och Näs härader. Underhållsskyldigheten fördelades ofta så att vissa socknar släppte till timmer, järnsmide och spik medan arbetsfolk uttogs från andra.

Det mest revolutionerande under 1700-talet var den ökande användningen av valvbroar av sten. I jämförelse med träbroarna var stenbroarna stabilare, klarade högre laster och hade bättre varaktighet. Broar byggdes främst vid huvudvägarna och i städerna. 1752 bestämdes i en kunglig förordning att all nybyggnation av broar skulle ske i sten.

Men det var dyrt och tekniskt komplicerat att bygga i sten och träbroarna fanns kvar länge. I samband med anläggningen av järnvägar lärde man sig bygga fackverksbroar i stål som under 1900-talet till största delen ersattes av broar av armerad betong.

Fordon

Det tog lång tid innan släporna ersattes av kärror och andra hjulfordon. Ludvig Borgström skriver att före 1804 fanns det inte ett kärrhjul

i Nordmarks härad utan man red och frakterna skedde på släpor. Knut Liljebjörn berättar i sina hågkomster från Gillberga på 1770-talet över "landsvägarnas uselhet" som gjorde det nödvändigt att främst använda vattendragen när man skulle förflytta sig. Det var också vanligt att rida till häst och att klövja varor.

De enaxliga kärror som började användas i Värmland i mitten av 1800-talet ansågs vara bättre än de som användes på annat håll. De hade höga välgjorda hjul och järnaxlar. Kärrorna hade utbytbara överreden och kunde därför användas till både person och gods- och transport. Enbetsdon som de kallades när endast en dragare användes var vanligast eftersom de flesta bönder bara hade en häst. Omkring städerna och vid herrgårdarna användes två hästar och tvåaxliga kärror. I några få fall fanns fyrspann. Då som nu visade åkdonen den vägfarandes sociala ställning och anseende.

Järnvägarna

Före järnvägarnas tid var vattenlederna mycket betydelsefulla både för gods- och persontransporter. Hamnar och lastageplatser har funnits på många håll efter Vänerns stränder. När slussarna vid Trollhättan öppnades för trafik år 1800 ökade Vänerns betydelse men insjöarna och älvar var länge viktiga för frakt av tyngre varor som järn, trävaror, spannmål, sill och salt.

För att undvika många omlastningar byggdes vid 1800-talets mitt ett flertal hästjärnvägar och kanaler med slussar. Värmland var i flera fall ett transporttekniskt pionjirlän. Hur transporterna skulle organiseras engagerade hela samhället. Det gamla systemet med hästforor vintertid och pråmfrakter sommartid begränsade produktionsökningar vid järnbruk och sågverk genom otillräcklig tillgång av hästar och körkarlar och något måste göras.

Därför blev anläggande av järnvägar den största byggnadsuppgiften i Sverige under 1800-talet. Stambanor byggdes i hela landet till vilka privata järnvägar anslöt. Byggnadstekniskt ställde järnvägarna helt nya krav med stigningar på några meter per kilometer och med kurvradier på flera hundra meter. Banvallarna skulle klara många ton. Byggandet skedde med statliga pengar och Väg- och vattenbyggnadskåren ansvarade för att arbetet blev utfört på ett fackmannamässigt sätt.

Hur järnvägarna drogs fram i landskapet medförde att nya samhällen bildades och andra tvingades till till stagnation.

Järnvägen och ångbåtarna konkurrerade ut landsvägstrafiken både på gods- och passagerarsidan. Nya vägar byggdes till hållplatser och stationer i de snabbt växande järnvägssamhällena. Järnvägarna medförde drastiskt minskade transportkostnader, personer och gods kunde förflyttas när som helst under året utan tanke på före, tjällossning eller vattenstånd, dessutom med avgång och ankomst på minuten efter tidtabeller som bestämdes år i förväg.

Industrialiseringen påverkade landskapet påtagligt. Odlingens värde sjönk med följd att tillgången på vägbyggnadsmark ökade. Nya tekniska lösningar och mekaniseringar gav möjlighet att göra större ingrepp i landskapet. Kommunikationslederna kunde nu lokaliseras där det förr inte var möjligt att bygga sådana. Resultatet har bland annat inneburit många nya vägbyggen och ombyggnader av befintligt vägnät som gjordes rakare, planare och med kurvor med större radie.

Glumserudsbreven

Av Roland Kihlstadius

Här och var i Värmland finns alltjämt befolkade och brukade lantegendomar, som gått i obruten arvsföljd inom en och samma ägarläkt ända sedan den senare delen av medeltiden.

Den gemensamma odlarmöda, som i sekler lagts ner av alla dessa samhörande generationer, är närmast ofattbar och förtjänar därmed tveklöst senare tiders högsta berömmande heder.

Att även med stöd av skriftliga källor kunna belägga namnen på de tidigaste ägarna i en ovanligt lång kedja och deras inbördes släktrrelationer, erbjuder emellertid betydande svårigheter.

Tillgängliga, entydiga uppgifter från t ex 1400- och 1500-talen är få. I regel saknas de helt. Försöket att från sådana utgångspunkter framgångsrikt upprätta kompletta och pålitliga ägarelängder, som sträcker sig 500 år och rent av än längre bakåt i tiden, är självfallet oerhört svårt.

Redan i senmedeltid hade skattegården Glumserud i Väse sn, i häradet med samma namn, påförts en jämförelsevis hög oxeskatt om 14 öre, dvs nästan 2 mark örtugar¹. Beloppet låter måhända inte så uppseendeväckande stort i nutid, men man bör i sammanhanget erinra sej, att en s k laggill oxe på den tiden värderas i

24 öre, dvs 3 mark. Tung beskattning antyder, att gården ägde ett stort antal tidigt uppodlade tegar god inägojord.

Från tillhörande gärdeslindor tog man omsorgsfullt tillvara sommarens höskörd. Värdet på tillgängliga skogs- och hagmarker beaktades föga vid skatte- och mantalsberäkning. Snart skulle Glumstorp och andra ägolotter avskiljas från modergården som självständiga brukningsenheter.

För nu mer än 100 år sedan ägdes en av Glumserudsgårdarna, om då totalt 91 ha, varav öppen åker 28,5 ha, av Jan Petter Nilsson och hans hustru Emma f Olsson. År 1931 överlät de egendomen till sin son och sonhustru Olof Helmer Nilsson f 1894, gift 1918 med Hilda Theresia Johansson f 1898.

Deras son, Erik Allan Nilsson f 1928, anförtröddes på 1950-t i sin tur fädernegården, nu registrerad som Glumserud 4:9 m fl. Tillhörande areal jord hade kommit att utvidgas betydligt.

När det gäller, att med stöd av säkra skriftliga dokument kunna följa ett gårdsarv riktigt långt tillbaka i gångna århundraden, är familjen Nilssons anrika egendom i Glumserud synnerligen unik. I det egna gårdsarkivet förvaras tre skilda brev upprättade under 1400-talet.

Bevarade värmländska brev från medeltid knyts i huvudsak till kung,

kyrka och skilda fräsläskter, dvs herremän och deras agerande. Här får vi bekräftelse på, att lika gamla åtkomsthandlingar även tillkom åtminstone mellan storbönder i landskapet. Det ger en ny intressant inblick. Att så ytterst få köpe- och salubrev av denna kategori bevarats in i vår tid, hänger säkert delvis samman med, att brevens uråldriga handskrift i allmänhet ej kunde läsas eller tolkas av senare tiders landsbygdsbor.

Man tyckte det såg ut, precis som en förvirrad kråka planlöst råkat spatsera över pergamentsbladet och därunder avsatt sina otydbara sparkar och spårkrumelurer. Under 1800-talet hade visserligen obligatorisk folkskoleundervisning påbjudits och införts i socknarna. På åtskilliga håll var det dock länge än klen beställt med läs- och skrivkunnigheten, särskilt bland gammalt folk.

Antalet medeltida brev tillkomna bland värmländsk allmoge var, som antytts, av förståeliga skäl definitivt mycket begränsat. När de dessutom betraktades som oläsbara och helt meningslösa, kom de efter hand sorgligt nog att tanklöst kastas bort och förkomma. Det ansågs vara det enklaste och effektivaste sättet, att för alltid göra sej av med onyttigheterna.

I Glumserud tänkte och handlade man klokt nog annorlunda. Där tog-

¹ En värmländsk skattebok från 1503.

Nationen och hembygden 11, Uppsala 1939

Väse

Väse socken ligger öster om Karlstad.

Där gården Vee nu är belägen fanns förmodligen under forntiden en offerlund, där den hedniska befolkningen kom tillsammans för att »blota» åt åsagudarna. Sådana platser kallades stundom Vi, som

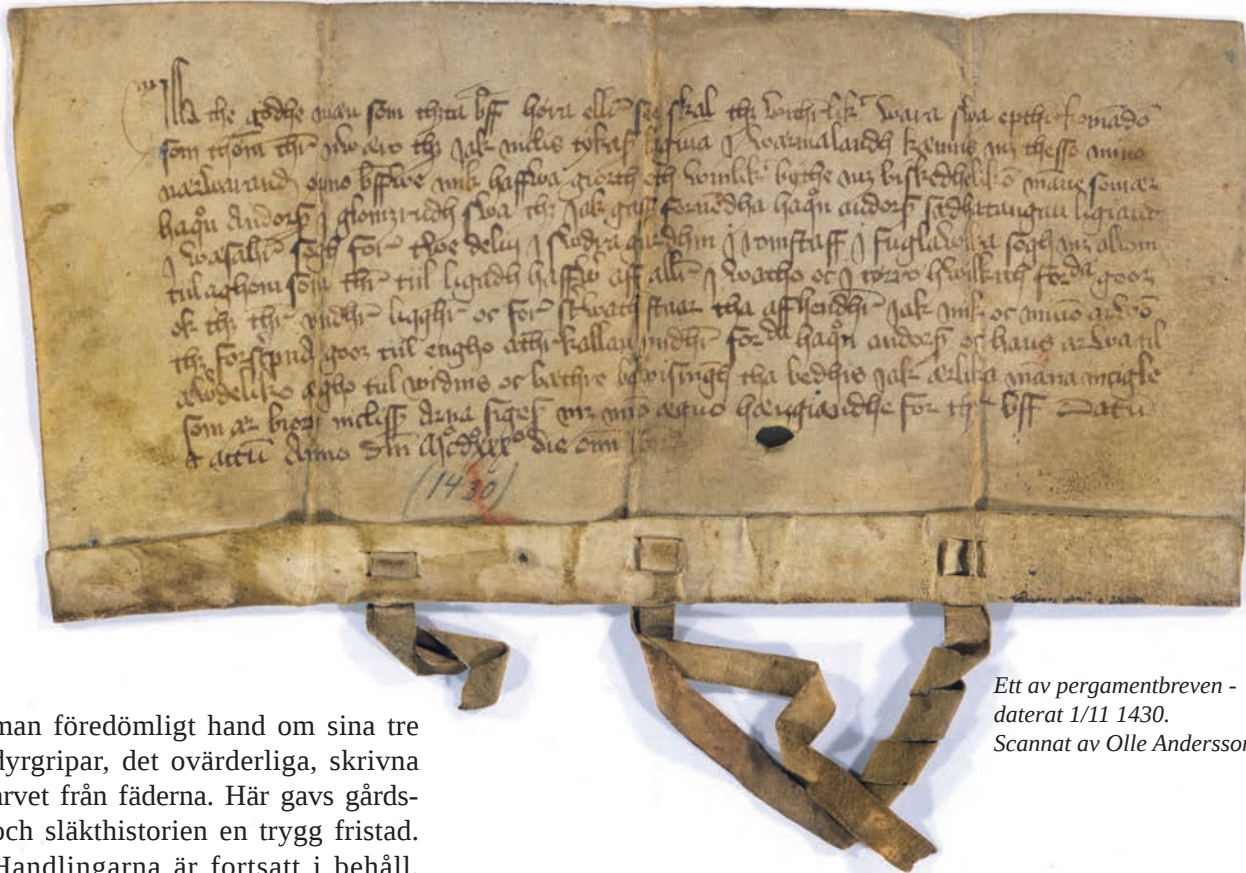
betyder helgedom, heligt ställe. På detta sätt tros platsens namn Ve hava uppkommit.

Då ortens folkmängd uppgått till omkring 100 hushåll, sammanslöt dessa sig på sedvanligt sätt till ett samhälle. Dylika samhällen kallades för »hundarid». Så synes blotställets

namn blivit givet åt hela samhället, och så börjar benämningen Ves-hundarid eller Ves-harid, som det i äldsta tider skrevs.

Senare förändras namnet till Ves-härad eller Väsehärad, som socknen ända in till sista tiden kallats. Numera heter den rätt och slätt: Väse.

Ur Väseboken av Fredrik Carlsson

Ett av pergamentbrevet -
daterat 1/11 1430.
Scannat av Olle Andersson.

man föredömligt hand om sina tre dyrgripar, det ovärderliga, skrivna arvet från fäderna. Här gavs gårds- och släkthistorien en trygg fristad. Handlingarna är fortsatt i behåll, nutida och framtida sockenbor till tacksam glädje och kunskap.

De tre Glumserudsbreven, på pergament, är daterade 1415 15/8, 1430 1/11 och 1497. Den flitige historielektorn Halvar Nilsson har i sitt grundläggande arbete¹ redan behandlat huvudinnehållet i nämnda brev.

Här blott ett sammandrag på moderniserad svenska: "Andor i Glumserud och dennes son Håkan kommer enl brevet 1415 överens med Andors styvson, Olov i Söre, Väse sn, att ej göra anspråk på varandras fasta och lösa egendom. I sin livstid skall Olov ha rätt att tullfritt få mala sin spannmål i Andors kvarn." Här må inflikas, att denna säkert drevs av älven Glummans vatten, höst och vår.

Enl. brevet 1430 har ovanstående Håkan Andorsson i Glumserud bytt bort gården Såtång i Väse sn. I stället har han fått "tvedelen" (tro-

ligen hälften) i södra gården i Bäck, denna i brevet kallad "Romstaff", i Östra Fågelviks sn. Håkan Andorsson i Glumserud nämns därtill som vittne i annat brev daterat Väsehärad 1437 5/2.

Håkan i Glumserud torde ha gått ur tiden i mitten av 1400-t. Enl brevet från år 1497 har en Sone Jonsson tagit över gården i Glumserud för 9 fat järn, dvs motsvarande 5.400 st osmundar. Säljare är Kerstin i Snårstad (Alsters sn) och hennes båda söner Gunnar och Anders Sigurdsson. Vågar man spekulera, är det ju möjligt, att Sone Jonsson löst ut Kerstin, som haft brorslott i Glumserud, dvs hennes make kom från Glumserud. Lika gärna kan Kerstin ha blivit utlöst från sin egen och möjligen ytterligare systerlott i Glumserud. Ingetdera alternativ torde längre vara möjligt att säkert styrka.

I Värmlands jordebok 1540² omtalas

bonden Lasse i Glumserud, vilken gård fortsatt påförs 14 öre i oxepeningar utöver andra tillkomna dåtida skattepersedlar. Det gäller matgivenesspenningar, smör för kungsfodring och hö i årlig fodring till fogdehästar.

Lasse lämnar en ox värdad i 2 mark örtugar, dvs 16 öre, att gälda sin förstnämnda pålaga.

Pergament

Material framställt av får-, get- eller kalvskinn.

Pergament var det skrivmaterial som fanns att tillgå när bruket att utfärda brev på latin infördes av kyrkan i Sverige på 1100-talet.

Papperet kom till Sverige först mot mitten av 1300-talet men pergament förblev under hela medeltiden det viktigaste skrivmaterialet för brev, särskilt för rättsgrundande handlingar (diplom) av bestående värde.

Källa: Nationalencyklopedin

¹ Halvar Nilsson: De värmländska medeltidsbrevet. Regerser och kommentarer. Uppsala 1997.

² Jordebok för Värmland 1540. Utgiven av Richard Broberg. Nationen och Hembygden VI, 1952.

Glumserud – en ägarlängd

För att få fram en illustration till vidstående artikel om de gamla pergamentbreven, åkte Olle Andersson och undertecknad hem till Allan och Karin Nilsson i Väse. Hos dem fick vi möjlighet att scanna in deras fotogra-

fier av breven. (Originalen förvaras på annan plats).

Allan berättade att det numera är en av döttrarna och hennes man som bor på den ursprungliga fastigheten.

Gården har varit i släktens ägo i århundraden, därför är det högst naturligt att man försöker kartlägga ägarna bakåt i tiden. På basis av egna och andras forskningar, har Allan kommit fram till följande förteckning

Red.

Ägare

Andor	f. före 1380 nämnes i brev 1415 hans son	
Haquon Andorson	nämnes i brev 1415, 1430 och 1437	
Jon Haquonson	ej dokumenterad men anges av Fredrik Fryxell som son till Haquon. Uppgiften är mycket osäker.	
Sone Jonsson	nämns i brev 1497 hans son	
Lars Sonesson	skriven i jordebok dog omkring 1551 hans måg, brorson eller systerson	
Jon Olsson	enligt fastebrev 1589 hans son	
Björn Jonsson	enligt fastebrev 1589 hans son	
Jon Björsson	enligt Väse härads dombok 1629 deras son	g.m. Kari Mickelsdotter
Mickel Jonsson	f. omk. 1621 deras son	g.m. N.N. Nilsdotter
Jöns Mickelsson	f. 1662 deras son	gift 1690 m. Ingeborg Larsdotter
Anders Jönsson	f. 1692 deras son	g.m. Ingel Olsdotter
Lars Andersson	f. 1721 deras dotter	g.m. Annika Olofsdotter
Catharina Larsdotter	f. 1757 deras son	g.m. Jan Jansson f. 1748
Lars Jansson	f. 1786 deras dotter	g.m. Lena Larsdotter f. 1795
Katarina Larsdotter	f. 1826 deras son	g.m. Nils Larsson f. 1818
Jan Petter Nilsson	f. 1862 deras son	g.m. Emma Olsson f. 1864
Helmer Nilsson	f. 1894 deras son	g.m. Hilda Johansson f. 1898
Allan Nilsson	f. 1928 deras dotter	g.m. Karin Oscarsson f. 1926
Maria Nilsson	f. 1956	g.m. Anders Norström f. 1955

Ordföranden har ordet

Så har släktforsarsäsongen kommit igång på allvar vilket vi märker genom att det är mycket folk på våra aktiviteter och många frågor ställs till oss genom våra olika kontaktytor.

Nya medlemmar söker sig till oss vilket bådar gott inför framtiden. På TV går det program som "Vem tror du att du är" vilket får många som vanligen inte bryr sig om släktforskning att börja fundera på sitt ursprung. Dessa program tycker jag för det mesta är bra, men jag tror att vi som själva forskar ser det med andra ögon än vad annat folk gör.

Många inser nog inte vilket stort arbete som ligger bakom, vilket man inte ser något av under programmet. Är man uppmärksam kan man hitta kopplingar till sig själv vilket jag och många andra gjort under åren som detta pågått. Släktforskare eller inte, att hitta kändisar i släkten är alltid uppskattat.

Den största kändis jag hittat i min forskning är Selma Lagerlöf och efter att ha konstaterat mitt släktskap med

henne borde jag kunna lägga av med forskningen.

Som värmlänning blir det svårt att finna någon med större dignitet. "Ni värmlänningar är väl inte så många utan att ni alla är mer eller mindre släkt" kan man få höra. "Visst", säger jag men stammar man från ett gemensamt föräldrapar så anser jag att man är släkt.

Det handlar om Bengt som var trädgårdsdräng på Rud i Hammarö socken när han träffade sin Maria som var huspiga på samma gård. De fick flera söner varav Håkan är min ana.

Den äldste brodern Erik fick studera och gavs efternamnet Wennervik. Han blev senare i livet far till Selmas farmor Lisa Maja, sagoberätterskan som betydde mycket för henne.

Bengt bodde sista decenniet av sitt liv hos sonen Erik som under den perioden byggde det Mårbacka som Selma växte upp på och som hon senare i livet köpte tillbaka och byggde om.

Erik var enligt Selma kunnig i

trädgårdodling och anlade en stor köksträdgård norr om boningshuset. Selma skriver att han var son till en "trädgårdsmästare". Denne Bengt är farfars farmors morfars far till mig.

Själv har jag alltid varit intresserad av släktforskning, redan som barn funderade jag på varför vi hade så ovanligt efternamn som inte liknade något annat. Men nu är det ju så att långt ifrån alla är intresserade av släktforskning.

Vad som skiljer oss som har den här inriktningen från de övriga vet jag inte. "Varför ska man hålla på med gammalt? Jag lever ju här och nu." kan man få höra ibland. Jag brukar svara ungefär så att man måste begripa historien för att för att kunna förstå framtiden, vilket inte alltid imponerar.

Ibland säger jag att det inte handlar om intressen utan vilka perspektiv på tillvaron man har och då kan det bli en lång diskussion.

Göran Dour

Sfd 2014

Det har väl inte undgått någon att vår förening kommer att arrangera 2014 års släktforskardagar? Det är ett jättestort arrangemang, som innebär mycket planering för att det ska bli det bästa någonsin!

Fem arbetsgrupper arbetar med olika saker. Marknadsföringsgruppen är i full gång med en ny folder, där vi bl a får veta vem som blir vår huvudtalare. Man arbetar med programkatalogen och med övrig marknadsföring.

Utställargruppen har full koll på alla lokaler på K CCC. Vi har redan tagit emot många beställningar från utställare. Man arbetar nu med att

marknadsföra arrangemanget bland intressenter, som vi kan tänka oss vill vara med och delta.

Föreläsargruppen arbetar med att vaska fram de bästa föreläsarna. Vi vill ha en bredd för att locka olika kategorier av besökare inte minst yngre. Underhållningsgruppen arbetar med såväl invigning som lördagskvällens bankett och fredagskvällens buffé och med att se till att mat och fika finns för våra besökare.

En grupp arbetar med biljetter, parkering och skyltning – något som är väldigt viktigt. Vi vill ju att alla besökare lätt skall hitta parkering och

kunna hitta till mässlokalen.

Vi har i vår planering fått ett enormt positivt gensvar från Karlstad kommun, Region Värmland och övriga som stöttar och sponsrar oss. Alla vi som idag arbetar med projektet har insett att detta är ett projekt, som kräver enorma arbetsinsatser, men det är inte bara jobbigt – det är också oerhört roligt!

När vi närmar oss Släktforskardagarna 2014 kommer vi att behöva hjälp av många fler! Vi hoppas att många frivilliga anmäler sig!

Eva Lejrin

Vinterns/vårens program 2014

Arvika

Forskarjour på biblioteket den tredje tisdagen i varje månad, januari till maj mellan kl 15 00 och 19 00.

Vårterminens kvällsträffar blir den 13 jan., 3 febr., 3 mars, 7 april, 5 maj och den 2 juni på biblioteket med start kl 19 00.

På släktforskningens dag lördagen den 15 mars har vi forskarjour på biblioteket 10 00 – 14 00.

Kvällarnas teman kommer att anges på föreningens hemsida.

Filipstad

Forskarjour på biblioteket den andra onsdagen och den sista lördagen i varje månad med start den 25 jan.

På ons-dagarna är jourtiden 16 00 – 18 00 och på lördagarna 11 00 – 13 00.

Torsdag 16 jan. kl 14 00

Historiska kartor, Folkets Hus, sal 233

Torsdag 6 febr. kl 14 00

Släktforskarträff, dito

Lördag 15 mars kl 11 00

Släktforskningens Dag, Biblioteket

Torsdag 27 mars kl 18 15

Från svedjebruk till bruksdöd, Torgny Låås, Biblioteket

Grums

Tisdag 21 jan. kl 18 30

Vad finns längs vägsträckan Karlberg till Slottsbro Bron?

Tisdag 18 febr. kl 18 30

Program ännu ej fastställt

Tisdag 18 mars kl 18 30

Medlemmar berättar om sin forskning

Tisdag 15 april kl 18 30

Program ännu ej fastställt

Föreläsningssal Grums bibliotek, 2:a våningen

Karlstad

Alla aktiviteter sker på Arkivcentrum, Almqvistsalen, vån. 7.

Forskarjour på Arkivcentrum varje torsdag kl 16 00 – 19 00 under perioden 9/1 – 8/5.

Torsdag 23 jan. kl 18 30 Brigadmuseet, Björn Tomtlund

Måndag 10 febr. kl 14 00

Glasbruk i Eda, Bengt Larsson

Torsdag 6 mars kl 18 30

Sfd2014, Hans Olsson, m. fl.

Torsdag 10 april kl 18 30

Värmlandsrummet

Måndag 12 maj kl 14 00

Picnic och guidad tur i Stadsträdgården

Kristinehamn

Forskarjour på biblioteket den andra tisdagen i varje månad kl 14 00 – 17 00, perioden jan- maj.

Tisdag 28 jan. kl 19 00

Kristinehamns bild arkiv, Gunnar Gustafsson

Tisdag 25 febr. kl 19 00

Ordna ditt släktarkiv

Tisdag 25 mars kl 19 00

Sjukdomar under 1000 år, Anders Överby

Tisdag 29 april kl 19 00

Söka släkt i USA, Elisabeth Thorsell

Tisdag 20 maj kl 19 00

Fritt valt ämne

Sunne

Forskarjour på biblioteket den andra lördagen i varje månad kl 11 00 – 14 00 och 4:e torsdagen kl 13 00 – 17 00 under perioden 11/1 till 10/5.

Dessutom har vi jour på Släktforskningens Dag lördagen den 15 mars kl 11 00 – 14 00.

Säffle

Måndag 27 jan. kl 19 00

Det forna soldatlivet i Säffleregionen, Arne Berg

Måndag 24 febr. kl 19 00

Prästens roll i ett historiskt perspektiv, komminister G Imberg.

Lördag 15 mars kl 10 00

Släktforskningens Dag

Måndag 31 mars kl 19 00

Diskussionskväll

Måndag 28 april kl 19 00

Programmet inte fastlagt ännu

Måndag 26 maj kl 19 00

Programmet inte fastlagt ännu

Reservation för vissa ändringar. Kolla därför på föreningens hemsida. Platsen för samtliga träffar är biblioteket.

Kyrkboksregister på CD

Vår CD-skiva omfattar nu nedanstående 46 socknar. I de allra flesta av dessa (understrukna) finns både födde/vigde/döde fram till minst år 1900.

<u>Boda</u>	<u>Huggenäs</u>	Stora Kil	<u>Älvsbacka</u>
<u>Bogen</u>	<u>Högerud</u>	Sunne	Ölme
<u>Botilsäter</u>	<u>Järnskog</u>	<u>Svanskog</u>	<u>Ölserud</u>
<u>Bro</u>	Karlstad	<u>Säffle</u>	Östmark
<u>Brunskog</u>	<u>Kila</u>	<u>S Ny</u>	<u>Ö Fågelvik</u>
<u>By</u>	<u>Långserud</u>	Trankil	<u>Ö Ämtervik</u>
Ekshärad	<u>Millesvik</u>	<u>Tveta</u>	<u>Öe Ullerud</u>
<u>Eskilsäter</u>	Ne Ullerud	<u>Vitsand</u>	
Fryksände	N Finnskoga	<u>Värmskog</u>	
<u>Glava</u>	<u>Ny</u>	<u>V Fågelvik</u>	
<u>Grava</u>	Nyskoga	<u>V Ämtervik</u>	
Grums	<u>Segestad</u>	Väse	
<u>Gunnarskog</u>	<u>Stavnäs</u>	<u>Älgå</u>	

En mer detaljerad information om innehållet hittar du på vår hemsida www.varmlandsrotter.se

Gå sedan in på "Postorder" och klicka på "kyrkböcker".
Priset är 350 kr och för medlemmar 300 kr

Just nu arbetar vi med att komplettera vår CD med en planerad utgivning av nästa version lagom till Släktforskarlagarna i augusti 2014. Följande socknar är i skrivande stund helt klara:

Bjurtjärn	Ed	Forshaga	Gillberga
Karlunda	Lekvattnet	Lysvik	N:a Ny
N:a Råda	Rudskoga	Sunnemo	S:a Finnskoga
S:a Råda	Visnums-Kil		

Följande socknar är under arbete och vi hoppas att merparten skall vara klara i augusti.

Alster	Arvika	Borgvik	Brattfors
Dalby	Degerfors	Frykerud	Färnebo
Gräsmark	Hagfors	Hammarö	Holmedal
Kroppa	Köla	Munkfors	Nor
Nordmark	Sillerud	Skillingmark	Visnum

Ur andra medlemsblad

Värmlänningar

Arosiana 2013:3

(Västerås Släktforsarklubb)

John Bryntesson – "Guldkungen"
av Simeon och Kerstin Andersson.

PLF-nytt nr 107

(PLF i Oskarshamn)

Kopparslagarna Wenström av Per-Eric Dagerhem: bla a direktören August Wenström vid Spritbolaget i Filipstad under 1800-talet.

Slaekt & Slekt 2013:3

(Solör Slektshistorielag)

Bl a Arnt Olsen död 1899 i Långflon, Norra Finnskoga och dennes barn.

Släktposten 2013:2

(Nässjöbygdens Genealogiska Förening)

Gustav Viktor Magnusson f 1884 i Sunne med hustru och barn.

Motioner till årsmötet

Föreningen kommer att ha sitt årsmöte lördagen den 29 mars. Vi vill med denna korta notis påminna om möjligheten att påverka föreningens arbete genom att föreslå motioner till årsmötet.

Kontakta vår ordförande senast den 15 januari: gd@dour.se

Har du förslag till nya styrelse-medlemmar kan du skicka det till Lars Gunnar Sander. Han är sammankallande i vår valberedning.

Hans e-postadress är: lgsander@telia.com

Nr 182

Min farfars mor, Maria Lovisa Läsp, kom från Vörå i Finland. Som 4-åring kom hon tillsammans med sina föräldrar och en äldre bror vandrande över isen till Sverige. Föräldrarna hade sannolikt fått nog efter att ha förlorat fem barn i späda ålder. Fatigdomen var svår i Finland och man hoppades nog på att få ett bättre liv i Sverige.

Jag trodde nog att det var en skröna, att man vandrat över isen. Men vid ett besök i Vörå fick jag bekräftat att det var många familjer som tog sig till Sverige på detta sätt. För mig som åkte färja från Vasa över ett knallblått hav en varm sommardag, när havet låg nästintill kav lugnt, är det ofattbart. Tänka sig att vandra i snö, is, kyla och mörker med små barn!

Min pappa sa alltid att hans farmor kom från Åland. Förklaringen är troligen den att familjen fortsatte till Åland. Ett barn hade hunnit att födas i Sverige. Det finns det belägg för i en födelsebok. Sedan föds ytterligare två barn på Åland. Detta finns antecknat i husförhörlängderna i Vörå. Där står också att båda föräldrarna, Abraham Läsp och Anna Beata Simonsdotter Jåfs, dör i Sverige. Abraham har jag lyckats hitta i dödboken från Söderala, men Anna Beata har jag ännu inte hittat. De kom tydligen tillbaka till Sverige igen och hade åtminstone två barn med sig tillbaka, Maria Lovisa och Erika, den i Sverige födda systemen. De övriga syskonen har jag hittat på Åland. Så förmodligen har jag släkt även där!

Maria Lovisa står inte som utflyttad från Finland förrän 1887 i samband med sitt giftermål. System Erika står inte heller som utflyttad, förrän hon gifter sig, fast hon troligen aldrig satt sin fot i Finland.

Maria Lovisa gifte sig med den från Värmland "utvandrade" Erik Larsson, född 1850 i Ekshärad. Han hörde till en av de många värmlänningar som flyttade till Hälsingland under senare delen av 1800-talet. Maria Lovisa fick ett hårt liv i Sverige. Hon föder tretton barn och blir änka 1906, när det yngsta barnet är nyfött. Pappa har berättat att hon i sin förtvivlan gick ner till havet med avsikten att ta sitt liv, men när hon kom att tänka på alla sina barn, som då skulle bli föräldralösa, vände hon om – tack och lov! Hon dog inte förrän 1946. Min pappa besökte henne många somrar, och han hyste stor beundran för henne.

Jag visste inte att farfars far Erik var värmlänning, men nu vet jag. Så långt tillbaka som jag har forskat, så är det Ekshärad som gäller – men det är en helt annan historia.

Eva Lejrin

Orrholmsgatan 3

652 26 Karlstad

070-685 99 60

lejrin.eva@gmail.com

(I antavlan förekommer ett antal gårdsnamn som, liksom i Dalarna, används i personnamnen. Vi är osäkra på hur dessa ska skrivas, så vi har satt dessa som släktnamn. Redaktionen tar gärna emot kommentarer om detta.)

Upprättad för Erik Arvid Larsson, f. 14/1-1888 i Östansjö, Söderala (X)					ff (4) t. Eva Lejrin. Orter i (S) lån om inte annat anges	
Antavla nr 182	Generation I	Generation II	Generation III	Generation IV	Generation V	
Nr 2-3 (I)	Nr 4-7	Nr 8-15	Nr 16-31	Nr 32-63		
Nr 2, <u>fär</u> Larsson Erik Sågverksarbetare f 20/10 1850 Ekshärad, Våle d 27/6 1906 Norrala(X), Källvik	Jönsson	Larsson, Jöns	Mattsson, Lars. Bonde	Matthesson, Matthes. Bonde	f 1695	
	Lars	f 24/9 1781, Ekshärad, Knappåsen	4/6 1738, Ekshärad - 10/3 1811, Ekshär.	Olsson, Annica	f 1695	
	Åbo	d 27/6 1838, Ekshärad, Våle	8 6/12 1751, Ekshärad - 25/1 1831, Ekshär.	Larsson, Matthes	f 20/11 1718, Ekshärad, Solberg	
	f 8/3 1809	Eriksdotter, Ingeborg	Persson, Erik	Jönsdotter, Annica	4/11 1720, Ekshärad - 8/5 1788, Ekshärad	
	Ekshärad, Knappåsen	f 13/9 1778, Ekshärad, Bergsäng	f 1730			
	d 3/4 1872	d 4/4 1852, Ekshärad, Våle	9 f 19/7 1735, Ekshärad, Hamra	Eriksson, Olof	d 14/10 1786	
	Ekshärad, Våle	4	10 f 1744	Larsdotter, Ingeborg	cl 703 - 24/5 1766	
	Olsson	Jonasson, Olof	Jonasson, Jonas	Danielsson, Jonas	1703 - > 1795	
	Marit	f 14/8 1874, Ekshärad, Hamra	15/2 1747, Ekshärad - > 1805, Ekshärad	Larsdotter, Kerstin	8/12 1702, Ekshärad - 26/2 1788, Ekshärad	
	f 21/4 1811	d 23/12 1847, Ekshärad, Hamra	Olofsdotter, Marit			
Nr 1, <u>ansökare</u> Larsson Erik Arvid Faktor f 14/1 1888 Söderala(X), Östansjö d 13/5 1954 Leksand(W), Övermo	Ekshärad, Hamra	Persdotter, Ingeborg	Olofsson, Per	Eriksson, Olof	20/11 1705, Ekshärad, Lofstrand S - > 1774	
	d 11/10 1875	f 15/11 1789, Ekshärad, Loffstrand S	28/1 1736, Ekshärad - 4/11 1817, Ekshär.	Pehrsson, Ingeborg	1702 - > 1777	
	Ekshärad, Våle	d 6/12 1835, Ekshärad, Hamra	Eriksdotter, Britta			
	5	11 1759 - 26/11 1838, Ekshärad, Hara				
	Läsp	Skott, Mårten Abrahamsson.	Skott, Abram Mårtensson	Skott, Mårten Johansson	27/8 1747, Vörå(FI) - 12/10 1823, Vörå(FI)	
	Abram Mårtensson	f 31/1 1806, Vörå(FI), Tuckur	f 18/10 1781, Vörå(FI), Tuckur	Jussil, Anna Abrahamsdotter	17/4 1752, Bergby(FI) - 15/10 1809	
	Skarpskytt	Grind, Greta Eriksdotter	Grind, Erik Eriksson	5/9 1752, Vörå(FI) - 7/7 1809, Vörå(FI)		
	f 10/8 1835	12 2/12 1779, Vörå(FI) - 23/9 1808, Vörå	Abrahamsson, Isak. Soldat	Johansdotter, Maria	26/3 1758, Väster-Maxmo(FI) - 28/5 1809	
	Vörå(FI), Tuckur, Skått	Isaksdotter, Maria	f 1/6 1774, Mäkipää(FI)	Murkais, Abram Abrahamsson	20/11 1740, Mäkipää(FI) - 26/4 1809	
	d 9/4 1900	f 17/3 1806, Oravais(FI)	Rönqvist, Anna Simonsdotter	Zachris, Anna Mickelsdotter	24/2 1746, Bertby(FI) - 30/12 1820	
Nr 3, <u>mor</u> Läsp Maria Lovisa Abrah.dtr f 8/6 1864 Vörå(FI) d 7/10 1946 Norrala(X), Djupvik	Söderala(X)	6	13 1773 - 23/1 1809, Oravais(FI)	Blusi (Rönqvist), Simon Larsson. Soldat	f 10/10 1740, Lotlax(FI)	
	Läsp	Jäfs, Simon Mattsson. Bondemåg	Eriksson, Matts. Torpare	Rämar, Margareta Bertilsd.	1744, Lotlax(FI) - 3/11 1831, Vörå(FI)	
	Anna Beata Simonsdott.	f 7/9 1790, Oravais(FI), Kimo	f 16/6 1755	Flinkfeldt, Simon		
	f 19/7 1828	14 f 1757	Jäfs, Simon Mattsson. Bonde	Johansdotter, Anna		
	Vörå(FI), Tuckur	Jäfs, Anna Simonsdotter	6/4 1767, Vörå(FI) - 14/9 1803, Vörå(FI)	Jäfs, Matts Danielsson	f 10/9 1736, Vörå(FI), Tuckur	
	d 19/2 1884	f 10/1 1791, Vörå(FI), Tuckur	Bagge, Lisa Mattsdotter	Simonsdotter, Karin	f 9/12 1735, Bertby(FI)	
	Sverige(SE)	7	15 f 15/9 1768, Rökiö(FI)	Bagge, Matts Eriksson	14/11 1726, Rökiö(FI) - 1795	
				Holms, Karin Henriksdotter	25/5 1730, Rökiö(FI) - 24/6 1801	
	2/11 2013					

MIGRATION
- dåtid, nutid och framtid

Släktforskardagarna
KARLSTAD
29 - 31 augusti 2014

www.sfd2014.se